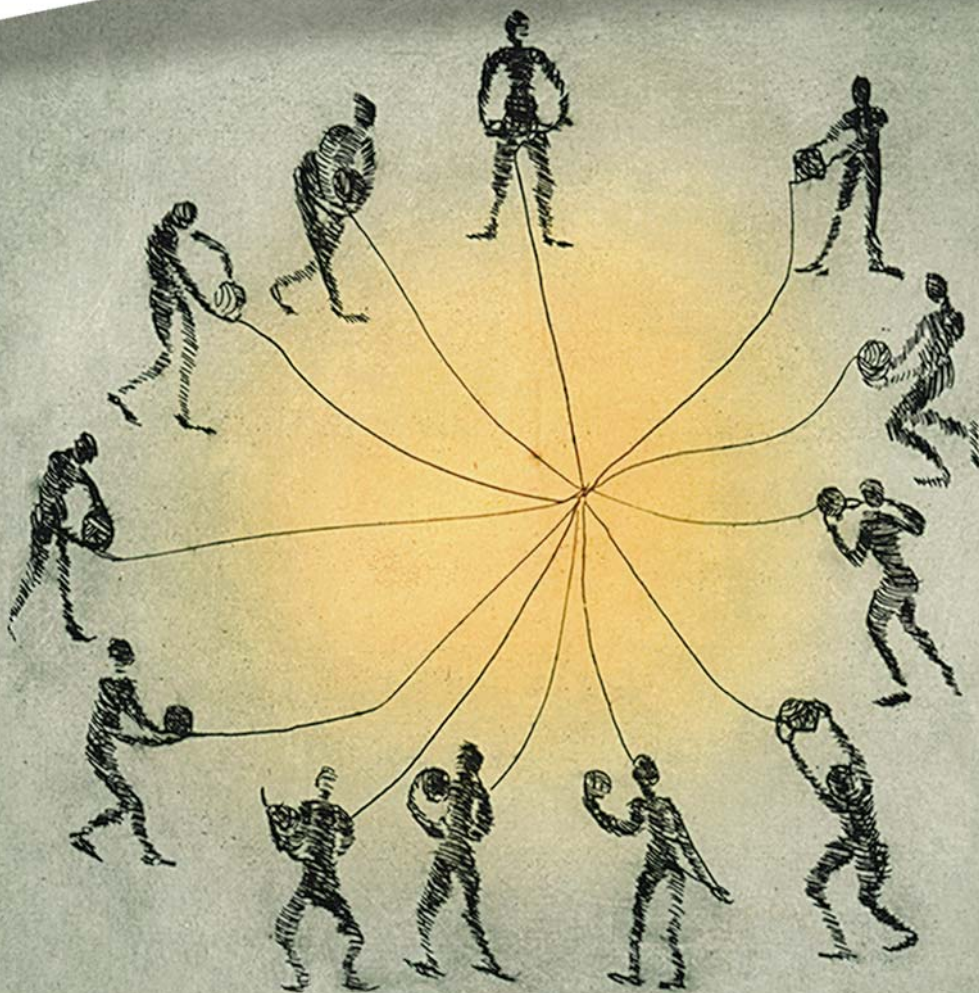

Θεσμικοί σχηματισμοί και κοινωνικό πεδίο

ο ρόλος των ΜΚΟ και της κοινωνίας των πολιτών
στη διαμόρφωση των πολιτικών σε εθνικό
και ευρωπαϊκό επίπεδο

ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ EQUAL

Μέτρο 1.1: Διευκόλυνση της πρόσβασης και της επιστροφής στην αγορά εργασίας

Α.Σ. E-QUALITY

«Ανάπτυξη Συστήματος Ποιότητας Υπηρεσιών Συμβουλευτικής Στήριξης και Απασχόλησης»

Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών

Θεσμικοί σχηματισμοί και κοινωνικό πεδίο

ο ρόλος των ΜΚΟ και της κοινωνίας των πολιτών
στη διαμόρφωση των πολιτικών σε εθνικό
και ευρωπαϊκό επίπεδο

Μελέτη-Εμπειρογνώμοσύνη

Λάζαρος Ντάντης Δουκάκης
οικονομολόγος, Δρ. Κοινωνικών Επιστημών

Μαρία Λιάπη
κοινωνιολόγος, εμπειρογνώμονας ισότητας

Καίτη Κυθιάκου
νομικός

Εισαγωγή

Το αντικείμενο της μελέτης επιβάλλει μια οικονομία πεδίου και μια ιεράρχηση στόχων, επειδή η εννοιολογική ρευστότητα και η έκταση του θέματος είναι τέτοια που χωρίς περιχαρακωμένα σημεία αναφοράς, το πεδίο γίνεται αχανές.

Καταρχήν επιχειρείται μια περιγραφή της εικόνας και του ρόλου των ΜΚΟ στις πρόσφατες και τρέχουσες διεργασίες ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης με τη μορφή της διακυβέρνησης, από τη Λευκή Βίβλο έως τη συνταγματική συνθήκη. Ταυτόχρονα επιχειρείται μια παρουσίαση των αναπαραστάσεων και του θεσμικού ρόλου της «κοινωνίας των πολιτών» στις ίδιες διεργασίες, με βασικό συμπέρασμα ότι η Ένωση αναζητά στον ορίζοντά της τον ευρωπαίο πολίτη, ότι η «οργανωμένη» κοινωνία των πολιτών, εμφανίζεται ως « τρίτος εταίρος » μεταβατικού καθεστώτος, που διεκδικεί ή της προσφέρεται μια θέση μεταξύ κοινωνικού διαλόγου και διοργανικής διαβούλευσης. Περιγραφικά τρία υποδείγματα συγκρούονται ή συγχωνεύονται: ένα εργασιοκεντρικό με φορντιστικές καταβολές, ένα αποκεντρωτικό με παλαιο-ευρωπαϊκές καταβολές και ένα συμμετοχικό με διακυβερνητικές αλλιά εντόνως ενσωματωσιακές προσδοκίες. Αφού διασπαστεί η έννοια «οργανωμένη κοινωνία των πολιτών» στα εξ' ων συνετέθη, γίνεται μια προσπάθεια σύνθεσης αναπαραστάσεων του προφίλ των ΜΚΟ.

Στη συνέχεια επιχειρείται μια εξειδίκευση στο κοινωνικό πεδίο, εφόσον η «προς τα κάτω» ή «από τα κάτω» νομιμοποίηση της ευρωπαϊκής περιφερειακής διεθνοποίησης, συνδέει στενά στο φεντεραλιστικό ευρωπαϊκό πρότυπο την Πολιτική Ευρώπη με την Κοινωνική Ευρώπη. Θετική έκφραση αυτής της σύνδεσης μας δίνεται από την ανάλυση της διαδικασίας διαβούλευσης προς την νέα Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση. Αρνητική ακραία επιβεβαίωση της σύνδεσης μας δίνεται ανέκαθεν από την ταυτόχρονη και συλλήβδην άρνηση των συντηρητικών βρετανών.

Αυτή η ιδιαιτερότητα της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής που προκύπτει ουσιαστικά από τη διάσπαση της αρχής της εθνικής κυριαρχίας (συμπύκνωση της διαδικασίας ολοκλήρωσης στη μορφή υπέρτατης αρχής εθνικού κράτους) σε ένα αμφιπλευρικό καθεστώς περιφροποίησης, επιταχύνθηκε μετά την ολοκλήρωση της νομισματικής αρχιτεκτονικής, αλλιά το μέλλον της εξαρτάται από την ικανότητά της να συνδυαστεί με την αρχή του φεντεραλισμού. Η πολιτική Ευρώπη δεν μπορεί να υπάρξει παρά στη βάση ενός καινοτόμου φεντεραλιστικού προτύπου και εξαρτάται από το ίδιο στοιχείο που εξαρτάται κάθε πολιτική τάξη, την ικανότητά της να προσφέρει κοινωνική προστασία, να προσφέρει ασφάλεια, πρόνοια και θεσμική εμπιστοσύνη στους ευρωπαίους πολίτες. Ο μηχανισμός δημοκρατικής αντιπροσώπευσης, για να μην παρουσιάζει έλλειμμα δημοκρατίας, απαιτεί και αυτόν τον πυλώνα νομιμοποίησης που είναι τόσο κοντά στην λογική της ηγεμονίας, της κοινωνίας των πολιτών (Gramsci) ή της υποκειμενικής λογικής και των ταυτοτήτων (θεωρίες του εαυτού και της προσωπικότητας) ή της συμβολικής ρύθμισης και εναρμονισμού των habitus (Bourdieu), της επικοινωνίας και της βιωματικής ενσωμάτωσης (Habermas), των δικτύων αυτοδέσμευσης, των νορμών και κανονικοτήτων της θεσμικής ανάλυσης ή του κοινωνικού κεφαλαίου (Axelrod, Cohen, Coleman, Inglehart, MacIntyre, Putnam κ.α.).

Το πρώτο μέρος αποδεικνύει ότι ενώ ο κοινωνικός χώρος, η κοινωνική πολιτική παρά την όποια ενσωμάτωση της στο σύμφωνο του Μάαστριχ, δεν αποτελούσε μια «αποκλειστική» αρμοδιότητα αλλιά «ανταγωνιστική» (κυρίως ζήτημα κρατών) αρμοδιότητα της Ένωσης, έγινε στη πορεία αποδεκτή σε βασικά σημεία της η Κοινωνική διάσταση και προτείνεται προς επικύρωση η συνταγματική νομιμοποίησή της. Η συνταγματική συμπερίληψη αναγάγει εφεξής τη κοινωνική προστασία σε δημόσιο αγαθό. Στο εξής το ενδιαφέρον εστιάζεται στο πως μια πολιτική τάξη διακυβερνητικής φεντεραλιστικής υφής προσλαμβάνει και διαχειρίζεται το ζήτημα της κοινωνικής προστασίας.

Η διακυβέρνηση και η διαβούλευση γίνονται κατανοητές ως νέες πολυκεντρικές μορφές πολιτικής τάξης στις οποίες διάφορες κλίμακες κυβέρνησης συνυπάρχουν. Ασύμμετρος διακυβερνητικός φεντεραλισμός με κεντρική θέση στις κοινωνικές πολιτικές. Αυτά τα δύο στοιχεία προσδιορίζουν σε σημαντικό βαθμό το ευρωπαϊκό γίγνεσθαι και δημιουργούν αρνητικές αναδράσεις στη φιλελεύθερη μονόπλευρη, πάντα σε ισχύ ιδέα διασφάλισης της μεγάλης ενιαίας ηπειρωτικής ελεύθερης αγοράς. Ο συγκερασμός των στρατηγικών στη σύνοδο της Λισαβόνας είναι ορόσημο και έθεσαν χρονικό ορόσημο το 2010 (!). Το ευρωπαϊκό επίπεδο δείχνει γόνιμο για την ανάπτυξη και τη συμμετοχή κοινωνικών φορέων δράσης, είτε στον θεσμοθετημένο κοινωνικό διάλογο, είτε στην διευρυμένη διαβούλευση.

Στο δεύτερο μέρος, η εξειδίκευση στο κοινωνικό πεδίο από εθνική σκοπιά, θέτει ένα ζήτημα «ανάδυσης ή κατασκευής» και αναδεικνύει την ιδιαιτερότητα μιας εντατικής κατασκευής του, με καθοριστικές τις ευρωπαϊκές εισροές κάθε μορφής. Εμφανίζεται μία ιδιομορφία με χαρακτηριστικά «Μεσογειακού» κοινωνικού πεδίου (το μεσογειακό αναφέρεται κυρίως στις καταβολές για την ώρα και ευτυχώς από μία άποψη όχι σε περιφερειακές αποκρυσταλλώσεις), όπου μετά την ένταξη στην ευρωζώνη αναπαράγεται στο κοινωνικό πεδίο το φαινόμενο ονομαστικής και πραγματικής σύγκλισης. Η ιδιομορφία συνδέεται με ένα παράδοξο «κοινωνικού κεφαλαίου» που άηλιτε εμφανίζεται σαν πλεόνασμα και άηλιτε σαν έλλειμμα. Αυτό το πλαίσιο ανάπτυξης μας οδηγεί και επιβάλλει μια πραγματιστική θεώρηση του ζητήματος των ΜΚΟ και της κοινωνίας των πολιτών στην Ελλάδα.

Η μελέτη οριοθετείται επί πλείον στις πολιτικές και στα μέτρα καταπολέμησης της ανεργίας, του αποκλεισμού και των ανισοτήτων. Αποτελεί εξάλλου το φυσικό χώρο της πρωτοβουλίας equal, στο πλαίσιο της οποίας διεξάγεται η παρούσα μελέτη. Η έμφαση δίνεται στην απεικόνιση βασικών ιδιομορφιών του συγκεκριμένου τριγώνου, που συνιστά έναν καθοριστικό πόλο θεσμικής συγκρότησης του κοινωνικού πεδίου συσφασμένου με την ευρωπαϊκή διαμεσολήβηση, τόσο της εθνικής μας διεθνοποίησης όσο και της «εσωτερικής», δηλαδή στο εθνικό πλαίσιο, ροής του μετασχηματισμού.

Η μελέτη αναδεικνύει ένα θέμα: το ζητούμενο δεν μπορεί να είναι μόνον οι οργανωσιακές και διεκδικητικές προϋποθέσεις συμμετοχής των φορέων δράσης. Οι ΜΚΟ και το αφηρημένο βασίλειο της κοινωνίας των πολιτών να συμμετέχουν, αλλιά σε τι και πως θα συμμετάσχουν, πως αντιλαμβάνονται αυτό στο οποίο συμμετέχουν και πως αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους μέσα σ' αυτό το θεσμικό πλαίσιο.

I. Η Νέα Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση, οι διαδικασίες Διαβούλευσης και η Συνταγματική Συνθήκη

Σ' αυτό το πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια σχετικά εκτενής παρουσίαση της επίσημης διαδικασίας εσωτερικής οργανωσιακής και θεσμικής ανασυγκρότησης της Ε.Ε., η οποία άρχισε αμέσως μετά την διεύρυνση και εφόσον είχε εμπεδωθεί σε κάποιο βαθμό ασφαλείας η ευρωζώνη. Οι διαδικασίες και πολύ περισσότερο η φιλοσοφία με την οποία τεκμηριώνεται η νέα ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση, οι νέες διαδικασίες Διαβούλευσης και το Συνταγματικό προϊόν τους, δεν είναι γενικότερα γνωστά στην Ελλάδα, όχι μόνο στο ευρύ κοινό αλλά και στους συγκεκριμένους φορείς, τους οποίους συμπεριλαμβάνει η διαβούλευση. Σε πίνακα που δημοσίευσε η επιτροπή και εμφανίζεται η ποσοστιαία συμμετοχή κάθε χώρας στη διαδικασία Διαβούλευσης φαίνεται γενικότερα η ασθενής συμμετοχή αλλά και η ελληνική ουσιαστικά «αποχή».

5

Πρόκειται για ένα περιβάλλον διεθνοποίησης που δεν είναι ακριβώς περιβάλλον γιατί πολλές ευρωπαϊκοί παράμετροι ενσωματώνονται στα κράτη έθνη με διαφοροποιημένο τρόπο (η αρχή της επικουρικότητας είναι ζήτημα ερμηνείας). Συνιστά μια νέα πραγματικότητα με την οποία θα αναμετρηθεί εντονότερα η κάθε εθνική οντότητα, ανεξάρτητα από θεσμικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές ιδιομορφίες, ανεξάρτητα από τη «ταχύτητα» με την οποία εντάσσεται. Πρόκειται, όπως θα διαπιστώσουμε, για ένα πλαίσιο που παράγει δεσμεύσεις και προκλήσεις. Η ανάγνωση γίνεται από τη σκοπιά των «ΜΚΟ» και της «κοινωνίας των πολιτών», προσπαθεί να συγκεντρώσει τους βασικούς άξονες κριτηρίων, τις κεντρικές εναλλακτικές τυπολογίες, χωρίς να υπεισέρχεται στις εννοιολογικές σημασίες, ούτε στα αίτια και στα αποτελέσματα της θεσμικής ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αυτό συμβαίνει μόνον εφόσον και στο βαθμό που επιχειρείται από τους ίδιους τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, ακολουθεί δε τις δικές τους νοηματικές διακρίσεις και αξιολογικές κρίσεις.

1.1. Η Λευκή Βίβλος για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση και Διαβούλευση

Η Ε. Επιτροπή δημοσιοποίησε στις 25/07/2001 την Λευκή Βίβλο για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση, η οποία συνετάχθη βάσει εντολής του Ε. Συμβουλίου της Λισσαβόνας. Διεξήχθη σειρά διαβουλεύσεων με όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς (Κυβερνήσεις, ΜΚΟ κ.λ.π.) που ολοκληρώθηκε τον Μάρτιο 2002. Τα αποτελέσματα των διαβουλεύσεων αποτυπώνονται στη σχετική έκθεση που συνέταξε η Ε. Επιτροπή και εξέδωσε στις 11.12.2002. Στις 18 Ιανουαρίου 2000, η Επιτροπή εξέδωσε το έγγραφο συζήτησης «Η Επιτροπή και οι Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί: οικοδόμηση ισχυρότερης εταιρικής σχέσης» (COM [2000]11). Τον Δεκέμβριο 2002, η Επιτροπή εξέδωσε την ανακοίνωση «Γενικές αρχές και ελάχιστοι κανόνες για τις διαβουλεύσεις με τα ενδιαφερόμενα μέρη», με την οποία διαμορφώνεται ένα συνεκτικό και ελαστικό πλαίσιο για τις διαβουλεύσεις με τους πρωταγωνιστικούς φορείς, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται οι ΜΚΟ.

Η επίτευξη συμφωνίας των Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων για τη Συνταγματική Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Συμβούλιο Κορυφής των Βρυξελλών στις 18 Ιουνίου 2004, αποτελεί ένα σημαντικό βήμα στην πορεία ολοκλήρωσης της διευρυμένης Ευρώπης.

Η Λευκή Βίβλος για την ευρωπαϊκή διακυβέρνηση και η κοινωνία των πολιτών

«Η κοινωνία των πολιτών διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην προβολή των ανησυχιών του πολίτη και την παροχή υπηρεσιών που εξυπηρετούν τις ανάγκες του λαού. [...] Η κοινωνία των πολιτών βλέπει όλο και περισσότερο την Ευρώπη σαν το ιδανικό βήμα για την αλληλαγία των πολιτικών προσανατολισμών και της κοινωνίας. [...] Πρόκειται για μια ευκαιρία να εμπλακούν πιο ενεργά οι πολίτες στην επίτευξη των στόχων της Ένωσης και να τους προσφερθεί ένα διαρθρωμένο πλαίσιο για ανάδραση, κριτική και διαμαρτυρία».

6

Οι λόγοι που οδήγησαν στην λήψη της απόφασης για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση, συνοψίζονται ως εξής:

Το πολιτικό σύστημα της Ε. Ένωσης είναι εξαιρετικά περίπλοκο και οι ευρωπαίοι πολίτες δυσκολεύονται να το κατανοήσουν. Η Λευκή Βίβλος για την ευρωπαϊκή διακυβέρνηση αφορά στην αναμόρφωση του συστήματος, με στόχο την απλούστευση των διαδικασιών και μεγαλύτερη διαφάνεια όπου θα προέχει ο δημοκρατικός χαρακτήρας της Ένωσης.

Η μικρή συμμετοχή στις ευρωεκλογές, το «όχι» στο αρχικό ιρλανδικό δημοψήφισμα για την Συνθήκη της Νίκαιας, αποδεικνύουν ότι έχει χαθεί η εμπιστοσύνη των ευρωπαίων πολιτών στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και γι' αυτό απαιτείται, μεταξύ άλλων, αλληλαγία στον τρόπο εργασίας. Πολλές από τις ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις που περιγράφονται στην Λευκή Βίβλο μπορούν να γίνουν χωρίς τροποποίηση των Συνθηκών. Άλλες όμως απαιτούν ουσιαστικότερες θεσμικές μεταρρυθμίσεις που προτάθηκαν να υιοθετηθούν στο πλαίσιο της νέας Διακυβερνητικής Διάσκεψης (2004).

Η Λευκή Βίβλος για την ευρωπαϊκή διακυβέρνηση διατύπωσε βασικές προτάσεις για αλληλαγία σε τέσσερις ευρείς τομείς δράσης:

- μεγαλύτερη συμμετοχή
- καλύτερες πολιτικές, ρυθμίσεις και αποτελέσματα
- συμβολή της Ε.Ε. στην παγκόσμια διακυβέρνηση
- επαναπροσδιορισμός των πολιτικών και των οργάνων

Οι προτάσεις της Λευκής Βίβλου για μεγαλύτερη συμμετοχή των μη θεσμικών συντελεστών στη χάραξη πολιτικής και —έως έναν συγκεκριμένο βαθμό— στην εφαρμογή της πολιτικής, βρίσκονται σαφώς στο επίκεντρο της μεταρρύθμισης της διακυβέρνησης, η οποία αποσκοπεί στο να φέρει την Ευρωπαϊκή Ένωση κοντύτερα στους πολίτες της. Αντικατοπτρίζοντας την επίγνωση της Επιτροπής ότι οι πολίτες αντιλαμβάνονται

νονται την Ε.Ε. ως πολύ «μακρινή», αλλά κυρίως εκφράζοντας την πραγματική δέσμευση για εμπλουτισμό των διαδικασιών χάραξης πολιτικής, η Λευκή Βίβλος προτείνει τη συμμετοχή της «βάσης» στην ευρωπαϊκή διακυβέρνηση, μέσω διαφόρων διαδικασιών και παραγόντων.

Αναμόρφωση της διακυβέρνησης της Ε. Ένωσης σημαίνει μεταρρύθμιση της λειτουργίας των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων επί τη βάση πέντε θεμελιωδών αρχών:

- διαφάνεια
- συμμετοχή
- υπευθυνότητα (λογοδότηση)
- αποτελεσματικότητα
- συνεκτικότητα

Οι παραπάνω αρχές ενισχύουν την εφαρμογή των δύο αρχών που έχουν καθιερωθεί στο ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο, της αναλογικότητας και της επικουρικότητας. Η λειτουργία της Ε. Ένωσης πρέπει να γίνεται κατανοητή από όλους. Θα πρέπει η Ε. Ένωση να προσφεύγει περισσότερο στις ικανότητες και την πείρα των περιφερειακών και των τοπικών αρχών.

Η Ε. Επιτροπή προτείνει νέους μηχανισμούς ώστε όλοι, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνίας των πολιτών, να συμμετέχουν ουσιαστικά στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Οι αποφάσεις πρέπει να λαμβάνονται εξ ονόματος των πολιτών. Η ευρωπαϊκή νομοθεσία πρέπει να επιδιώκει την ουσία και να αποφεύγει τις λεπτομέρειες. Η Λευκή Βίβλος υποστηρίζει την απλοποίηση των υπαρχόντων κανονιστικών ρυθμίσεων, με την νέα κατηγοριοποίηση των κανονιστικών κειμένων και την απόσυρση απηρχαιωμένων διατάξεων. Προτείνονται κανόνες που εξασφαλίζουν την υπευθυνότητα (λογοδοσία) των εμπειρογνομόνων που ορίζονται και χρησιμοποιούνται από τους αρμόδιους για την χάραξη των πολιτικών. Η Ε. Επιτροπή θα δίνει στην δημοσιότητα τις γνώμες των ειδικών εμπειρογνομόνων («expertises») πριν από την λήψη αποφάσεων. Η Ε. Επιτροπή πρέπει να έχει αρμοδιότητες εκτελεστικής φύσεως, τα δε άλλα δύο όργανα, το Συμβούλιο Υπουργών και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο πρέπει, από την πλευρά τους, να επικεντρώνονται περισσότερο στο περιεχόμενο και στην πολιτική κατεύθυνση. Η Ε. Ένωση πρέπει να αυξήσει την αποκέντρωση και να ενθαρρύνει μεγαλύτερη συνεργασία μεταξύ εθνικών, περιφερειακών και τοπικών Αρχών πάνω σε συμφωνημένους στόχους. Και τούτο διότι με τον τρόπο αυτό οι αποφάσεις και τα υιοθετηθέντα μέτρα μπορούν να εκτελούνται με μεγαλύτερη ευελιξία και να ανταποκρίνονται στις τοπικές ή εθνικές ανάγκες. Μέσω της Λευκής Βίβλου η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επιδιώκει να αποσαφηνίσει τις αρμοδιότητες και τον διαχωρισμό των ρόλων μεταξύ όλων των κοινοτικών οργάνων.

Για να επιτευχθούν όλα τα παραπάνω, όλα τα θεσμικά όργανα της Ε.Ε., αλλά και τα κράτη μέλη όπως και τα εθνικά διοικητικά συστήματα, θα πρέπει να λειτουργούν στη βάση μιας πολυεπίπεδης συνεργασίας, συνοδευόμενης από κώδικα συμπεριφοράς ο οποίος θα θέτει τα όρια της διαφάνειας.

Από αυτή την πρώτη σύντομη παρουσίαση της Λευκής Βίβλου συνάγεται, ότι το κείμενο επεδίωξε μία νέας μορφής συνεργασία μεταξύ των διαφόρων επιπέδων διακυβέρνησης στην Ευρώπη και, υπό το φως της προσχώρησης των νέων κρατών μελών και της Διακυβερνητικής Διάσκεψης του 2004, προτείνεται ένας

νέος καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ε. Επιτροπής, των άλλων θεσμικών οργάνων, των οργάνων των κρατών μελών και της κοινωνίας των πολιτών.

1.2. Αιτιολόγηση των διαδικασιών Διαβούλευσης της Επιτροπής

1.2.1. Διεύρυνση του θεσμοθετημένου διαλόγου

8

Η διαβούλευση αποτελεί μέρος των δραστηριοτήτων όλων των ευρωπαϊκών οργάνων καθόλη τη διάρκεια της νομοθετικής διαδικασίας, από τη φάση της διαμόρφωσης της πολιτικής προκειμένου να υποβληθεί η πρόταση της Επιτροπής, έως την τελική έκδοση μέτρου από το νομοθέτη και την εφαρμογή του. Οι διαβουλεύσεις αυτές, ανάλογα με τα θέματα που αντιμετωπίζονται, έχουν ως στόχο να δοθεί η δυνατότητα στους αντιπροσώπους των περιφερειακών και τοπικών αρχών, στις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, στις επιχειρήσεις και στις ενώσεις επιχειρήσεων, στους ενδιαφερόμενους πολίτες, στους πανεπιστημιακούς κύκλους ή στους εμπειρογνώμονες καθώς και στα ενδιαφερόμενα μέρη των τρίτων χωρών να παράσχουν τη συνεισφορά τους.

Όσον αφορά τους θεσμοθετημένους μηχανισμούς διαβούλευσης, η Επιτροπή, το Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο υποβοηθούνται από ειδικά συμβουλευτικά όργανα, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΟΚΕ) και την Επιτροπή των Περιφερειών (ΕτΠ). Η Επιτροπή αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην ενθάρρυνση των εν λόγω οργάνων να αναλάβουν πιο ενεργητικό ρόλο και έχει λάβει τα αναγκαία μέτρα για την επίτευξη αυτού του στόχου. Ωστόσο, ο ουσιαστικός ρόλος που διαδραματίζουν τα εν λόγω συμβουλευτικά όργανα δεν αποκλείει τις άμεσες επαφές μεταξύ της Επιτροπής και των ενδιαφερομένων ομάδων.

Πράγματι, οι ευρείες διαβουλεύσεις συνιστούν μέρος των υποχρεώσεων που ανέλαβε η Επιτροπή σύμφωνα με τις συνθήκες και συμβάλλουν στην υποβολή θεμελιωμένων προτάσεων στη νομοθετική αρχή. Η διαβούλευση αυτή είναι σύμφωνη με το νομικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δυνάμει του οποίου «η Επιτροπή πρέπει [...] να προβαίνει σε ευρείες διαβουλεύσεις πριν προτείνει νομοθεσία και να δημοσιεύει, όπου αυτό επιβάλλεται, έγγραφα διαβουλεύσεων».

Συνεπώς, δεν υπάρχει αντίφαση μεταξύ της ευρείας διαβούλευσης και της έννοιας της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων στην Ε.Ε. νομιμοποιείται κατά πρώτο και κύριο λόγο από τους εκλεγμένους αντιπροσώπους των λαών της Ευρώπης.

Όπως επισημαίνει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο ψήφισμά του σχετικά με τη Λευκή Βίβλο για τη Διακυβέρνηση: «Η διαβούλευση με ενεχόμενους κύκλους [...] μπορεί μόνο να συμπληρώνει και όχι να υποκαθιστά τις διαδικασίες και αποφάσεις των νομοθετικών και δημοκρατικά νομιμοποιημένων οργάνων στη

νομοθετική διαδικασία μπορούν να λαμβάνουν αποφάσεις μόνο το Συμβούλιο και το Κοινοβούλιο, ως νομοθέτες [...]». Η κατευθυντήρια γραμμή συνεπώς για την Επιτροπή είναι ότι πρέπει να δίδεται στα ενδιαφερόμενα μέρη το δικαίωμα του λόγου αλλήλα όχι της ψήφου.

Αφετέρου, δεν πρέπει να υποτιμάται η πρόκληση της διασφάλισης κατάλληλης και ίσης μεταχείρισης για όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη που συμμετέχουν στις διαδικασίες διαβούλευσης. Η Επιτροπή υπογράμμισε ειδικότερα την πρόθεσή της να «περιορίσει τον κίνδυνο παίρνοντας τις αποφάσεις να λάβουν υπόψη μια μόνο πτυχή του θέματος ή ορισμένες ομάδες να έχουν προνομιούχο πρόσβαση [...]».

Η Επιτροπή, εκπληρώνοντας την υποχρέωσή της για διαβούλευση, φροντίζει ώστε οι προτάσεις της να είναι τεχνικά βιώσιμες, υλοποιήσιμες και να βασίζονται σε μια προσέγγιση εκ των κάτω προς τα άνω. Με άλλα λόγια, η ορθή διαβούλευση εξυπηρετεί διπλό στόχο συμβάλλοντας στην ποιοτική βελτίωση των πολιτικών και ενισχύοντας παράλληλα τη συμμετοχή των ενδιαφερομένων μερών και του κοινού γενικότερα. Οι χαρακτηριζόμενες από διαφάνεια και συνοχή διαδικασίες διαβούλευσης που εφαρμόζονται από την Επιτροπή παρουσιάζουν και ένα άλλο πλεονέκτημα: επιτρέπουν όχι μόνο την ευρύτερη συμμετοχή του κοινού αλλά παρέχουν και στο νομοθέτη περισσότερες δυνατότητες να ελέγχει τις δραστηριότητες της Επιτροπής (π.χ. κοινοποιώντας έγγραφα που συνοψίζουν τα αποτελέσματα της διαβούλευσης).

1.2.2. Ο ειδικός ρόλος της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών

Παρόλο που οι ομάδες – στόχοι ποικίλλουν ανάλογα με τις περιστάσεις, η Επιτροπή πρέπει πάντα να διασφαλίζει κατά τις διαδικασίες διαβούλευσης την δυνατότητα έκφρασης όλων των ενδιαφερομένων μερών της κοινωνίας.

Στο πλαίσιο αυτό η οργανωμένη κοινωνία των πολιτών διαδραματίζει σημαντικό ρόλο καθόσον διευκολύνει έναν ευρύ πολιτικό διάλογο. Για το λόγο αυτό, η Επιτροπή, στη Λευκή Βίβλο για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση, τόνισε τη σημασία της συμμετοχής των εν λόγω οργανώσεων στις διαδικασίες διαβούλευσης. Η Επιτροπή ενθαρρύνει ειδικότερα μια συνεκτική προσέγγιση όσον αφορά την εκπροσώπηση της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Ο ειδικός ρόλος της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών στις σύγχρονες δημοκρατίες συνδέεται στενά με το θεμελιώδες δικαίωμα των πολιτών να συγκροτούν ενώσεις προκειμένου να επιδιώξουν κοινό στόχο, όπως ορίζεται στο άρθρο 12 του Ευρωπαϊκού Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. [«Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία του συνέρχεσθαι ειρηνικώς και στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι σε όλα τα επίπεδα, ιδίως στον πολιτικό και στον συνδικαλιστικό τομέα καθώς και στους τομείς που αναφέρονται στον πολίτη [...]»].

Η συμμετοχή σε μια ένωση παρέχει στους πολίτες μια επιπλέον δυνατότητα ενεργούς συμμετοχής πέραν εκείνης που παρέχεται μέσω των πολιτικών κομμάτων ή των εκλογών. Στον τομέα αυτό προκύπτουν ορισμένες δυσκολίες από το γεγονός ότι δεν υπάρχει κοινός ή αναγνωρισμένος νομικά ορισμός

της έννοιας «οργανωμένη κοινωνία των πολιτών». Ο όρος αυτός μπορεί ωστόσο να χρησιμεύσει για να αναφερθεί κανείς σε ένα σύνολο οργανώσεων στις οποίες περιλαμβάνονται: οι παράγοντες της αγοράς εργασίας (ενώσεις εργαζομένων και εργοδοτών – δηλαδή οι κοινωνικοί εταίροι), ενώσεις που αντιπροσωπεύουν οικονομικούς και κοινωνικούς φορείς οι οποίοι δεν είναι κοινωνικοί εταίροι υπό την στενή έννοια (για παράδειγμα οι ενώσεις των καταναλωτών), οι ΜΚΟ (μη κυβερνητικές οργανώσεις) οι οποίες ενώνουν τους ανθρώπους γύρω από ένα κοινό σκοπό, όπως οι περιβαλλοντικές οργανώσεις, οι οργανώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι φιλιανθρωπικές οργανώσεις, οι οργανώσεις στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης κ.λπ., οι οργανώσεις που βασίζονται στις τοπικές κοινωνίες (δηλαδή οργανώσεις που δημιουργούνται από τη βάση της κοινωνίας και επιδιώκουν στόχους προσαρμοσμένους στα μέλη τους), όπως οργανώσεις νέων, οικογενειακές ενώσεις και όλες οι οργανώσεις μέσω των οποίων οι πολίτες συμμετέχουν στην τοπική και δημοτική ζωή και τέλος, οι θρησκευτικές κοινότητες. Η περιγραφή αυτή ανταποκρίνεται στην ανάλυση που περιλαμβάνεται στη γνώμη της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με τίτλο «Ο ρόλος και η συμβολή της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών στην ευρωπαϊκή οικοδόμηση» [Ε.Ε. C 329, 17 Νοεμβρίου 1999, σ. 30].

Είναι προφανές ότι η περιγραφή αυτή συγκεντρώνει τις βασικές δομές της κοινωνίας εκτός από την κυβέρνηση και τη δημόσια διοίκηση, περιλαμβανομένων οικονομικών παραγόντων που γενικά δεν θεωρούνται ότι υπάγονται στον τριτογενή τομέα ή στις ΜΚΟ. Η περιγραφή αυτή έχει το πλεονέκτημα να είναι πλήρης και αποδεικνύει ότι η έννοια της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών είναι βαθιά ριζωμένη στις δημοκρατικές παραδόσεις των κρατών μελών της Ένωσης.

1.3. Βελτίωση των διαδικασιών διαβούλευσης της Επιτροπής: «μια συνεχής πορεία»

Η Επιτροπή δεν πραγματοποιεί τώρα τα πρώτα βήματα στο θέμα της συμμετοχής των ενδιαφερομένων μερών. Κατά τα τελευταία έτη έχει λάβει σειρά μέτρων για να βελτιώσει περαιτέρω τον τρόπο διεξαγωγής των διαβουλεύσεων.

Η Επιτροπή θα συνεχίσει την πορεία αυτή στο μέλλον. Για παράδειγμα, σε έναν τομέα που έχει ιδιαίτερη σημασία για τους ευρωπαίους πολίτες, η Επιτροπή δεσμεύτηκε να εφαρμόσει την σύμβαση της Ο.Ε.Ε. των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με την πρόσβαση στην πληροφορία, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα (σύμβαση του Aarhus).

1.3.1. Ένας πιο ενεργός ρόλος για τα θεσμοθετημένα συμβουλευτικά όργανα

Όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή, η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΟΚΕ) και η Επιτροπή των Περιφερειών (ΕΠ) διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην διαδικασία διαβούλευσης βασιζόμενες στις συνθήκες. Ως θεσμοθετημένα συμβουλευτικά όργανα της Ε.Ε., αντικατοπτρίζουν μια βαθιά ριζωμένη παράδοση

διαβούλευσης. Η Επιτροπή επιθυμεί να αξιοποιήσει την εμπειρία τους και ενθαρρύνει ένα πιο ενεργητικό ρόλο για τα εν λόγω όργανα.

Στο πλαίσιο αυτό η Επιτροπή συνήψε το 2001 πρωτόκολλα συνεργασίας με την ΟΚΕ και την ΕτΠ αντίστοιχα. Στόχος των πρωτοκόλλων αυτών είναι να ενισχυθεί ο ρόλος των οργάνων ως διαμεσοληθικών αφενός με την οργανωμένη κοινωνία των πολιτών (ΟΚΕ) και αφετέρου με τις Περιφερειακές Αρχές (ΕτΠ). Όσον αφορά την ΟΚΕ, η νέα αυτή προσέγγιση συμβαδίζει σε σημαντικό βαθμό με το πνεύμα της συνθήκης της Νίκαιας. Η συνθήκη ενισχύει το ρόλο της ΟΚΕ στο πλαίσιο της Κοινότητας ορίζοντας ότι το εν λόγω όργανο «αποτελείται από αντιπροσώπους των διαφόρων οικονομικών και κοινωνικών συνιστωσών της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών».

Στο επίπεδο της Επιτροπής, τα εν λόγω πρωτόκολλα θα εφαρμοστούν με βάση έναν εσωτερικό οδηγό των υπηρεσιών της Επιτροπής. Η εφαρμογή των εν λόγω πρωτοκόλλων θα περιλάβει ειδικότερα: αιτήματα διερευνητικής γνώμης για εγκάρσια θέματα στο πλαίσιο των στρατηγικών προτεραιοτήτων της Επιτροπής και συστηματική διαβούλευση για τις πράσινες και τις λευκές βίβλους με ενίσχυση της ad hoc συνεργασίας (ακροάσεις, κοινές διασκέψεις, άλητες εκδηλώσεις). Όσον αφορά την ΟΚΕ, με βάση την εγκάρσια λειτουργία της σύνθεσης, μπορούν να εξετασθούν άλητες. Σύμφωνα με τα πρωτόκολλα, θα ζητηθεί από τα εν λόγω όργανα να οργανώσουν προσεχώς διαβουλεύσεις εξ ονόματος της Επιτροπής.

1.3.2. Ανοικτές διαδικασίες διαβούλευσης

Η Επιτροπή διεξάγει ευρείες διαδικασίες διαβούλευσης με βάση έγγραφα διαβούλευσης όπως οι Πράσινες και Λευκές Βίβλοι και οι ανακοινώσεις. Στο πλαίσιο των εν λόγω ανοικτών διαβουλεύσεων όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη δύνανται να καταθέσουν τη συνεισφορά τους δυνάμει της ανοικτής προς όλους προσέγγισης που εφαρμόζει η Επιτροπή.

Ανακύπτουν ωστόσο ορισμένα πρακτικά προβλήματα τη μελέτη των οποίων έχει ξεκινήσει η Επιτροπή. Οι ανοικτές διαδικασίες διαβούλευσης μπορούν να οδηγήσουν σε μεγάλο αριθμό σχολίων των οποίων συχνά η επεξεργασία είναι δύσκολη αν όχι αδύνατη. Με την πρωτοβουλία για την διαλογική χάραξη πολιτικών η Επιτροπή ανέπτυξε ειδικό μέσο του Διαδικτύου το οποίο μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση του προβλήματος.

1.3.3. Πρωτοβουλία για τη διαλογική χάραξη πολιτικών

Στις 3 Απριλίου 2001 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε πρωτοβουλία για τη διαλογική χάραξη πολιτικών (C(2001) 1014) η οποία αποσκοπεί στη βελτίωση της διακυβέρνησης μέσω της χρήσης του διαδικτύου για τη συλλογή και ανάλυση των αντιδράσεων της αγοράς προκειμένου οι τελευταίες να αξιοποιούνται κατά τη διαδικασία χάραξης των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η πρωτοβουλία είναι ένα από τα μέσα που θα συνδράμουν την Επιτροπή, υπό την ιδιότητά της της σύγχρονης δημόσιας διοίκησης, στο να ανταποκρίνεται ταχύτερα και ακριβέστερα στα αιτήματα των πολιτών, των καταναλωτών και των επιχειρήσεων.

Η πρωτοβουλία για τη διαλογική χάραξη πολιτικών περιλαμβάνει την ανάπτυξη δύο μηχανισμών με βάση το διαδίκτυο που θα δώσουν τη δυνατότητα στην Επιτροπή να αξιολογεί επιτοπίως τις επιπτώσεις από τις πολιτικές της Ε.Ε. (ή την έλλειψη επιπτώσεων):

- Ένα μηχανισμό ανατροφοδότησης για τη συλλογή αυθόρμητων αντιδράσεων της αγοράς, ο οποίος χρησιμοποιεί τα υφιστάμενα δίκτυα και τα σημεία επαφής ως ενδιάμεσους φορείς, για να διασφαλίζει τη διαρκή πρόσβαση στις απόψεις και εμπειρίες των οικονομικών φορέων και των πολιτών της Ε.Ε.
- Ένα μηχανισμό διαβούλευσης ο οποίος έχει σχεδιαστεί ώστε να λαμβάνει και να καταχωρεί ταχέως και με διαρθρωμένο τρόπο τις αντιδράσεις στις νέες πρωτοβουλίες. Ο μηχανισμός αυτός περιλαμβάνει τη θέσπιση μονίμων επιτροπών για την αξιολόγηση των εν λόγω γνωμών, όπως η επιτροπή για τις επιχειρήσεις.

12

1.3.4. Εστιασμένες διαδικασίες διαβούλευσης

Για μια επιτυχή διαβούλευση πρέπει να επιληχθούν τα πιο κατάλληλα όργανα διαβούλευσης. Στο πλαίσιο αυτό μπορεί να χρειαστεί να προσδιοριστούν σαφώς οι ομάδες στόχοι της διαδικασίας διαβούλευσης.

Παραδείγματα τέτοιων μηχανισμών εστιασμένης διαβούλευσης αποτελούν τα επίσημα φόρα διαβούλευσης που έχουν θεσπιστεί από την Επιτροπή ή άλλες διαρθρωμένες ομάδες διαβούλευσης καθώς και ad hoc διαβουλεύσεις (ακροάσεις) με προσκεκλημένου αντιπροσώπου των συγκεκριμένων τομεακών συμφερόντων και του ενδιαφερόμενου κοινού (Στον τομέα των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, η Επιτροπή έχει θεσπίσει, με βάση το ψήφισμα για την αποτελεσματικότερη ρύθμιση των αγορών κινητών αξιών που εκδόθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Στοκχόλμης το Μάρτιο του 2001, διαδικασία πρόωρης, ευρείας και συστηματικής διαβούλευσης για την έκδοση νομοθετικών διατάξεων και τεχνικών μέτρων εφαρμογής).

Λόγω της φύσεώς τους, τα φόρα αυτά παρέχουν προνομίους πρόσβαση στη διαδικασία επεξεργασίας των πολιτικών της Επιτροπής. Ελάχιστη προϋπόθεση για διαφανή διακυβέρνηση είναι συνεπώς να προβληθούν περισσότερο οι υπάρχοντες αυτοί μηχανισμοί διαβούλευσης. Σήμερα υπάρχει στο Διαδίκτυο βάση δεδομένων για τους εν λόγω φορείς, που περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με τις αρμοδιότητες, τη σύνθεση και τις μεθόδους εργασίας τους.

1.3.5. Η ενίσχυση της πληροφορόρησης και της επικοινωνίας, ιδιαίτερα στο Διαδίκτυο

Όπως ανακοινώθηκε και στη Λευκή Βίβλο, η ανακοίνωση της Επιτροπής για ένα νέο πλαίσιο συνεργασίας σε δραστηριότητες της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της πληροφορόρησης και επικοινωνίας αποδεικνύει την επιθυμία της Επιτροπής να ενημερώνει πιο ενεργά το ευρύ κοινό για τις ευρωπαϊκές υποθέσεις, σε μόνιμη συνεργασία με άλλα όργανα –εταίρους. Το Συμβούλιο και το Κοινοβούλιο χαιρέτισαν αυτή την πρωτοβουλία. Η Επιτροπή εξέδωσε μία δεύτερη ανακοίνωση σχετικά με το περιεχόμενο και την προσέγγιση της προτεινόμενης δράσης, με τίτλο «Μια στρατηγική πληροφορόρησης και επικοινωνίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης», στην οποία διαμορφώνεται μία νέα, δισχιδής προσέγγιση:

- πρέπει να δοθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση η ικανότητα να διατυπώνει και να διαδίδει μηνύματα προσαρμοσμένα και εστιασμένα στα θέματα προτεραιότητάς της. Αυτή η ικανότητα πρέπει να αναπτυχθεί κατά τρόπο σφαιρικό και συνεκτικό και να βασίζεται σε σαφείς στόχους που έχουν θέσει τα ίδια τα θεσμικά όργανα.
- πρέπει να καθιερωθεί μία εθελοντική εταιρική σχέση συνεργασίας με τα κράτη μέλη, η οποία να στηρίξει την πραγματική αλληλεπίδραση μεταξύ αφενός των δομών και της τεχνολογίας τους και αφετέρου των δραστηριοτήτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η κεντρική υπηρεσία, Europe Direct, η οποία είναι προσπελάσιμη και τηλεφωνικώς και μέσω του Διαδικτύου, εξακολουθεί να απαντά σε μεγάλο αριθμό αιτημάτων για ενημέρωση γενικής φύσης. Το 2002 λειτούργησε εκ νέου η Υπηρεσία Προσανατολισμού για τους Πολίτες (Citizens Signpost Service) η οποία παρέχει πληροφορίες σχετικά με τα δικαιώματα των πολιτών και με τα προβλήματα που προκύπτουν στην εσωτερική αγορά. Οι χρήστες (οι οποίοι επικοινωνούν μέσω δωρεάν τηλεφωνικής γραμμής ή μέσω Διαδικτύου) μπορούν να χρησιμοποιήσουν οποιοδήποτε από τις έντεκα επίσημες γλώσσες της Ένωσης, και οι εμπειρογνώμονες που είναι επιφορτισμένοι με τη διεκπεραίωση των ερωτημάτων πρέπει να απαντήσουν εντός τριών εργάσιμων ημερών.

Ένα δίκτυο που απευθύνεται ειδικά στις επιχειρήσεις, Solvit, άρχισε να λειτουργεί σε απευθείας σύνδεση τον Ιούλιο 2002, βασιζόμενο στα κέντρα συντονισμού των κρατών μελών που από το 1997 και εξής είναι αρμόδια για τη διεκπεραίωση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις στην ενιαία αγορά. Η δικτυακή εργασία αυτής της υπηρεσίας θα εντείνει την αμοιβαία πίεση μεταξύ ομοτίμων και θα δημιουργήσει αλληλεπιδράσεις με τις οποίες θα βελτιωθεί η ποιότητα των υπηρεσιών και θα παρασχεθούν πληροφορίες σχετικά με αυτές. Οι ιστοσελίδες «Διάλογος με τους πολίτες» και «Διάλογος με τις επιχειρήσεις» παρέχουν πρόσβαση σε πληροφορίες που αφορούν τα δικαιώματα του ατόμου και των επιχειρήσεων μέσα στην εσωτερική αγορά και παράλληλα βοηθούν στην επίλυση των προβλημάτων.

Η αμφίδρομη επικοινωνία που προσφέρεται στους πολίτες έχει αναπτυχθεί σημαντικά από την έκδοση της Λευκής Βίβλου τον Ιούλιο 2001. Ο ιστοχώρος Futurum, τον οποίο διαχειρίζεται η Επιτροπή και ο επίσημος ιστοχώρος της Συνέλευσης προσφέρουν σε όποιον την ευκαιρία να διατυπώσουν την άποψή τους και να συμβάλουν με προτάσεις στη συζήτηση για το μέλλον της Ένωσης.

Ο ιστοχώρος της διακυβέρνησης έδωσε τη δυνατότητα για διάλογο πριν και μετά την έκδοση της Λευκής Βίβλου. Ο ιστοχώρος που είναι γνωστός με το όνομα «Η φωνή σας στην Ευρώπη», ως μέρος της πρωτοβουλίας «Διαλογική χάραξη πολιτικών» (Interactive Policy Making — IPM), ήδη προσφέρει στους πολίτες, στους καταναλωτές και στις επιχειρήσεις την ευκαιρία να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο στη διαδικασία διαμόρφωσης της πολιτικής της Επιτροπής. Στο πλαίσιο του ανανεωμένου server «Europa», οι αμφίδρομες διαλογικές διαδικασίες θα γίνουν κοινή πρακτική.

Πληροφορίες για τους επίσημους και διαρθρωμένους συμβουλευτικούς οργανισμούς έχουν συγκεντρωθεί σε βάση δεδομένων με την ονομασία CONECCS (Διαβούλευση, Ευρωπαϊκή Επιτροπή και Κοινωνία των Πολιτών). Στόχος της εν λόγω βάσης είναι να παρέχει πληροφορίες για τις επιτροπές και για τα άλλα πλαι-

σια διαβούλευσης που χρησιμοποιεί η Επιτροπή για να λάβει τη γνώμη της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών κατά τρόπο επίσημο ή διαρθρωμένο.

Στην ιστοσελίδα CONECCS του Europa το κοινό μπορεί να βρει επίσης πληροφορίες για οργανώσεις μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα της κοινωνίας των πολιτών. Η κατάρτιση του καταλόγου των εν λόγω οργανώσεων γίνεται σε εθελοντική βάση με στόχο να χρησιμεύσει μόνο ως πηγή πληροφοριών και όχι ως όργανο διαπίστευσης.

Η βάση CONECCS αποτελεί ένα δυναμικό μέσο που εξελίσσεται συνεχώς. Είναι προφανές ότι οι ανοικτές και οι πιο εστιασμένες διαδικασίες διαβούλευσης δεν είναι απαραίτητα ασύμβατες. Ανάλογα με το εξεταζόμενο θέμα πολιτικής, συχνά συνδυάζονται αμφότερες στις διαδικασίες διαβούλευσης με σκοπό να επιτευχθεί η μεγαλύτερη δυνατή συνεισφορά από τα ενδιαφερόμενα μέρη.

1.4. Γενικές αρχές και ελάχιστες προδιαγραφές για διαβουλεύσεις από την Επιτροπή

Εκτός από τις εξελίξεις που περιγράφονται παραπάνω, η Επιτροπή αποφάσισε να πραγματοποιήσει ένα περαιτέρω επιχειρησιακό βήμα για την ενίσχυση της διαβούλευσης προτείνοντας ορισμένες γενικές αρχές και ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες διαβούλευσης που διεξάγει.

1.4.1. Προσανατολισμοί

Η Επιτροπή προτείνει οι σχέσεις της με τα ενδιαφερόμενα μέρη να βασίζονται σε ορισμένες θεμελιώδεις αρχές οι οποίες θα προσδιορίζουν το περιβάλλον εντός του οποίου πραγματοποιείται η διαβούλευση. Οι αρχές αυτές θα αποτελέσουν επίσης τη βάση για οποιεσδήποτε μελλοντικές εξελίξεις στην πολιτική που ακολουθείται στον εν λόγω τομέα. Οι προτεινόμενες αρχές είναι εμπνευσμένες κατά κύριο λόγο από τις γενικές αρχές που διέπουν τη διεξαγωγή των δραστηριοτήτων της Επιτροπής και παρουσιάστηκαν στη Λευκή Βίβλο για την ευρωπαϊκή διακυβέρνηση: συμμετοχή, διαφάνεια, λογοδότηση, αποτελεσματικότητα και συνοχή.

Για να είναι αποδοτική η διαβούλευση, η δέσμευση για την εφαρμογή των εν λόγω αρχών δεν μπορεί να είναι μονομερής: εναπόκειται σε καθεμία από τις πλευρές που συμμετέχουν στη διαδικασία αυτή να φροντίσουν για την αποτελεσματική εφαρμογή των εν λόγω αρχών.

Προτείνεται λοιπόν, η Επιτροπή κατά τη διεξαγωγή των ανοικτών ή/και των εστιασμένων διαβουλεύσεών της για τις σημαντικές πρωτοβουλίες πολιτικής να εφαρμόζει τις γενικές αρχές και τις ελάχιστες προδιαγραφές που ορίζονται, με την επιφύλαξη πιο προχωρημένων πρακτικών που έχουν ήδη θεσπιστεί από τις υπηρεσίες της Επιτροπής ή πιο ειδικών κανόνων που θεσπίζονται για ορισμένους τομείς πολιτικής. ωστόσο,

ούτε οι γενικές αρχές ούτε οι ελάχιστες προδιαγραφές είναι νομικά δεσμευτικές.

Ο όρος «διαβούλευση» προσδιορίζει της διαδικασίες εκείνες μέσω των οποίων η Επιτροπή επιθυμεί να συγκεντρώσει τις συνεισφορές των εξωτερικών ενδιαφερομένων μερών κατά τη διαμόρφωση της πολιτικής πριν ληφθεί απόφαση από το Σώμα των Επιτρόπων. Κατά συνέπεια αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής των γενικών αρχών και των ελάχιστων προδιαγραφών οι ακόλουθοι τομείς:

- Ειδικά πλαίσια διαβούλευσης που προβλέπονται από τις συνθήκες (π.χ. οι ρόλοι των διοργανικών συμβουλευτικών οργάνων, ο κοινωνικός διάλογος σύμφωνα με τα άρθρα 137 έως 139 της ΣΕΚ) ή σε άλλα νομοθετικά κείμενα της Κοινότητας
- Απαιτήσεις σε θέματα διαβούλευσης δυνάμει άλλων διεθνών συμφωνιών
- Συμμετοχή των αντιπροσώπων των κρατών μελών μέσω της καθούμενης διαδικασίας «επιτροπολογία» [Σύμφωνα με την απόφαση του Συμβουλίου 1999/468/ΕΚ].

Όπως επισημαίνεται στη Λευκή Βίβλο για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση, οι γενικές αρχές και οι ελάχιστες προδιαγραφές για τη διαβούλευση θα συμπληρωθούν αλληλά δεν θα αντικατασταθούν στο μέλλον από δύο άλλα μέσα που αναπτύσσει επί του παρόντος η Επιτροπή:

- Σειρά κατευθυντηρίων γραμμών για τη χρησιμοποίηση της εμπειρογνομosύνης οι οποίες έχουν ως στόχο να ενσωματώσουν και να διαδώσουν τις βέλτιστες πρακτικές. Ειδικότερα, πρέπει να διασφαλιστούν την ικανότητα λογοδοσίας, την πολυφωνία και την ακεραιότητα της χρησιμοποιούμενης εμπειρογνομosύνης. Θα εφαρμόζονται ιδίως στις περιπτώσεις εκείνες που μια πτυχή της πολιτικής της Επιτροπής εξαρτάται σε κάποιο βαθμό από την επιστημονική αξιολόγηση. Οι κατευθυντήριες αυτές γραμμές θα εφαρμοστούν παράλληλα με τις ελάχιστες προδιαγραφές που παρουσιάζονται στο παρόν κείμενο, καθόσον συχνά υπάρχει διάδραση μεταξύ των εμπειρογνομosύνων και των ενδιαφερομένων μερών κατά την επεξεργασία των πολιτικών.
- Ένα πλαίσιο για πιο συστηματικό διάλογο με τις ενώσεις των περιφερειακών και τοπικών κυβερνήσεων στην Ε.Ε. Τα μέσα αυτά θα ανταποκρίνονται στις επιμέρους απαιτήσεις του κάθε τομέα πολιτικής.

1.4.2. Γενικές αρχές

1. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ

«Η ποιότητα των πολιτικών της Ε.Ε. εξαρτάται από την εξασφάλιση ευρείας συμμετοχής σε όλη την πορεία της πολιτικής – από τη χάραξη της έως την εφαρμογή της.»

Η Επιτροπή δεσμεύεται να ακολουθήσει κατά την ανάπτυξη και εφαρμογή των πολιτικών της Ε.Ε. μια προσέγγιση στο πλαίσιο της οποίας θα ζητεί τη συμμετοχή όλων. Κατά συνέπεια η Επιτροπή δεσμεύεται να πραγματοποιεί την ευρύτερη δυνατή διαβούλευση για κάθε σημαντική πρωτοβουλία. Αυτό ισχύει ιδίως στο πλαίσιο των νομοθετικών προτάσεων.

2. ΔΙΑΦΑΝΕΙΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΔΟΤΗΣΗ

«Τα Ευρωπαϊκά όργανα πρέπει να εργάζονται κατά τρόπο πιο διάφανο [...] προκειμένου να ενισχυθεί η εμπιστοσύνη προς τόσο πολύπλοκα όργανα.»

«Κάθε όργανο της Ε.Ε. πρέπει να εξηγεί και να αναλαμβάνει την ευθύνη για ό,τι κάνει στο πλαίσιο της Ευρώπης.»

Η Επιτροπή πιστεύει ότι οι διαδικασίες της διοίκησης και της χάραξης της πολιτικής πρέπει να είναι ορατές από τον εξωτερικό κόσμο προκειμένου να γίνουν κατανοητές και να είναι αξιόπιστες. Αυτό ισχύει κατά κύριο λόγο για τη διαδικασία διαβούλευσης η οποία λειτούργει ως το αρχικό σημείο επαφής με τα συμφέροντα στην κοινωνία.

16

Η διαδικασία διαβούλευσης που εφαρμόζεται από την Επιτροπή πρέπει συνεπώς να χαρακτηρίζεται από διαφάνεια τόσο για τους άμεσα συμμετέχοντες όσο και για το ευρύ κοινό. Πρέπει να διευκρινίζονται σαφώς:

- τα θέματα που εξετάζονται
- οι μηχανισμοί διαβούλευσης που χρησιμοποιούνται
- με ποιον πραγματοποιεί τη διαβούλευση και γιατί
- ποιοι παράγοντες επηρέασαν τις αποφάσεις κατά τη χάραξη της πολιτικής.

Εξυπακούεται ότι και τα ίδια τα ενδιαφερόμενα μέρη πρέπει να ενεργούν σε πλαίσιο διαφάνειας προκειμένου το κοινό να γνωρίζει τους φορείς που συμμετέχουν στη διαδικασία διαβούλευσης και τον τρόπο συμπεριφοράς τους.

Η διαφάνεια και η λογοδότηση αποτελούν σημαντικές αρχές που πρέπει να διέπουν τη συμπεριφορά των οργάνων όταν επιδιώκουν να συμβάλλουν στην εκπόνηση των πολιτικών της Ε.Ε. Πρέπει να καθίσταται σαφές:

- ποια συμφέροντα εκπροσωπούν
- σε ποιο βαθμό γίνεται η εν λόγω εκπροσώπηση
- πόσο πιστά εκπροσωπούνται τα εν λόγω συμφέροντα

Τα ενδιαφερόμενα μέρη που επιθυμούν να υποβάλουν σχόλια για μια πρόταση της Επιτροπής πρέπει συνεπώς να είναι σε θέση να παράσχουν στην Επιτροπή και στο ευρύ κοινό τις πληροφορίες που περιγράφονται ανωτέρω. Στο πλαίσιο αυτό η βάση δεδομένων CONECCS αναμένεται να αποδειχθεί χρήσιμο μέσο.

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

«Οι πολιτικές πρέπει να είναι αποτελεσματικές και έγκυρες, να παρέχουν ό,τι χρειάζεται.»

Για να είναι αποτελεσματική η διαβούλευση πρέπει να ξεκινήσει όσο το δυνατόν πιο έγκαιρα. Τα ενδιαφερόμενα μέρη θα συμμετάσχουν συνεπώς στην εκπόνηση της πολιτικής σε ένα στάδιο κατά το οποίο μπο-

ρούν ακόμη να επηρεάσουν τη διαμόρφωση των κύριων στόχων, των μεθόδων εφαρμογής, των δεικτών απόδοσης και ενδεχομένως, των αρχικών κατευθυντήριων γραμμών της εν λόγω πολιτικής. Η διαβούλευση ενδέχεται να χρειαστεί να πραγματοποιηθεί σε περισσότερα του ενός στάδια.

Επιπλέον, είναι προς όφελος τόσο της Επιτροπής όσο και των εξωτερικών ενδιαφερομένων μερών να κατανοήσουν την οπτική γωνία της άλλης πλευράς. Η Επιτροπή ενεργεί στο πλαίσιο μιας πολιτικής και σε ένα κοινοτικό πλαίσιο που επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες. Πρέπει για παράδειγμα να λαμβάνει υπόψη τις υποχρεώσεις της έναντι των υπολοίπων ευρωπαϊκών οργάνων δυνάμει των συνθηκών καθώς και τις διεθνείς της υποχρεώσεις προς τρίτες χώρες και διεθνείς οργανισμούς.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την αποτελεσματικότητα είναι η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας. Η μέθοδος και το εύρος της διενεργούμενης διαβούλευσης πρέπει πάντα να έχουν αναλογική σχέση με την επίπτωση της πρότασης που αποτελεί το αντικείμενο της διαβούλευσης, ενώ πρέπει επίσης να λαμβάνονται υπόψη οι ειδικοί περιορισμοί που συνδέονται με την πρόταση.

Η καλύτερη κατανόηση των παραγόντων αυτών και των μεθόδων εργασίας της Επιτροπής θα συμβάλει ώστε τα εξωτερικά ενδιαφερόμενα μέρη να έχουν ρεαλιστικές προσδοκίες σχετικά με τους στόχους προς επίτευξη.

4. ΣΥΝΟΧΗ

«Πολιτικές και δράση πρέπει να έχουν συνοχή [...]»

Η Επιτροπή θα διασφαλίσει τη συνοχή και τη διαφάνεια κατά την διεξαγωγή των διαβουλεύσεων από τις υπηρεσίες της. Η Επιτροπή θα περιλάβει στις διαδικασίες διαβούλευσης μηχανισμούς ανάδρασης, αξιολόγησης και ανάλυσης. στόσο, δεν αρκεί να ελέγχει μόνο η Επιτροπή την αποτελεσματικότητά της στο πλαίσιο της διαδικασίας διαβούλευσης. Οι ομάδες συμφερόντων πρέπει επίσης να διαθέτουν μηχανισμούς παρακολούθησης της διαδικασίας προκειμένου να εξάγουν χρήσιμα συμπεράσματα και να είναι σε θέση να πιστώσουν την αποτελεσματικότητα της συμμετοχής τους σε ένα σύστημα διαφανές ανοικτό και υπεύθυνο.

Τα αποτελέσματα της παρακολούθησης αυτής μπορούν στη συνέχεια να εξεταστούν από κοινού με τα αντίστοιχα της εσωτερικής διαδικασίας ελέγχου της Επιτροπής επιτρέποντας έτσι να σχηματιστεί μια καλύτερη εικόνα για τη λειτουργία του συστήματος και για τις δυνατότητες βελτίωσης ή επέκτασής του.

1.5. Ολοκλήρωση της Διακυβερνητικής Διάσκεψης και υιοθέτηση της Συνταγματικής Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το νέο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα προσφέρει μία σειρά νέων θεσμών και διαδικασιών, που αναμένεται να συμβάλουν στην αποτελεσματικότερη, δημοκρατικότερη και αρτιότερη λειτουργία της Ευρώπης των 25 ή και των 28 Κ-Μ. Οι βασικότερες αλλαγές που επιτελούνται συνοψίζονται ως εξής:

18

- Απλουστεύονται οι διαδικασίες λειτουργίας της Ένωσης, που ίσχυαν μέχρι τώρα. Η νέα Συνταγματική Συνθήκη υποκαθιστά όλες τις ισχύουσες συνθήκες (Συνθήκη για την Ευρ. Κοινότητα, Συνθήκη για την Ευρ. Ένωση κ.λπ.).
- Διευκολύνεται η λήψη των αποφάσεων, έτσι ώστε η διευρυμένη Ευρώπη των 25 να μπορεί να λειτουργεί πιο αποτελεσματικά. (Όπως είναι γνωστό, στο Συμβούλιο οι αποφάσεις λαμβάνονται, είτε με ομοφωνία, είτε με ειδική πλειοψηφία, ανάλογα με το θέμα και πάντα σύμφωνα με τις ισχύουσες Συνθήκες. Μέχρι σήμερα, ο ορισμός της ειδικής πλειοψηφίας βασιζόταν σε έναν πολύπλοκο τρόπο, που αποτέλεσε το αντικείμενο σκληρών διαπραγματεύσεων σε προηγούμενες Διακυβερνητικές Διασκέψεις, με αποκορύφωμα τη Νίκαια. Το Σύνταγμα εισάγει ένα νέο ορισμό: μια απόφαση λαμβάνεται με ειδική πλειοψηφία στο Συμβούλιο, όταν εξασφαλίζει την πλειοψηφία του 55 % των κρατών μελών, 15 τουλάχιστον κρατών μελών, και βέβαια όταν εκπροσωπείται το 65 % του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης).
- Υπάγονται όχι πλέον ορισμένες, αλλά ευρύτερα οι νησιωτικές, συνοριακές και ορεινές περιοχές στην εφαρμογή ειδικών μέτρων για την ανάπτυξη τους, βάσει των διατάξεων για την κοινωνική, οικονομική και εδαφική συνοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Ενισχύεται η κοινωνική διάσταση της Ένωσης. Στόχοι όπως αυτοί της κοινωνικής ισότητας, της κοινωνικής πρόοδου, της πλήρους απασχόλησης, της αλληλεγγύης, της καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού, της ισότητας των δύο φύλων, της καταπολέμησης της φτώχειας και της ανάπτυξης, γίνονται καταστατικοί στόχοι της Ένωσης.
- Υιοθετείται Δήλωση για το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, σύμφωνα με την οποία η Επιτροπή έχει δικαίωμα να υποβάλει συστάσεις και όχι προτάσεις για το θέμα αυτό. Διατηρείται έτσι το ισχύον σύστημα, γιατί παρέχει τη σχετική, την απαραίτητη για τα Κράτη – Μέλη ευελιξία στην οικονομικής τους πολιτική.
- Στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής θεσπίζεται το αξίωμα του Ευρωπαϊού Υπουργού των Εξωτερικών.
- Καθιερώνεται η ρήτρα αμοιβαίας συνδρομής σε περίπτωση, εξωτερικής επίθεσης, μέσα από την καθιέρωση διαρθρωμένης συνεργασίας στον τομέα της άμυνας. Όπως στις περιπτώσεις του Σένγκεν και του κοινού νομίσματος – οδηγεί κατά πάσα πιθανότητα αναπόφευκτα σε εμπάθυση και επέκταση της σχετικής συνεργασίας.
- Ενισχύεται η δημοκρατική συμμετοχή των Ευρωπαίων πολιτών. Κατ' αρχήν, η ίδια η εκπόνηση του κειμένου της Συνταγματικής Συνθήκης και η απλοποίηση των διαδικασιών συμβάλλουν ουσιαστικά στην προσέγγιση του Ευρωπαίου πολίτη με την Ένωση. Μια σημαντική νέα πρόταση είναι και η σχετική με το δικαίωμα ενός εκατομμυρίου πολιτών να ζητούν άμεσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με αίτημα

βέβαια που συνυπογράφουν, να προτείνουν νομική ρύθμιση του συγκεκριμένου θέματος. Η ενσωμάτωση του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στη Συνθήκη είναι επίσης ένα σημαντικό στοιχείο, γιατί προστατεύει τους πολίτες έναντι τυχόν κοινοτικής νομοθεσίας που παραβιάζει τα δικαιώματά τους, π.χ. το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής. Ταυτόχρονα, ενισχύεται ο ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ως του πλέον δημοκρατικού και άμεσα εκλεγόμενου από τους λαούς της Ένωσης οργάνου, το οποίο πλέον συναποφασίζει με το Συμβούλιο για πολλά και σημαντικά θέματα. Με αυτό τον τρόπο, εξασφαλίζεται ο δημοκρατικός έλεγχος στη νομοθετική εργασία, πάντως σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι ισχύει μέχρι σήμερα.

- Ως προς τα θεσμικά θέματα επέρχεται αλλαγή με το διαχωρισμό της Προεδρίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, δηλαδή του Συμβουλίου των Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων από εκείνης του Συμβουλίου της Ε.Ε. που λειτουργεί σε υπουργικό επίπεδο και επίπεδο ομάδας εργασίας. Του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου θα προεδρεύει πλέον όχι ο Πρόεδρος ή ο Πρωθυπουργός μιας χώρας, αλλά ένα πρόσωπο που θα εκλέγεται από το ίδιο το Συμβούλιο με ειδική πλειοψηφία για θητεία δύομισι ετών και η οποία θα μπορεί να ανανεώνεται για μια ακόμη θητεία. Η εναλλαγή των κρατών μελών στην Προεδρία του Συμβουλίου διατηρείται στο υπουργικό επίπεδο και σε αυτό των ομάδων εργασίας.
- Εξασφαλίζεται η ισότητα των κρατών μελών με τη διατήρηση της αρχής, ένας Επίτροπος ανά κράτος μέλος, με πλήρη δικαιώματα τουλάχιστον μέχρι το 2014.
- Υιοθετείται η καθιέρωση κατώτατου ορίου έξι Ευρωβουλευτών ανά κράτος μέλος, που ευνοεί τα μικρά κράτη μέλη, όπως είναι η Κύπρος, για την καλύτερη εκπροσώπησή τους στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, χωρίς όμως να διαταράσσεται η ευρύτερη αριθμητική ισορροπία των μελών του Ευρωκοινοβουλίου.
- Εξασφαλίζεται η συνεκτικότητα και αποτελεσματικότητα του έργου των τριών βασικών οργάνων της Ένωσης, του λεγόμενου θεσμικού τριγώνου, δηλαδή «Επιτροπή – Συμβούλιο – Κοινοβούλιο».
- Καθιερώνεται ενιαία νομική προσωπικότητα, γεγονός που επιτρέπει τη σύναψη και κύρωση διεθνών συνθηκών από την ίδια την Ένωση, ενισχύοντας έτσι το ρόλο της στη διεθνή σκηνή [σύμφωνα με το μέχρι σήμερα ισχύον καθεστώς, οι λεγόμενες μικτές συμφωνίες με τρίτες χώρες δεν είχαν ως συμβαλλόμενο μέρος την «Ευρωπαϊκή Ένωση» αλλά την «Ευρωπαϊκή Κοινότητα και κράτη μέλη αυτής»].

Μετά την επιτυχή υιοθέτηση της Συνταγματικής Συνθήκης τα επόμενα σημαντικά βήματα εντοπίζονται σε δύο τομείς. Πρώτον, στην ευρύτερη δυνατή ενημέρωση του ευρωπαίου πολίτη για τις αποφάσεις, που ελήφθησαν. Δεύτερον, στην ενεργοποίηση της διαδικασίας επικύρωσης της Συνθήκης εκ μέρους των κρατών μελών, σύμφωνα με την συνταγματικές επιταγές τους, ώστε να καταστεί εφικτή ή έναρξη ισχύος του Ευρωπαϊκού Συντάγματος σε μία διετία περίπου από την υιοθέτησή της. Η διαδικασία ολοκλήρωσης της Συνταγματικής Συνθήκης ξεκίνησε στις 23 Ιουνίου με τον καθορισμό της 1ης Νοεμβρίου 2006, ως ημερομηνίας έναρξης ισχύος του Ευρωπαϊκού Συντάγματος.

1.6. Διαβούλευση με έλλειμμα κοινωνικής διεργασίας και εντατικοποίηση των δράσεων πληροφόρησης

1.6.1. Συμπεράσματα από την ανάλυση της γενικής υποδοχής της Λευκής Βίβλου

Τα επίσημα συμπεράσματα από τη διαδικασία διαβούλευσης για την «νέα ευρωπαϊκή διακυβέρνηση και τις διαδικασίες διαβούλευσης» είναι σαφή και χρήσιμα για να διαπιστωθεί το επίπεδο και ο βαθμός ενεργοποίησης των κοινωνικών διεργασιών στη προοπτική της θεσμικής ανασυγκρότησης της Ένωσης.

20

«Η προώθηση νέων μορφών διακυβέρνησης δεν είναι με κανέναν τρόπο αποκλειστική αρμοδιότητα των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων, και ακόμα λιγότερο της Επιτροπής. Είναι αρμοδιότητα των δημόσιων αρχών όλων των επιπέδων, των ιδιωτικών επιχειρήσεων και της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών. και αυτό γιατί η ορθή διακυβέρνηση—διαφάνεια, συμμετοχή, λογοδότηση, αποτελεσματικότητα και συνοχή—είναι αυτό που αναμένει το κοινό στις αρχές του 21ου αιώνα. Συνεπώς η Λευκή Βίβλος δεν μπορεί να καλύψει όλες τις πτυχές του θέματος».

«Μέρος του κοινού που συμμετείχε στη διαβούλευση διαπιστώνει με λύπη του τους περιορισμούς που υπάρχουν στη Λευκή Βίβλο όσον αφορά το περιεχόμενο της έννοιας «διακυβέρνηση», η οποία εστιάζεται κυρίως στην αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητα του κοινοτικού συστήματος λήψης αποφάσεων, ενώ αγνοεί ζητήματα δημοκρατικής νομιμότητας και δημοκρατικού ελλείμματος στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, τα οποία εκλαμβάνονται ως πιο σημαντικά.

Η Επιτροπή έχει υπογραμμίσει ότι το πρόγραμμα εργασίας που αφορά την ευρωπαϊκή διακυβέρνηση δεν πρέπει να περιοριστεί στη Λευκή Βίβλο ή στα θέματα που αυτή θέτει. Η Λευκή Βίβλος αποσκοπούσε στο να προωθήσει την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης, εστιάζοντας σε επιλεγμένα θέματα υπό ορισμένες συνθήκες. Ειδικότερα, η Λευκή Βίβλος υπέθετε ένα σταθερό θεσμικό πλαίσιο και μία σταθερή Συνθήκη με πυρήνα μία ενισχυμένη κοινοτική μέθοδο. Έτσι οι αλληλαγές της Συνθήκης όσον αφορά τις δυνατότητες διακυβέρνησης επαφίονται γενικά στην ξεχωριστή διαδικασία που έχει σήμερα δρομολογήσει η Συνέλευση ενόψει της διακυβερνητικής διάσκεψης του 2004. Επιπλέον, κατά την εξέταση του ρόλου της ίδιας της Επιτροπής στην ευρωπαϊκή διακυβέρνηση, η Λευκή Βίβλος εστίαστηκε στη βελτίωση του ρόλου αυτού όσον αφορά τα εκτελεστικά καθήκοντα και τη χάραξη πολιτικής, αλλιώς πολύ λιγότερο στο ρόλο της Επιτροπής ως ευρωπαϊκής δημόσιας διοίκησης (η οποία υπόκειται στο τρέχον πρόγραμμα μεταρρύθμισης). Τέτοιου είδους περιορισμοί στη Λευκή Βίβλο οδήγησαν ενδεχομένως σε μη ηθελημένες ερμηνείες μιας στενής ατζέντας διακυβέρνησης, η οποία στην ουσία είναι αντίθετη με την επιθυμία της Επιτροπής να διατηρήσει μία ευρεία προοπτική για την ευρωπαϊκή διακυβέρνηση.

Ένας άλλος περιορισμός είναι η απόφαση που έλαβε η Επιτροπή το 2001 να υποβάλλει μόνον εκείνες τις προτάσεις που μπορούν να εφαρμοστούν μέσα στο υπάρχον θεσμικό πλαίσιο, δηλαδή βάσει των Συνθηκών όπως αυτές έχουν. Αυτή η επιλογή ήταν η μόνη διαθέσιμη από τη στιγμή που, ύστερα από την απόφαση

του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Νίκαιας τον Δεκέμβριο του 2000, είναι αρμοδιότητα μιας νέας διάσκεψης, στην οποία θα συμμετέχουν όσο το δυνατόν περισσότεροι παράγοντες, να διαμορφώσει ένα νέο πλαίσιο για τα θεσμικά όργανα το 2004.

Ωστόσο, η διάκριση μεταξύ του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου και ενός μελλοντικού, αναθεωρημένου θεσμικού πλαισίου δεν μπορεί να ερμηνευθεί πολύ αυστηρά, όσον αφορά τα δημόσια σχόλια για την ευρωπαϊκή διακυβέρνηση. Πολλά άτομα που ανταποκρίθηκαν στη Λευκή Βίβλο εξέθεσαν τις ιδέες τους και για τη μελλοντική συνθήκη.

Η αντίδραση στη δημόσια διαβούλευση της Επιτροπής για τη Λευκή Βίβλο ήταν περιορισμένη σε αριθμό (260 παρεμβάσεις) αλλά πλούσια σε περιεχόμενο. Ο τρόπος με τον οποίο το κοινό υποδέχθηκε τη Λευκή Βίβλο ήταν πολύπλευρος και παρείχε πραγματική προστιθέμενη αξία στο επακόλουθο έργο της Επιτροπής για τη χάραξη πολιτικής. Ακόμα παρότρυνε την Επιτροπή να λάβει υπόψη τις θέσεις των διαφόρων συντελεστών στην περαιτέρω διαμόρφωση της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης, συμπεριλαμβανομένης της καθυστέρησης ή της εγκατάλειψης των ενεργειών που δεν συγκεντρώνουν επαρκή υποστήριξη.

Η αντίδραση του κοινού υποστήριξε σε μεγάλο βαθμό τον ορισμό που περιέχει η Λευκή Βίβλος για τις θεμελιώδεις αρχές της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης, δηλαδή τη διαφάνεια, τη συμμετοχή, τη λογοδότηση, την αποτελεσματικότητα και τη συνοχή, ενώ αρχές όπως η δημοκρατική νομιμότητα και η επικουρικότητα προτάθηκαν ως προσθήκες.

Αξίζει να σημειωθεί ότι μερικά θεσμικά όργανα της Ε.Ε. και διάφορα κράτη μέλη δεν συνέβαλαν στη δημόσια διαβούλευση. Αντίστοιχα, παρατηρήθηκε μία γεωγραφική ανισορροπία όσον αφορά τις παρεμβάσεις από το ένα κράτος μέλος στο άλλο, γεγονός που αντανακλά τις διαφορές στην παιδεία και την παράδοση της δημόσιας έκφρασης των πολιτών. Ακόμα, τα σχόλια που παρελήφθησαν αποκάλυψαν σημαντικές διαφοροποιήσεις όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτή η ευρωπαϊκή διακυβέρνηση. Με άλλα λόγια, οι συμμετέχοντες στη διαβούλευση σχολίασαν τα θέματα και τις προσεγγίσεις που προτείνονται στη Λευκή Βίβλο ανάλογα με το πρίσμα υπό το οποίο αντιλαμβάνονται την έννοια της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης – σε αυτήν περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων ανησυχίες για τη δημοκρατική νομιμότητα, συνταγματικές ή θεσμικές πτυχές, κριτήρια αποτελεσματικότητας, ακόμα και σκέψεις που συνδέονται με την πολιτική σκοπιμότητα».

1.6.2. Η υποδοχή εκ μέρους των θεσμοθετημένων οργάνων διαβούλευσης

«Η Επιτροπή των Περιφερειών έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το μέρος της Λευκής Βίβλου που ασχολείται με την περιφερειακή και την τοπική δημοκρατία. Η Λευκή Βίβλος αποτέλεσε αντικείμενο γνωμοδότησης τον Μάρτιο 2002, στην οποία η Επιτροπή των Περιφερειών χαιρετίζει το έγγραφο αυτό, με ιδιαίτερη αναφορά στα τμήματα εκείνα που πραγματεύονται την αποκέντρωση ή τη συνεργασία με τις αρχές περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης. Στην ίδια γνωμοδότηση η Επιτροπή των Περιφερειών αναφέρεται στις αλληλαγές των μεθόδων εργασίας της που θα απαιτηθούν προκειμένου να είναι σε θέση να διαδραματίσει έναν πιο ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινοτικής δράσης.

Η Επιτροπή των Περιφερειών ζήτησε αφενός να της παραχωρηθούν ελεγκτικές αρμοδιότητες ώστε να μπορεί να επαληθεύει τη συμμόρφωση ως προς την αρχή της επικουρικότητας και αφετέρου να της δοθεί εντολή για να εποπτεύει τον αντίκτυπο των οδηγιών και των κανονισμών σε επίπεδο περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης. Οι πρόεδροι των δύο οργάνων, της Επιτροπής και της Επιτροπής των Περιφερειών, υπέγραψαν πρωτόκολλο συνεργασίας, το οποίο, αντικατοπτρίζοντας τις αρχές της διακυβέρνησης, καθορίζει τις διαδικασίες συνεργασίας μεταξύ των δύο οργάνων. Το εν λόγω πρωτόκολλο αποσκοπεί στο να βελτιώσει την εκτέλεση των συμβουλευτικών καθηκόντων της Επιτροπής των Περιφερειών, αυξάνοντας τη συμμετοχή της στην πολιτική συζήτηση και τη συνεργασία σε θέματα ενημερωτικής και επικοινωνιακής πολιτικής.

Η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων υποδέχθηκε με ικανοποίηση τη Λευκή Βίβλο. Στη γνωμοδότησή της του Μαρτίου 2002 με θέμα τη Λευκή Βίβλο, υπογράμμισε την ύπαρξη στενού δεσμού μεταξύ του εν λόγω εγγράφου και της Συνέλευσης για το μέλλον της Ένωσης. Η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή τόνισε την ανάγκη να εξασφαλιστεί ότι τηρείται η οριζόντια και κάθετη επικουρικότητα και να καθοριστούν κριτήρια με τα οποία να εξασφαλίζεται ότι οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών είναι όντως αντιπροσωπευτικές. Επίσης φρονεί ότι θα μπορούσε η ίδια να διαδραματίσει κρίσιμο ρόλο στη διαμόρφωση και τη διάρθρωση του διαλόγου με τους πολίτες και τονίζει τη σημασία που έχει η αύξηση των πληροφοριών που διατίθενται στους πολίτες σχετικά με τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της Ένωσης καθώς και η μεγαλύτερη χρήση άλλων μέσων πλην της νομοθεσίας. Υπεγράφη πρωτόκολλο με το οποίο η Επιτροπή και η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή αναγνωρίζουν επίσημα ότι, στο πλαίσιο της καθιέρωσης νέων μορφών διακυβέρνησης, η ΕΟΚΕ είναι ιδιαίτερα κατάλληλη ως μεσάζοντας μεταξύ των θεσμικών οργάνων της Ένωσης και της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών. Ακόμα το πρωτόκολλο προβλέπει ρητά ότι η Επιτροπή πρέπει να καλεί την ΕΟΚΕ να διατυπώνει «διερευνητικές γνωμοδοτήσεις» και ότι αυτή η τελευταία πρέπει να εντείνει τις σχέσεις της με την οργανωμένη κοινωνία των πολιτών.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δήλωσε ότι προτιμά να μη δοθεί στις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών ένας ρόλος που, είτε πλήρως είτε εν μέρει, ανήκει σε εκείνους που έχουν πολιτική ευθύνη και που εκλέγονται με καθολική ψηφοφορία.

Επίσης, ορισμένα τμήματα της κοινωνίας των πολιτών εξέφρασαν την ανησυχία τους για το ότι έτσι θα καθιερωνόταν ένα de facto καθεστώς προνομιούχων ενώσεων.»

1.6.3. Διοργανικός διάλογος, κοινωνικός διάλογος και διαβούλευση μη θεσμοθετημένων μερών

«Η Λευκή Βίβλος απευθύνει έκκληση για μεγαλύτερη διαφάνεια και διαβουλεύσεις με τους συντελεστές της κοινωνίας των πολιτών κατά τη διαμόρφωση των κοινοτικών πολιτικών. Η προτεινόμενη συμμετοχή και η γνωμοδότηση της κοινωνίας των πολιτών διαφέρει από τον διοργανικό διάλογο (με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, και την Επιτροπή των Περιφερειών) και από τον κοινωνικό διάλογο μεταξύ των εργοδοτών και των εργαζομένων βάσει των άρθρων 137 έως 139 της συνθήκης για την ΕΚ. Λόγω του ιδιαίτερα αντιπροσωπευτικού χαρακτήρα τους, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις

και οι ενώσεις των εργοδοτών κατέχουν ιδιαίτερη θέση στη διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής. Σε κοινοτικό επίπεδο, η συνθήκη για την ΕΚ απαιτεί από την Επιτροπή να ζητά τη γνώμη των εργοδοτών και των εργαζομένων κατά την εκπόνηση προτάσεων στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής. Κάτω από ορισμένες συνθήκες, τα δύο αυτά μέρη μπορούν να καταλήξουν σε δεσμευτικές συμφωνίες που στη συνέχεια μετατρέπονται σε κοινοτική νομοθεσία. Αυτός ο ρόλος των κοινωνικών εταίρων είναι καλώς εδραιωμένος.

Ως αποτέλεσμα του έργου για τη βελτίωση της διακυβέρνησης, οι σχέσεις της Επιτροπής με την κοινωνία των πολιτών έχουν τώρα πλέον επισημοποιηθεί και είναι πιο διαφανείς. Η Επιτροπή έχει υιοθετήσει γενικές αρχές και ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαβουλεύσεις με μη θεσμικά ενδιαφερόμενα μέρη σε σχέση με τις κυριότερες πρωτοβουλίες πολιτικής που προτείνει. Οι ελάχιστες αυτές προδιαγραφές θα ισχύουν από το 2003. Αναμένεται ότι με την εφαρμογή τους θα μπορούν όλοι οι ενδιαφερόμενοι παράγοντες να γνωρίζουν ακριβώς ποιος πρέπει να επικοινωνήσει με ποιον όταν διαμορφώνεται μία νέα πολιτική, έτσι ώστε όλα τα μέρη που επηρεάζονται από την πρόταση να συμμετάσχουν περισσότερο και σε πιο δίκαιη βάση στη διαδικασία.

Η ιδέα της σύναψης πιο εκτεταμένων συμφωνιών σύμπραξης με διάφορους τομείς της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών εξετάζεται ακόμα από την Επιτροπή. Δεδομένων των παρατηρήσεων που δέχθηκε κατά τις διαβουλεύσεις για τη Λευκή Βίβλο, η Επιτροπή προτιμά μια ρεαλιστική προσέγγιση με την οποία να εξασφαλίζεται η επιτυχία της τήρησης γενικών προδιαγραφών. Πρέπει να υπενθυμιστεί ότι ο σκοπός αυτής της ενέργειας είναι διττός: πρώτον να επιτρέψει στην Επιτροπή να ζητήσει τη γνώμη των τομέων-εταίρων της σε πιο ευρεία βάση από ό,τι απαιτούν οι ελάχιστες προδιαγραφές, και δεύτερον να ενθαρρύνει, βάσει αυτών των συμφωνιών σύμπραξης, τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών να κάνουν ορθολογικότερες τις εσωτερικές τους δομές, να δώσουν εγγυήσεις διαφάνειας και αντιπροσωπευτικότητας και να επιβεβαιώσουν την ικανότητά τους να μεταδίδουν πληροφορίες ή να διεξάγουν συζητήσεις στα κράτη μέλη.

Η Πλατφόρμα των κοινωνικών ΜΚΟ, εξελίσσεται σε ένα σημαντικό ευρωπαϊκό κοινωνικό φόρουμ συνεργάζεται μερικώς με το Διαρκές Φόρουμ της Κοινωνίας των Πολιτών και την Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία Συνδικάτων.»

1.7. Ευρωπαϊκή διακυβέρνηση, ΜΚΟ και Κοινωνία των Πολιτών: Ανακεφαλαίωση των «επίμαχων» σημείων

Σύμφωνα με τη Λευκή Βίβλο, «η κοινωνία των πολιτών διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην προβολή των ανησυχιών του πολίτη και την παροχή υπηρεσιών που εξυπηρετούν τις ανάγκες του λαού. [...] Η κοινωνία των πολιτών βλέπει όλο και περισσότερο την Ευρώπη σαν το ιδανικό βήμα για την αλληλαγία των πολιτικών προσανατολισμών και της κοινωνίας. [...] Πρόκειται για μια ευκαιρία να εμπλακούν πιο ενεργά οι πολίτες στην επίτευξη των στόχων της Ένωσης και να τους προσφερθεί ένα διαρθρωμένο πλαίσιο για ανάδραση, κριτική και διαμαρτυρία».

24

Τρεις διακρίσεις μας βοηθούν στο βαθμό που περιγράφουν ή ανασύρουν στην επιφάνεια, τη προσπάθεια γεφύρωσης των αντιθέσεων, αλλά αποκαλύπτουν ταυτόχρονα τα όρια ή τη βαθμίδα παγίωσης των συμβιβασμών:

- κοινωνικός διάλογος, διοργανικός διάλογος – διακυβερνητική συμμετοχή
- θεσμοθετημένοι και μη θεσμοθετημένοι ενδιαφερόμενοι φορείς διαβούλευσης
- οργανωμένη κοινωνία των πολιτών και διαφοροποιημένο περιεχόμενο του όρου

Έχοντας υπόψη τις παραπάνω διακρίσεις συνκεντρώνουμε στη συνέχεια τα επίμαχα σημεία, που δείχνουν πρώτον τις αναπαραστάσεις της κοινωνίας των πολιτών, δεύτερον τις ενδοθεσμικές αντιδράσεις και προσπάθειες οριοθέτησης, τρίτον μια διαδικασία προσδιορισμού της έννοιας και του ρόλου των ΜΚΟ, τέταρτον η συνταγματική ενίσχυση.

1.7.1. Αναπαραστάσεις της κοινωνίας των πολιτών

- «Ο ειδικός ρόλος της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών στις σύγχρονες δημοκρατίες συνδέεται στενά με το θεμελιώδες δικαίωμα των πολιτών να συγκροτούν ενώσεις προκειμένου να επιδιώξουν κοινό στόχο, όπως ορίζεται στο άρθρο 12 του Ευρωπαϊκού Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. («Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία του συνέρχεσθαι ειρηνικώς και στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι σε όλα τα επίπεδα, ιδίως στον πολιτικό και στον συνδικαλιστικό τομέα καθώς και στους τομείς που αναφέρονται στον πολίτη [...]»).
- «Η συμμετοχή σε μια ένωση παρέχει στους πολίτες μια επιπλέον δυνατότητα ενεργούς συμμετοχής πέραν εκείνης που παρέχεται μέσω των πολιτικών κομμάτων ή των εκλογών. Στον τομέα αυτό προκύπτουν ορισμένες δυσκολίες από το γεγονός ότι δεν υπάρχει κοινός ή αναγνωρισμένος νομικά ορισμός της έννοιας “οργανωμένη κοινωνία των πολιτών”».
- «Ο όρος αυτός μπορεί ωστόσο να χρησιμεύσει για να αναφερθεί κανείς σε ένα σύνολο οργανώσεων στις οποίες περιλαμβάνονται: οι παράγοντες της αγοράς εργασίας (ενώσεις εργαζομένων και εργοδοτών – δηλαδή οι κοινωνικοί εταίροι), ενώσεις που αντιπροσωπεύουν οικονομικούς και κοινωνικούς

φορείς οι οποίοι δεν είναι κοινωνικοί εταίροι υπό την στενή έννοια (για παράδειγμα οι ενώσεις των καταναλωτών), οι ΜΚΟ (μη κυβερνητικές οργανώσεις) οι οποίες ενώνουν τους ανθρώπους γύρω από ένα κοινό σκοπό, όπως οι περιβαλλοντικές οργανώσεις, οι οργανώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι φιλανθρωπικές οργανώσεις, οι οργανώσεις στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης κ.λπ., οι οργανώσεις που βασίζονται στις τοπικές κοινωνίες (δηλαδή οργανώσεις που δημιουργούνται από τη βάση της κοινωνίας και επιδιώκουν στόχους προσανατολισμένους στα μέλη τους), όπως οργανώσεις νέων, οικογενειακές ενώσεις και όλοι οι οργανώσεις μέσω των οποίων οι πολίτες συμμετέχουν στην τοπική και δημοτική ζωή, και, τέλος, οι θρησκευτικές κοινότητες. (Η Επιτροπή θεωρεί ότι η περιγραφή αυτή ανταποκρίνεται στην ανάλυση που περιλαμβάνεται στη γνώμη της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με τίτλο "Ο ρόλος και η συμβολή της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών στην ευρωπαϊκή οικοδόμηση" (Ε.Ε. C 329, 17 Νοεμβρίου 1999, σ. 30)».

- «Είναι προφανές ότι η περιγραφή αυτή συγκεντρώνει τις βασικές δομές της κοινωνίας εκτός από την κυβέρνηση και τη δημόσια διοίκηση, περιλαμβανομένων οικονομικών παραγόντων που γενικά δεν θεωρούνται ότι υπάγονται στον τριτογενή τομέα ή στις ΜΚΟ. Η περιγραφή αυτή έχει το πλεονέκτημα να είναι πλήρης και αποδεικνύει ότι η έννοια της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών είναι βαθιά ριζωμένη στις δημοκρατικές παραδόσεις των κρατών μελών της Ένωσης».

Μια διαφορετική άποψη από τους οπαδούς εναργέστερου ρυθμιστικού ρόλου κοινωνίας των πολιτών:

Αυτή η άποψη αποσυνδέει την έννοια της κοινωνίας των πολιτών από την έννοια του οργανωμένου συμφέροντος ή σαν τρίτη κοινωνία μεταξύ πολιτικής κοινωνίας (κράτους) και οικονομικής κοινωνίας:

«Η κοινωνία των πολιτών, κατανοητή σαν σφαίρα κοινωνικής διάδρασης που τοποθετείται εκτός κράτους και οικονομίας, χαρακτηρίζεται από αυτόνομες μορφές λόγου, δημιουργίας και δόμησης, και πολιτικής δράσης. Διαφοροποιείται τόσο από τη πολιτική κοινωνία των οργανώσεων και των πολιτικών θεσμών, όσο και από την οικονομική κοινωνία των οργανώσεων παραγωγής και διακίνησης. Η κοινωνία των πολιτών ασκεί μια επιρροή στη πολιτική και οικονομική κοινωνία. Δεν ακολουθεί τους κανόνες τους γιατί σκοπός της δεν είναι η απόκτηση εξουσίας ή η μεγιστοποίηση του κέρδους. Αντίθεται σε κάθε πατριαρχικό σύστημα, εμπεδωμένο στο πλαίσιο ενός αυταρχικού κράτους ή μιας φιλελεύθερης δημοκρατίας, η οποία συνδεόμενη με ένα γραφειοκρατικό κράτος στηρίζεται σε αυτοαναπαράγόμενες ελίτ, ενισχύει μέσω του συστήματός της αποκλειστικά αντιπροσωπευτικό μια πλειαία πολιτική κοινωνική συμμετοχή και διαρκή εκτός των πολιτικών κομμάτων. Επί πλέον η έννοια της κοινωνίας των πολιτών περιλαμβάνει την ιδέα μιας διαρκούς δημοκρατικής επανάστασης, χαρακτηριζόμενη από ένα συνεχή αναστοχασμό συνδεόμενο με μια διαδικασία δημόσια ελεύθερης επικοινωνίας» Jutta Hergenhan in Jean Claude Boual, *Vers une Société civile européenne*, Paris 1999.

Αυτή η άποψη βασίζεται στον ορισμό των Jean Cohen & Andrew Arato στο *Civil Society and Political Theory*, Cambridge, Massachusetts, 1992, η οποία με τη σειρά της εφαρμόζει μια ανάγνωση της θεωρίας της ηθικής του λόγου του J. Habermas.

1.7.2. Η προσπάθεια γεφύρωσης των αντιθέσεων

- Η ΕΟΚΕ συγκάλησε το 1998, μια «Συνθήκη της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών» κατά την οποία προτίθετο να μετεξελιχθεί σε «Οίκο της Οργανωμένης Κοινωνίας των Πολιτών». Στο σχέδιο δεν δόθηκε συνέχεια. Το 2001 σε μια επόμενη Συνθήκη η ΕΟΚΕ αποδέχθηκε το ότι «δεν είναι όλη η κοινωνία των πολιτών».
- «Υπεγράφη πρωτόκολλο με το οποίο η Επιτροπή και η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή αναγνωρίζουν επίσημα ότι, στο πλαίσιο της καθιέρωσης νέων μορφών διακυβέρνησης, η ΕΟΚΕ είναι ιδιαίτερα κατάλληλη ως μεσάζοντας μεταξύ των θεσμικών οργάνων της Ένωσης και της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών».
- «Η διαβούλευση με ενεχόμενους κύκλους [...] μπορεί μόνο να συμπληρώνει και όχι να υποκαθιστά τις διαδικασίες και αποφάσεις των νομοθετικών και δημοκρατικά νομιμοποιημένων οργάνων στη νομοθετική διαδικασία μπορούν να λαμβάνουν αποφάσεις μόνο το Συμβούλιο και το Κοινοβούλιο, ως νομοθέτες [...]» Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο.
- «Αναζήτηση πιο εκτεταμένων συμφωνιών σύμπραξης: πρώτον να επιτρέψει στην Επιτροπή να ζητήσει τη γνώμη των τομέων-εταίρων της σε πιο ευρεία βάση από ό,τι απαιτούν οι ελάχιστες προδιαγραφές. και δεύτερον να ενθαρρύνει, βάσει αυτών των συμφωνιών σύμπραξης, τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών να κάνουν ορθολογικότερες τις εσωτερικές τους δομές, να δώσουν εγγυήσεις διαφάνειας και αντιπροσωπευτικότητας και να επιβεβαιώσουν την ικανότητά τους να μεταδίδουν πληροφορίες ή να διεξάγουν συζητήσεις στα κράτη μέλη».
- Μεγαλύτερη χρήση εναλλακτικών λύσεων αντί της παραδοσιακής νομοθεσίας χωρίς να υπονομεύονται οι διατάξεις της Συνθήκης ή τα προνόμια του νομοθέτη. Υπάρχουν αρκετά εργαλεία, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε ειδικές περιπτώσεις για την επίτευξη των στόχων της Συνθήκης απλουστεύοντας ταυτόχρονα τις νομοθετικές δραστηριότητες και την ίδια τη νομοθεσία (από κοινού ρύθμιση, αυτορρύθμιση, ανοικτή μέθοδος συντονισμού).
- Στο πλαίσιο μιας νομοθετικής πράξης, η από κοινού ρύθμιση επιτρέπει την υλοποίηση των στόχων που καθορίζει ο νομοθέτης μέσω μέτρων που εφαρμόζονται από δραστήριες και αναγνωρισμένες πλειυρές στον εν λόγω τομέα. Η Επιτροπή παραμένει πεπεισμένη ότι η από κοινού ρύθμιση είναι μια επιλογή για την εστίαση του νομοθετικού έργου στα ουσιώδη στοιχεία και για την απλούστευση και βελτίωση της εφαρμογής — που περιορίζεται από κριτήρια που θα καθοριστούν σε μια μελλοντική διοργανική συμφωνία για καλύτερες ρυθμίσεις. Η αυτορρύθμιση αφορά πολυάριθμες πρακτικές, κοινούς κανόνες, δεοντολογικούς κώδικες και εθελοντικές συμφωνίες που οι οικονομικοί φορείς, οι κοινωνικοί παράγοντες, οι ΜΚΟ και οι οργανωμένες ομάδες καθορίζουν εθελοντικά για τη ρύθμιση και οργάνωση των δραστηριοτήτων τους. Αντίθετα με την από κοινού ρύθμιση, η αυτορρύθμιση δεν προϋποθέτει νομοθετική πράξη. Η Επιτροπή έχει προτείνει κριτήρια και τρόπους χρήσης αυτών και παρόμοιων εναλλακτικών μέσων για την επιδίωξη των στόχων της Συνθήκης, και επί του παρόντος αποτελεί ένα αντικείμενο διαπραγματεύσεων για μια διοργανική συμφωνία. Στη Λευκή Βίβλο η

Επιτροπή πρότεινε προσανατολισμούς για το ρόλο της ανοικτής μεθόδου συντονισμού και προσδοκεί να διεξάγει στρατηγική αξιολόγηση του κατά πόσο είναι αποτελεσματική η μέθοδος στους τομείς όπου εφαρμόστηκε αρχικά.

1.7.3. Η διαδικασία προσδιορισμού της έννοιας ΜΚΟ

Κοντινή στην ετερόδοξη άποψη της κοινωνίας των πολιτών είναι οι διαπιστώσεις του κειμένου Prondi / Kinnock που κατατέθηκε το 2000.

«Ο τομέας των ΜΚΟ έχει συχνά περιγραφεί ως άκρως ποικιλόμορφος, ετερογενής και απαρτιζόμενος από οργανισμούς με υπερβολικά διαφορετικούς στόχους, διάρθρωση και κίνητρα. Δεν είναι επομένως εύκολο να βρεθεί κοινός καθορισμός του όρου «Μη Κυβερνητικός Οργανισμός». Δεν μπορεί να βασιστεί σε νομικό ορισμό δεδομένων των μεγάλων αποκλίσεων που παρατηρούνται στους νόμους που διέπουν τις δραστηριότητες των ΜΚΟ, σύμφωνα με τους οποίους ένας ΜΚΟ μπορεί να έχει, για παράδειγμα, το νομικό καθεστώς φιλιανθρωπικής οργάνωσης, μη κερδοσκοπικής ένωσης ή ιδρύματος. Ο όρος «ΜΚΟ» μπορεί εντούτοις να χρησιμοποιηθεί ως συντομογραφία για να αναφερθεί σειρά οργανισμών που κανονικά παρουσιάζουν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- αποτελούν μη κερδοσκοπικές οργανώσεις
- είναι προαιρετικοί οργανισμοί εθελοντικής συμμετοχής
- διακρίνονται από άτυπες ad hoc ομάδες επειδή διαθέτουν κάποια τυπική θεσμική οντότητα
- είναι ανεξάρτητοι, ιδιαίτερα από κυβερνητικές και άλλες δημόσιες αρχές και από πολιτικά κόμματα ή εμπορικές οργανώσεις
- είναι αφιλοκερδείς όσον αφορά τους στόχους τους και τις αξίες που υποστηρίζουν. Στόχος τους είναι η ενεργός συμμετοχή στο δημόσιο βίο για θέματα που αφορούν στο γενικό συμφέρον του πληθυσμού, ειδικών ομάδων της κοινωνίας ή της κοινωνίας σαν συνόλου. Δεν επιδιώκουν την εξυπηρέτηση εμπορικών ή επαγγελματικών συμφερόντων των μελών τους.

Παρά το γεγονός ότι αυτά τα κοινά χαρακτηριστικά μπορούν να βοηθήσουν στην περιγραφή της έννοιας του όρου «ΜΚΟ», πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη ότι το μέγεθος τους και το πεδίο δραστηριοτήτων τους μπορεί να ποικίλει σημαντικά. Ορισμένοι ΜΚΟ απαρτίζονται από μάλλον περιορισμένο αριθμό προσώπων, άλλοι μπορεί να έχουν χιλιάδες μέλη και εκατοντάδες άτομα ως επαγγελματικό προσωπικό. Από λειτούργητική άποψη οι ΜΚΟ μπορούν να εστιάζονται σε επιχειρησιακές ή μεσοληβητικές δραστηριότητες. Οι επιχειρησιακοί ΜΚΟ συμβάλλουν στη παροχή υπηρεσιών (όπως στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας) ενώ πρωταρχικός στόχος των διαμεσοληβητικών δραστηριοτήτων των ΜΚΟ είναι να επηρεάζουν τις πολιτικές αποφάσεις των δημοσίων αρχών και γενικά την κοινή γνώμη.

Κατά ευρύτερη έννοια, τα συνδικάτα και οι επαγγελματικές ή επιχειρησιακές οργανώσεις μπορούν επίσης να θεωρηθούν ως μη κυβερνητικοί οργανισμοί. Στη προκειμένη περίπτωση όμως ασχολούμαστε κατά κύριο λόγο με οργανισμούς που δρουν στον ούτως αποκαλούμενο «τρίτο τομέα», δηλαδή στο μη κυβερνητικό και μη οικονομικό τομέα».

- «Για να είναι επιλέξιμη μια ευρωπαϊκή οργάνωση πρέπει: να υφίσταται μόνιμα σε κοινοτικό επίπεδο, να διασφαλίζει στα μέλη της άμεση πρόσβαση στην εμπειρογνωμοσύνη και να προβαίνει σε ταχείες και εποικοδομητικές διαβουλεύσεις, να εκπροσωπεί γενικά ενδιαφέροντα που ανταποκρίνονται στα συμφέροντα της ευρωπαϊκής κοινωνίας, να απαρτίζεται από οργανώσεις που αναγνωρίζονται σε εθνικό επίπεδο ως αντιπροσωπευτικές των ομάδων τους, να διαθέτει οργανώσεις που την εκπροσωπούν στα περισσότερα κράτη μέλη, να λογοδοτεί στα μέλη της, να διαθέτει εντολή εκπροσώπησης και να δρα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, να είναι ανεξάρτητη ιδιαίτερα από οικονομικής άποψης και όσον αφορά τις δομές λήψης αποφάσεων της [“Γνωμοδότηση για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση – μια Λευκή Βίβλος” της 20ής Μαρτίου 2002, ΟΚΕ357/2002]».

1.7.4. Η οριακή συνταγματική ενίσχυση

- Ενισχύεται συνταγματικά η δημοκρατική συμμετοχή των Ευρωπαίων πολιτών. Κατ' αρχήν, η ίδια η εκπόνηση του κειμένου της Συνταγματικής Συνθήκης και η απλοποίηση των διαδικασιών συμβάλλουν ουσιαστικά στην προσέγγιση του Ευρωπαίου πολίτη με την Ένωση. Μια σημαντική νέα πρόταση είναι και η σχετική με το δικαίωμα ενός εκατομμυρίου πολιτών να ζητούν άμεσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με αίτημα βέβαια που συνοπογράφουν, να προτείνουν νομική ρύθμιση του συγκεκριμένου θέματος. Η ενσωμάτωση του Χάρτη των θεμελιωδών Δικαιωμάτων στη Συνθήκη είναι επίσης ένα σημαντικό στοιχείο, γιατί προστατεύει τους πολίτες έναντι τυχόν κοινοτικής νομοθεσίας που παραβιάζει τα δικαιώματά τους, π.χ. το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής. Ταυτόχρονα, ενισχύεται ο ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ως του πλέον δημοκρατικού και άμεσα εκλεγόμενου από τους λαούς της Ένωσης οργάνου, το οποίο πλέον συναποφασίζει με το Συμβούλιο για πολλά και σημαντικά θέματα. Με αυτό τον τρόπο, εξασφαλίζεται ο δημοκρατικός έλεγχος στη νομοθετική εργασία, πάντως σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι ισχύει μέχρι σήμερα.
- Το άρθρο 1-46 αναγνωρίζει δίπλα στη προσωπική άποψη που διατυπώνεται ατομικά από τον πολίτη, τις συλλογικές απόψεις συμβάλλουν στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης.
- Ενισχύεται συνταγματικά η κοινωνική διάσταση της Ένωσης. Στόχοι όπως αυτοί της κοινωνικής ισότητας, της κοινωνικής προόδου, της πλήρους απασχόλησης, της αλληλεγγύης, της καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού, της ισότητας των δύο φύλων, της καταπολέμησης της φτώχειας και της ανάπτυξης, γίνονται καταστατικοί στόχοι της Ένωσης.

1.8. Πρακτική Αξιολόγηση της θεσμοθετημένης και μη άμεσης συμμετοχής στις αποφάσεις

Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Δημόσιας Διοίκησης, η προέλευση των προτάσεων κειμένων που υποβάλλει η Επιτροπή στο Συμβούλιο, κατανέμεται ως εξής:

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ	ΠΟΣΟΣΤΟ	ΠΕΔΙΑ
Αποδοχή Διεθνών Συμβάσεων	28%	28%
Υποδείξεις Κρατών Μελών	21%	21%
Διορθώσεις και Επικαιροποιήσεις	17%	
Προγράμματα ήδη αποδεκτά από το Συμβούλιο (Λευκές Βίβλοι και Προγράμματα Δράσης)	12%	37%
Πράξεις Δικαίου που απορρέουν κατευθείαν από τις Συνθήκες	8%	
Προτάσεις των ομάδων συμφερόντων	8%	
Ίδιες πρωτοβουλίες της Επιτροπής	6%	14%

Σύμφωνα με τον Πίνακα, 8% των προτάσεων έχουν προέλευση τα lobbies, 20% μόνο απευθείας την Επιτροπή. Είναι γεγονός όμως ότι μετά το 1992 και την ένταξη στη Συνθήκη της σύμβασης για την κοινωνική πολιτική, η οποία αναπαρήγαγε ουσιαστικά το κοινωνικό πρωτόκολλο που υπεγράφη το 1991 από τους «κοινωνικούς εταίρους», μια νέα πηγή δικαίου θεσμοθετήθηκε σε ευρωπαϊκό επίπεδο με επιδράσεις στο εθνικό επίπεδο.

Στον πίνακα φαίνεται επίσης ένα άλλο σημαντικό στοιχείο. Το ότι στις προσπάθειες διεθνοποίησης κάθε κράτους μέλους και ειδικότερα των ασθενέστερων και μικρότερων σε ισχύ, όπως η Ελλάδα, η προσαρμογή και σύγκλιση προς τον ευρωπαϊκό μέσο όρο γίνεται τελικός στρατηγικός στόχος και περιορίζεται ο οριζόντας ανάπτυξης του ευρωπαϊκού γίνεσθαι στο ενδοκοινοτικό πλαίσιο. Αντίθετα βλέπουμε ότι σχεδόν το 1/3 των αποφάσεων έχουν προέλευση την αποδοχή διεθνών συμβάσεων. Στην ανάπτυξη του ελληνικού κοινωνικού πεδίου και του θεσμικού του σχηματισμού ως προς τις κάθε είδους εισροές από την Ευρώπη, σε πλήρη επίπεδα, κανονιστικά, ρυθμιστικά, θεσμικά αλλά κυρίως τεχνονομίας και εφαρμογής καινοτομίας, δηλαδή αξιοποίησης προτύπου ή ικανότητας προσομοίωσης, ξενάμε ότι η Ένωση σαν περιφερειακός σχηματισμός εναπόκειται, με άλλα μέτρα και σταθμά σε μια περίπου αντίστοιχη διαδικασία, ως προς το διεθνές της περιβάλλον.

II. Θεσμικοί σχηματισμοί και κοινωνικό πεδίο στην εθνική εμπειρία: η κατασκευή ενός συστήματος και η διακυβέρνησή του

2.1. Το τρίγωνο της δυστυχίας, οι μεσογειακές του ιδιομορφίες και η κοινωνική μεθοδολογία.

30

Σύμφωνα με την 1η ΕΓΚΥΚΛΙΟ «ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΕΣΣΑ) 2007-2013», ο στρατηγικός στόχος της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης με κοινωνική συνοχή μπορεί να επιτευχθεί με την προώθηση μιας ανταγωνιστικής και δυναμικής οικονομίας βασισμένης στη γνώση, που να οδηγεί στην πλήρη απασχόληση με τη δημιουργία ποιοτικών θέσεων εργασίας. Οι προσανατολισμοί αυτοί αφορούν στο σύνολο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η στρατηγική της Λισσαβόνας έθεσε το τρίπτυχο «Κοινωνία της Γνώσης – Ανταγωνιστικότητα – Κοινωνική Συνοχή».

Ταυτόχρονα, στρατηγικός στόχος για την Ελλάδα είναι η επίτευξη της πραγματικής σύγκλισης και συνοχής προς το μέσο ευρωπαϊκό επίπεδο.

Με βάση τα παραπάνω καθορίζονται και οι ακόλουθες βασικές επιλογές πολιτικής:

- ενίσχυση της παιδείας και της εκπαίδευσης με έμφαση στην ταχεία προσαρμογή του εκπαιδευτικού συστήματος και του συστήματος κατάρτισης, όπως απαιτούν η εξέλιξη της κοινωνίας και η οικονομία της γνώσης προκειμένου να δοθούν ίσες ευκαιρίες και πρόσβαση στην «ευρεία – ολοκληρωμένη» γνώση.
- ενίσχυση της έρευνας, της ανάπτυξης και της παραγωγής καινοτομίας στη χώρα, και ενθάρρυνση της ενεργότερης συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα σ' αυτές.
- βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και ενίσχυση της εξωστρέφειας και της ανταπόκρισης των επιχειρήσεων στις ευκαιρίες και τις εξελίξεις του διεθνούς ανταγωνισμού.
- ενίσχυση της συμπληρωματικότητας παθητικών και ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης και συνυπολογισμός της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής στο ρόλο των πολιτικών για την ανταγωνιστικότητα.

Για την Ελλάδα όλες οι προσπάθειες στρατηγικού σχεδιασμού και πραγματικής προσαρμογής στον διεθνοποιημένο μετασχηματισμό, επειδή διαμεσολαμβάνονται από την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση η οποία είναι επίσης μια διαδικασία μετασχηματισμού, δείχνουν ένα «ταυτόχρονο» διπλό στόχο: Αφενός (benchmarking) να πλησιάσουν οι εθνικοί δείκτες τους ευρωπαϊκούς μέσους που από μια άποψη είναι μια επανάληψη του σχήματος ονομαστική σύγκλιση-πραγματική σύγκλιση όπως το ζήτησε στη περίοδο οργάνωσης της ευρωζώνης, αφετέρου η πραγματική σύγκλιση πρέπει να είναι εκτός από «σχηματική» και «βιωματική» δηλαδή δομική, θεσμική και νοηματική. Αυτή η δεύτερη διάσταση της προσαρμογής, αναδεικνύει διαρκώς την ανά-

γκη διερεύνησης, ανάδειξης και επιμονής στις ιδιομορφίες, δυνατά σημεία ή αδυναμίες της ελληνικής πραγματικότητας (swot analysis), ως συνόλου από το υψηλότερο επίπεδο εθνικής οργάνωσης έως το χαμηλότερο της «ελληνικής» ατομικότητας.

Είναι ίσως η στιγμή που όλεις οι πολιτικές οι οποίες αναφέρονται στη κοινωνική πολιτική, το κράτος πρόνοιας και την κοινωνική ενσωμάτωση, τη διαχείριση της ανεργίας και την αναζήτηση συνοχής και πλήρους απασχόλησης, την καταπολέμηση του αποκλεισμού και της ανισότητας φέρνουν την Ελλάδα αντιμέτωπη με τον εαυτό της. Αυτό το γεγονός επανέφερε στην επιφάνεια τις «Μεσογειακές ιδιαιτερότητες», την ανάγκη θετικού μετασχηματισμού μιας πραγματικότητας με ιστορικές καταβολές, δομικές, θεσμικές, νοηματικές δηλαδή νοοτροπιών, συμπεριφορών και μεθοδικότητας, χωροχρονικής οργάνωσης των αναπαραστάσεων και της δράσης, αήλη και συμβολικών διακρίσεων και ταξινόμησεων. Στην επανάκαμψη της ιδέας των μεσογειακών ιδιαιτεροτήτων έπαιξε σημαντικό ρόλο η σύνδεση της φτώχειας με τον κοινωνικό αποκλεισμό και η παρεμβολή της επισφάλειας με την ανάλυση της εισοδηματικής επισφάλειας, παλιότερα η ίδια προσέγγιση είχε επιχειρηθεί από την εκδοχή της εισοδηματικής πολυθθενείας. Υπάρχουν όμως σημαντικά επί πλέον παραδείγματα:

Κοινωνικός Αποκλεισμός. «Οι ηλεγόμενες κοινωνικά ευπαθείς ομάδες δεν είναι κατ' ανάγκη και οι κοινωνικά αποκλεισμένες και σαφώς διαφέρουν από αυτές που η Ευρωπαϊκή Ένωση προβάλλει ως τέτοιες με υψηλό βαθμό επικινδυνότητας, στα πλαίσια μιας μικροκοινωνίας στην Ελλάδα, όταν εμφανίζεται, «συνδέεται άμεσα με την απορρύθμιση των οικογενειακών και άτυπων κοινωνικών δικτύων και άρα με την απορρύθμιση του κοινωνικού δεσμού» (βλέπε αποτελέσματα της έρευνας των Κυκλάδων).

Ευελιξίες στην αγορά εργασίας. «Στη χώρα μας, έχει διαπιστωθεί από πλήθος ερευνών σχετικά με τις διάφορες μορφές ευελιξίας της εργασίας εκτεταμένη χρήση διαφόρων άτυπων ή παραδοσιακών μορφών εργασιακής ευελιξίας, που αξιοποιούν κύρια παλιότερες ή παρωχημένες μορφές οικονομικής και επιχειρησιακής οργάνωσης (μικρή επιχείρηση, αυτο-απασχόληση, πολήληπλή απασχόληση, αήληπτη απασχόληση). Με αυτά τα δεδομένα, το πρόβλημα που τίθεται σήμερα δεν είναι εάν η ελληνική αγορά εργασίας χρειάζεται ακόμα περισσότερη ευελιξία. Το πρόβλημα είναι τι είδους ευελιξία χρειάζεται, ώστε να διασφαλισθεί ο εκσυγχρονισμός του παραγωγικού συστήματος, μια σύγχρονη ανταγωνιστικότητα και παράλληλα ο εξανθρωπισμός και η αναβάθμιση των όρων και των συνθηκών εργασίας, με διασφάλιση ίσων ευκαιριών και μεγιστοποίηση της δυνατότητας δημιουργίας απασχόλησης» (βλέπε αναλύσεις περί ευελιξίας του ΙΝΕ). Ενώ αρχικά υπήρξε μια ολομέτωπη αντίθεση στο ζήτημα της ευελιξίας ως σύμφυτο της απορρύθμισης με τη λογική απώλειας των κεκτημένων, στη συνέχεια επήλθε ένας γενικός συμβιβασμός στην έννοια της ποιοτικής ευελιξίας προσαρμοσμένης στα πραγματικά εθνικά δεδομένα, το πρόβλημα όμως δεν έχει λυθεί, μάλλον δεν έχει τεθεί εξατομικευμένα, στο υποκείμενο της ευελιξίας και στον πολυδύναμο εργαζόμενο.

Κοινωνική Ενσωμάτωση και σχέσεις δημόσιου-ιδιωτικού χώρου. Στις μεσογειακές ιδιομορφίες του Κοινωνικού Κράτους περιλαμβάνονται τόσο η ανάπτυξη του κορπορατισμού σε συνθήκες χαμηλής συγκρότησης της κοινωνίας των πολιτών, όσο και η ανάγκη μετάβασης προς κοινωνικά πρότυπα με ανεπτυγμένο κανονιστικό ιστό και θεσπισμένη ατομικότητα (από όπου εμπνέονται οι εξατομικευμένες πολιτικές στήριξης και οι στόχοι της «ενδυνάμωσης» και της ενίσχυσης της προσωπικότητας, της αυτοσυνειδησίας). Όλα αυτά παραπέμπουν σε πολιτειακές δομές, διαστρωματώσεις και συσχετίσεις θεσμών που αναφέρο-

νται σε ιδιότυπες σχέσεις δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, από μια άποψη σε μορφές κρατικής συγκρότησης που επηρεάζουν το σύνολο του κοινωνικού ιστού, ατομική συγκρότηση, επιχειρηματική συγκρότηση, εργασιακή συγκρότηση, διοικητική συγκρότηση.

Η μελέτη οριοθετείται καταρχήν από τρία ουσιαστικά με την αρνητική σημασία που τους προσδίδει το στερεοτυπικό «Α»: Ανεργία – Αποκλεισμός – Ανισότητα. Έχει δημιουργηθεί σήμερα σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, εντός και εκτός του τριγώνου που σχηματίζουν αυτές οι έννοιες αλληλά ταυτόχρονα «ομάδες – στόχοι», ένα πεδίο δράσεων, αλλήλου λιγότερο και αλλήλου περισσότερο συστηματοποιημένο, που αναφέρεται είτε σε όψεις της κρατικής πολιτικής, κοινωνικού κράτους ή κράτους Πρόνοιας, είτε σε παρεμβάσεις των κοινωνικών φορέων δράσης ή της κοινωνίας των πολιτών, είτε σε βιωματικές εμπειρίες των ατόμων ή ομάδων του πληθυσμού.

32

Η κάθε έννοια έχει διαφορετική ιστορία. Παλαιότερη η έννοια των ανισοτήτων, με κραυγαλέο το αίτημα της ισότητας στη Γαλλική Επανάσταση, νεότερη η έννοια της ανεργίας η οποία χρονολογείται από το τέλος του 19ου αιώνα στη προσπάθεια καταγραφής της πραγματικής και δυναμικής προσφοράς εργασίας, νεότερη αυτή του κοινωνικού αποκλεισμού η οποία θεωρείται δημιούργημα της δεκαετίας του '60, αν και μια εκδοχή της συναντούμε ήδη στο έργο του M. Weber. Οι έννοιες βαρύνονται από την ιστορία τους και την αναφορικότητά τους σε κάποιες άλλες έννοιες ή καταστάσεις, οι οποίες περιήλθαν στη λήθη.

Το ότι υπάρχει πραγματικά ανεργία, αποκλεισμός και ανισότητα, κανείς δεν το αμφισβητεί. Το φαινόμενο τρέφει τα ΜΜΕ και τρέφεται από αυτά. Υπάρχουν στατιστικές, ταξινομήσεις, σχέδια αντιμετώπισης και χρηματοδοτήσεις. Στη πράξη όμως και θα δούμε ποιος είναι ο φορέας της πράξης, ειδικότερα σήμερα με την οπτική της εξατομικευμένης στήριξης, ανακαλύπτεται μια επίπλαστη και ουδόλιω αυτονομία ταξινομητική ομοιομορφία και προκύπτει «από τα κάτω» εκ νέου το ερώτημα: Τι είναι ανεργία, τι είναι αποκλεισμός, τι είναι ανισότητα; Η αυθόρμητη αντίδραση για τον κοινωνικό επιστήμονα, τον «κοινωνικό μηχανικό», τον «κοινωνικό λειτουργό», τον διαχειριστή ή τον «διακυβερνήτη» είναι η προσπάθεια να αποκτήσουμε καλύτερη γνώση μέσω αναπαραστατικής ακρίβειας, πολυδιάσπασης και εξειδίκευσης της έρευνας, λεπτομερέστερης καταγραφής των εμπειρικών ερευνών.

Σπανίως θα στραφούμε, όταν είμαστε κατά κάποιο τρόπο μέρος του συστήματος, ή του προβλήματος, προς τις αποφάνσεις και τις νεποισθήσεις που ορίζουν το γενικότερο σύστημα και τις κεντρικότερες λειτουργίες του. Από αυτή την άποψη λειτουργούμε περίπου σαν τους φυλακισμένους στη σπηλιά του Πλάτωνα, για τους οποίους η ζωντανή πραγματικότητα ήταν οι σκιές.

Σπανίως επίσης θα αναρωτηθούμε, για την καθαυτό κοινωνική σημασία της ταξινόμησης, τη διαχείριση της ομοιομορφίας και της διαφοροποίησης, τις αρχές θεώρησης και διάκρισης, που αξιοποιεί το προφανές (που είναι προφανές λόγω αυθαιρεσίας, δηλαδή νεκρής αναφορικότητας) για να οικοδομήσει το αυθαίρετο (που είναι αυθαίρετο όταν αναλογιστούμε τη περιορισμένη αναφορικότητά του, το ότι εγκλιβίζεται σε ένα λογικό και συμβολικό πεδίο). Το συμπέρασμα της κοινωνικής ψυχολογίας ήταν το εξής: Όταν οι άνθρωποι ορίζουν τις καταστάσεις ως πραγματικές τότε αυτές είναι πραγματικές ως προς τις συνέπειές τους. Η ατομική αυταπάτη στηρίζεται σε μια συλλογική παραγνώριση.

Εάν ορίσουμε τις τρεις έννοιες «3Α» ως απόλυτες καταστάσεις θα πρέπει να ορίσουμε και τα αντίθετά τους. Εφόσον τις ορίσουμε σαν σχετικές και εξελισσόμενες ή προσωρινές καταστάσεις θα πρέπει επίσης να περιγράψουμε τη περιοχή στην οποία ταλαντεύονται.

Η θετική αντιστροφή των ουσιαστικών μας παραπέμπει ευθέως σε άλλα πεδία εκτός του «τριγώνου της δυστυχίας», στην εργασία και την απασχόληση άρα στην οικονομία και στην ανταγωνιστικότητα, στην ένταξη και στην ενσωμάτωση άρα στην αλληλεγγύη και στην κοινωνική συνοχή, στην ισότητα άρα στην ηθική και τη δικαιοσύνη. Εύκολα διαπιστώνουμε ότι με μια «γλωσσική στρόφη», βρισκόμαστε στη λισσαβόνα και στο ευρωπαϊκό « τρίγωνο της ευτυχίας»: Ανταγωνιστικότητα – Γνώση – Συνοχή. Περίπου: {Οικονομία – Μέλλον – Κοινωνία} versus {Οικονομία – Στέρηση – Κοινωνία}. Λαμβάνοντας υπόψη ότι πολλή πετυχημένα ο αποκλεισμός έχει αναλυθεί ως διαδικασία «συνδυασμένων στερήσεων», θα δούμε ότι η ανεργία επίσης έχει αναλυθεί από τη σκοπιά της σπανιότητας του αγαθού, δηλαδή της εργασίας, σαν στέρηση, η δε ανισότητα τουλάχιστον σαν στέρηση ίσων ευκαιριών. Έτσι το τρίγωνο της δυστυχίας εμπίπτει σε μια λογική στερήσεων και το αντίθετο τρίγωνο της ευτυχίας σε μια λογική επιθυμιών.

33

Μέσα από τις στοχοθετημένες δράσεις αυτών των δύο συσχετισμένων τριγώνων δίνεται κίνηση στο σύνολο του κοινωνικού δυναμικού, επιχειρείται η γενικευμένη ενσωμάτωση, η κοινωνική πολιτική δένει με την αναπτυξιακή, η πολιτική με την οικονομία και η στέρηση με την επιθυμία. Επανερχόμαστε έτσι στο ζήτημα που τέθηκε στην εισαγωγή σχετικά με τη νομιμοποίηση σε ευρωπαϊκό επίπεδο της πολιτικής τάξης, μέσω κοινωνικής πολιτικής, σε μια διακυβερνητική φεντεραλιστική υφή. Εδώ το ζήτημα τίθεται στο εθνικό πλαίσιο και στην ανασυγκρότηση της κοινωνικής πολιτικής, από τη σκοπιά της διασπασμένης αρχής κυριαρχίας σε ένα πολύ συγκεκριμένο πεδίο σχέσεων. Ενισχύεται από μια άλλη σκοπιά η άποψη ότι στις ατομικιστικές μοντέρνες κοινωνίες, η προστασία της κοινωνίας και των ατόμων που τη συνθέτουν και η αποτελεσματικότητα των πολιτικών που τις διασφαλίζουν είναι πρωταρχική συνθήκη ταυτοποίησης σε ένα πολιτικό σώμα ικανό να χειριστεί τις ατομικές συμπεριφορές, στη βάση του συναισθήματος ότι ανήκουν σε μια κοινωνία ή μια κοινότητα και συμμετέχουν στη κίνησή της.

Η «Λισσαβόνα», δηλαδή οι θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διαμορφώνουν τη πολιτική τους, ιδιαίτερα τη μεσογειακή, μέσα από την ιστορία των διαρθρωτικών ταμείων (κυρίως του Κοινωνικού Ταμείου στη προκειμένη περίπτωση), μέσω γεωπολιτικής και διευρύνσεων, διεθνή οικονομικού ανταγωνισμού, αναζήτηση προτύπου ανάπτυξης και ενδοευρωπαϊκών διακυβερνητικών συμβιβασμών.

Πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπόψη μας το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση σε ένα διεθνοποιημένο περιβάλλον, επηρεάζεται σημαντικά στις εννοιολογικές της διαμορφώσεις από άλλους διεθνείς οργανισμούς, στους οποίους είτε συμμετέχει, είτε προσομοιώνει. Υπενθυμίζουμε το σχετικό πίνακα του πρώτου κεφαλαίου σχετικά με τη προέλευση των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου.

Πρέπει επίσης να λάβουμε σοβαρά υπόψη μας ότι το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο είναι ένα οργανωσιακό σχήμα που δεν διαφεύγει των αυτοαναφορικών συμπεριφορών.

Πρέπει ακόμα να λάβουμε σοβαρά υπόψη μας το ότι όταν οι άλλοι προβληματίζονται για τις σχέσεις Κράτους κοινωνικού πεδίου, εμείς οφείλουμε να συνυπολογίσουμε την υστέρησή μας ως προς το πρότυπο

του κοινωνικού κράτους, όταν οι άλληλοι αναφέρονται στις απορρυθμίσεις ή μεταμορφώσεις της κοινωνικής πολιτικής του κράτους – έθνους λόγω διεθνοποίησης ή παγκοσμιοποίησης, εμείς πρέπει να συνυπολογίζουμε την ευρωπαϊκή διαμεσολάβηση, η οποία διαφέρει από την γενική ευέλικτη προσαρμογή σε ένα διεθνοποιημένο περιβάλλον εφόσον παρεμβάλλει μια πραγματική σύγκλιση στατιστικά στοχοθετημένη.

Με δύο λέξεις: η καταξίωση και η λειτουργική εμπέδωση ενός κοινωνικού κράτους με «μεσογειακές» ιδιομορφίες, οι οποίες προσλαμβάνονται στερητικά ως προς ένα ευρωπαϊκό «νοητικό» πρότυπο, γίνεται εξαιρετικά ιδιόμορφο διακύβευμα όταν το πρότυπο βρίσκεται σε μια διαδικασία «μεταβιομηχανικής» μετεξέλιξης, για άλλους σε μια «μεταβιομηχανική» πλέον κατάσταση. Το αμφιπλευρικό φθάνει είτε σε κατάσταση παροξυσμού, είτε σε καθεστώς σύγχυσης, που μπορεί να θεωρηθεί φυσιολογικό εφόσον το ονομάσουμε «πολιπλοκότητα», όταν η μεταβιομηχανική μετάβαση του προτύπου απορρυθμίζει, αντιστρατεύεται ή αναμορφώνει βασικές αρχές του βασικού «νοητικού» προτύπου μας για το ευρωπαϊκό Κράτος Πρόνοιας. Επί πλέον η Ευρωπαϊκή Ένωση, σαν μέσος όρος διακυβερνητικών συμβιβασμών δεν είναι μόνο νοητικό πρότυπο είναι «πραγματικό» δηλαδή νομοθεσικά δεσμευτικό πρότυπο.

Το πεδίο ανάπτυξης διευρύνεται στο βαθμό που ενδιαφερόμαστε για τα αίτια των καταστάσεων ή για ανώτερα ή παραπλήσια πεδία που επηρεάζουν λόγω αλληλεξάρτησης ή «υπερκαθορίζουν» το συγκεκριμένο πεδίο που αποτελεί αντικείμενο της μελέτης μας. Η παγκοσμιοποίηση ή η διεθνοποίηση των οικονομιών και των κοινωνικών πολιτικών, το αναπτυξιακό μοντέλο και η κρίση του, οι διεργασίες εξόδου από τη κρίση, η θέση και η δυναμική των εθνικών κρατών, οι συνδυασμοί των ρυθμιστικών επιλογών, συσχετισμοί δυνάμεων και συμβιβασμοί, πολιτικές απασχόλησης, πολιτικές ενσωμάτωσης, οργάνωση των αγορών εργασίας, συστήματα ρύθμισης των εργασιακών σχέσεων, τεχνολογικά συστήματα και δεξιότητες, εκπαιδευτικά συστήματα και διαδικασίες διαχείρισης της γνώσης, ατομικές και συλλογικές συμπεριφορές, στερεότυπα, ρουτίνες, κανόνες κ.ο.κ. Στο βαθμό που θα επιμέναμε σε μια ανάπτυξη εντός του αρχικού τριγώνου, εκεί επίσης δεν αποφεύγουμε τη πολυπλοκότητα, εφόσον μια ενίσχυση της ανεργίας οδηγεί από την «επιφάνεια» στον αποκλεισμό, μια κατάσταση αποκλεισμού δυσχεραίνει τη πρόσβαση στην απασχόληση, μια κατάσταση διακρίσεων επίσης οδηγεί στον αποκλεισμό και ο αποκλεισμός παγώνει τις διακρίσεις.

Στη περίπτωση των τριγώνων μας οι διακρίσεις είναι κοινωνικές κατασκευές, αλλά αναφύονται ή κατασκευάζονται; η κοινωνική κατασκευή αντιτίθεται στην υποστασιοποίηση, και το επίθετο «κοινωνική», δεν προσδιορίζει τον κατασκευαστή.

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού για παράδειγμα, έχει χαρακτηριστεί «θολή», «σκοτεινή» ή «προσδιόριστη» και σε μια προσπάθεια εντοπισμού των ιδιαιτεροτήτων της ως προς τις παραδοσιακές έννοιες των κοινωνικών επιστημών, προέκυψαν τέσσερα στοιχεία:

Έννοια πολυδιάστατη

Έννοια πολιτικής διαχείρισης

Έννοια – ορίζοντα, έχει δηλ. χωροχρονική νομιμότητα

Έννοια διαδικασίας και όχι κατάστασης

Περίπου όμως ισχύουν τα ίδια και για τις άλλες δύο έννοιες του τριγώνου, την ανεργία και την ισότητα. Οι ορισμοί της ανεργίας ξεπερνούν τη δεκάδα, ενώ σήμερα με την ονομαζόμενη απορύθμιση των αγορών εργασίας, τις ευελιξίες και τα «άτυπα μορφώματα» η δυσμορφία ή η πολυσθένεια των περιπτώσεων αναδεικνύεται σε κανόνα. Το να επισημάνουμε ότι πρόκειται για κοινωνικές κατασκευές είναι ένα πρώτο βήμα που μας αποσπά από την ουσιοκρατική νοοτροπία (η έννοια κοινωνική κατασκευή εφευρέθηκε για να αντιμετωπίσει το μεταφυσικό και αυθύπαρκτο), όπως έλεγε ο Leibniz, *ex instituto* ή ο Αριστοτέλης νόμω και όχι φύση, αλλιώς υπάρχει και το ενδεχόμενο οι λέξεις να κατασκευάζουν πραγματικότητα, επειδή επιδρούν στις αναπαραστάσεις, τις νοητικές δομές και στο συμβολικό. Το ερώτημα που θέτει σε μια θεσμική προσέγγιση αυτή η μελέτη και στην οποία η φαντασιακή θέσμιση αποτελεί μια και μόνο συνιστώσα, αφορά επί πλέον τους θεσμούς σαν ομιλιακά ενεργήματα, τη γλώσσα των θεσμών: μπορούμε με τις λέξεις να κατασκευάσουμε και θεσμούς;

Το πρόβλημα εντοπίζεται στο εξής και είναι σημαντικό, όταν στις συνεπτυγμένες και τυποποιημένες έννοιες όπως της ισότητας ή της ατομικής ελευθερίας, οι έννοιες γίνονται αξιολογικά μέσα, ρυθμιστικά της αυτοαναφοράς των κοινωνικών λειτουργικών συστημάτων, αφού χρησιμοποιούνται από τα τελευταία για την επαναληπτική επιλογή των διακρίσεων που τα συνιστούν, τα αξιολογικά μέσα γίνονται αξιακά μέτρα, μερικότερες κωδικοποιήσεις, αγωγοί νοήματος μέχρι το κατώτερο επίπεδο, αλλιώς και προσανατολίζουν νοητικές επιλογές, αξιοποιώντας τη διαδικασία «σημασιολογικής εξάρτησης».

Ο κοινωνικός κόσμος είναι ο τόπος μιας προοδευτικής διαδικασίας διαφοροποίησης. Μεταφέροντας τη προβληματική από το πεδίο των νοητικών κατασκευών στο ανάλογο της δράσης, δηλαδή της κατασκευής κοινωνικών πεδίων, επανέρχεται ο προβληματισμός σχετικά με την ανάδυση ή την κατασκευή, που όπως είπαμε η έννοια της πολυπλοκότητας δεν διαγράφει την υποχρέωσή μας να προσδιορίσουμε αυτό που υπερισχύει. Από την άποψη της «μεσογειακής» ιδιομορφίας αυτό το ζήτημα είναι επίσης σημαντικό. Περνώντας από τις νοητικές κατασκευές στο επίπεδο της δράσης, από τη σκοπιά της μεσογειακής προσαρμογής στο ευρωπαϊκό πρότυπο, είναι σαν να επεξεργαζόμαστε ταυτόχρονα τη διάκριση «ανάδυση ή κατασκευή» και τη διάκριση «ονομαστική ή πραγματική σύγκλιση». Το αποτέλεσμα αυτής της διασταύρωσης ανοίγει νέους ορίζοντες ανάλυσης του κοινωνικού πεδίου.

2.2. Περιγραφικός προσδιορισμός του θεματικού πεδίου

Η περιγραφή του θεματικού πεδίου στηρίζεται στο 3ο ΚΠΣ, του οποίου οι κατευθύνσεις παραμένουν σε γενικές γραμμές αμετάβλητες. Οι διαφοροποιήσεις των πολιτικών δηλώνονται και καταγράφονται στα Σχέδια Δράσης για την Απασχόληση και για την Κοινωνική Ενσωμάτωση. Οι πιθανές αναμορφώσεις του όλου πεδίου θα εκδηλωθούν στα νέα σχέδια που προετοιμάζει η νέα κυβέρνηση. Επειδή οι απαιτήσεις απορροφητικότητας είναι καθοριστικές, πράγμα που σημαίνει ότι οι όποιες αλλαγές θα γίνουν εν κινήσει, κρίνεται ότι θα επιλεγεί η τακτική των επιλεκτικών επί μέρους αλλαγών με την ελπίδα να αποφέρουν μακροπρόθεσμα αποτελέσματα ευρύτερης εμβέλειας. Αυτό είναι ήδη ανικνεύσιμο στις κατευθύνσεις για το επόμενο ΚΠΣ.

Οι διαφοροποιήσεις από τα προηγούμενα ΚΠΣ είναι ουσιαστικές στο βαθμό που δεν έχουμε στο Υπουργείο Απασχόλησης δύο Επιχειρησιακά Προγράμματα, όπως στο 2ο ΚΠΣ, ένα για την Επαγγελματική Κατάρτιση και ένα για τον Κοινωνικό Αποκλεισμό, αλλά μόνο ένα για την «Απασχόληση και την Επαγγελματική Κατάρτιση» και δύο Εθνικά Σχέδια δράσης που στοχεύουν οριζόντια: ένα για την Απασχόληση και ένα για την Κοινωνική Ενσωμάτωση. Ο λόγος είναι η μεγαλύτερη έμφαση που αποδίδεται στα μέτρα ενίσχυσης της απασχόλησης προκειμένου να επιτευχθεί και η κοινωνική ένταξη, η δε επαγγελματική κατάρτιση παραμένει σημαντικός, ίσως κεντρικός, άξονας των πολιτικών προώθησης της Απασχόλησης. Παραδόξως στα σχέδια ενώ δηλώνεται ο στόχος της πλήρους απασχόλησης, χωρίς να εξηγούνται οι λόγοι θεωρείται σαν επισημάνει όρος η προσφορά εργασίας. Χωρίς ποιοτική συγκεκριμενοποίηση του όρου. Στις αναλύσεις της κινητικότητας στην αγορά εργασίας με τη παρεμβολή της εισοδηματικής ανασφάλειας επαναλαμβάνεται ο τονισμός της προσφοράς ως προς τη ζήτηση, αλλά από μια διαφορετική σκοπιά πολύ ενδιαφέρουσα εφόσον μας πηγαίνει κατευθείαν σε μια μεσογειακή ιδιομορφία όπως αυτή των σχέσεων υπαίθρου-αστικοποίησης. Αυτό δεν συμβαίνει με το Σχέδιο Ενσωμάτωσης. Πιθανόν αυτό να οφείλεται στο ότι οι υψηλοί ρυθμοί μεγέθυνσης που καταγράφονται στατιστικά δεν επιτρέπουν, θεωρητικά τουλάχιστον, να αποδοθούν σημαντικές δυσλειτουργίες στη πλευρά της ζήτησης. Πιθανότερο είναι η διαπίστωση αυτή να σχετίζεται με τον παρεμφερή στόχο των σχεδίων, αυτόν της καταξίωσης του κράτους Πρόνοιας, πράγμα που διευκολύνεται με τη διάχυση των ενισχύσεων στους κινούμενους εντός του τριγώνου της αγοράς εργασίας. Η αγορά εργασίας στο σχήμα του γενικού προσανατολισμού των μέτρων προς την απασχόληση, συμπεριλαμβάνει το αρχικό τρίγωνο Ανεργίας, Αποκλεισμού και Ανισοτήτων.

Η Ευρωπαϊκή Πολιτική για την Απασχόληση στηρίζεται στους 4 πυλώνες πολιτικής όπως διαμορφώθηκαν στην έκτακτη σύνοδο κορυφής του Λουξεμβούργου στο τέλος του 1997. Οι κοινοί στόχοι που έχουν τεθεί αφορούν:

την βελτίωση της απασχολησιμότητας,
την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος
την ενθάρρυνση της προσαρμοστικότητας των επιχειρήσεων και των απασχολούμενων τους,
την ενίσχυση των πολιτικών των ίσων ευκαιριών για γυναίκες και άνδρες.

Η σύνοδος της Λισσαβόνας το 2000, επικύρωσε τους παραπάνω στόχους και επικεντρώθηκε στην οικονομική μεταρρύθμιση και την κοινωνική συνοχή, ως μέρος της βασισμένης στη γνώση κοινωνίας. Τα δύο στοιχεία, των σύγχρονων κοινωνικών και οικονομικών αλληλαγών, είναι αλληλένδετα. Η υψηλού επιπέδου βασική εκπαίδευση για όλους σε συνδυασμό με την αρχική επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση θα πρέπει να εφοδιάσουν όλους τους νέους με τις βασικές γνώσεις που απαιτεί η οικονομία η οποία βασίζεται στη γνώση. Παράλληλα ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στον εκσυγχρονισμό των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, την προώθηση της κοινωνικής ένταξης, την ενίσχυση της ισότητας των φύλων και των θεμελιωδών δικαιωμάτων καθώς και στη καταπολέμηση των διακρίσεων.

Στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ 2000-2006, για την Ελλάδα, οι επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο παραμένουν σημαντικές. Η Ελλάδα οργανώνει τις παρεμβάσεις της, με στόχο την ανάπτυξη των Ανθρώπινων Πόρων, μέσω των Ε.Π. «Απασχόληση και Επαγγελματική Κατάρτιση», «Εκπαίδευση και Αρχική Κατάρτιση», «Κοι-

ωνία της πληροφορίας», «Υγεία Πρόνοια», «Ανταγωνιστικότητα» και τα 13 Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα.

Όλες οι δράσεις που συγχρηματοδοτούνται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) για τη νέα περίοδο, είναι σαφώς συνδεδεμένες με τους τέσσερις πυλώνες της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση, αλληλά και με τους αναπτυξιακούς στόχους. Το ΕΚΤ αποτελεί το βασικό εργαλείο για την εφαρμογή του ελληνικού Σχεδίου Δράσης για την Απασχόληση (ΕΣΔΑ) και του Σχεδίου Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση (ΕΣΔΕΝ). Το ενδιαφέρον είναι ότι το ΕΣΔΑ αναφέρει τον στόχο της πλήρους Απασχόλησης, μαζί με την ποιότητα και παραγωγικότητα της εργασίας, την κοινωνική συνοχή και ενσωμάτωση στις βασικές πρωτεριαότητες, ενώ το ΕΣΔΕΝ, την καταξίωση του κοινωνικού κράτους, δίκαιοι και διάφανοι κανόνες κοινής αποδοχής, στόχευση βάση προτεραιοτήτων κοινής αποδοχής, ποιότητα στις υπηρεσίες. Το στοιχείο που νομιμοποιεί την ύπαρξη των δύο αυτών αλληλοδιεισδυόμενων σχεδίων είναι ο στόχος της πλήρους απασχόλησης και ο στόχος καταξίωσης του κοινωνικού κράτους. Ενδιάμεσα πρέπει να αναφέρουμε τη Συνταγματική κατοχύρωση μιας σειράς ζητημάτων κοινωνικής πολιτικής, όπως επίσης την οριζόντια και διατομεακή χαρτογράφηση της Προνοιακής πολιτικής, που βοηθά στην αναπαράστασή του ως ολοκληρωμένου πεδίου.

Η ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού και κυρίως ο εκσυγχρονισμός των δεξιοτήτων και η επέκταση της δια βίου μάθησης είναι αποφασιστικής σημασίας στην οικονομία που βασίζεται στη γνώση. Στο πεδίο αυτό η συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο, για την προσαρμογή του ανθρώπινου δυναμικού στις νέες συνθήκες οργάνωσης της εργασίας και στις νέες τεχνολογίες. Κεντρικός στόχος είναι η ανάπτυξη και βελτίωση των προσόντων και των ικανοτήτων των ανέργων και των εργαζομένων και η δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης. Σε κάθε επιχειρησιακό πρόγραμμα οι ενέργειες επαγγελματικής κατάρτισης εξειδικεύονται έτσι ώστε να συμβάλλουν αποτελεσματικά στο γενικό αναπτυξιακό στόχο του προγράμματος.

Συγκεκριμένα η συμβολή της επαγγελματικής κατάρτισης είναι:

Στο Ε.Π. «Απασχόληση και Επαγγελματική Κατάρτιση» οι ενέργειες κατάρτισης στοχεύουν στην αύξηση της απασχολησιμότητας των ανέργων, στην προώθηση των ίσων ευκαιριών για όλους, καθώς και στη βελτίωση των δεξιοτήτων των εργαζομένων του ιδιωτικού και Δημόσιου Τομέα, με στόχο τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης.

Στο Ε.Π. «Ανταγωνιστικότητα», η κατάρτιση επικεντρώνεται στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, με στόχο τον εκσυγχρονισμό και την αύξηση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων. Στο Ε.Π. «Υγεία Πρόνοια», η κατάρτιση επικεντρώνεται στην αναβάθμιση των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού στους τομείς της υγείας και της πρόνοιας με στόχο την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών στους τομείς αυτούς.

Στο Ε.Π. «Κοινωνία της Πληροφορίας», η κατάρτιση επικεντρώνεται στην ανάπτυξη βασικών (basic skills) και εξειδικευμένων (advanced skills) δεξιοτήτων ανέργων και εργαζομένων, καθώς και την εκπαίδευση εκπαιδευτών σε τομείς των ΤΠΕ.

Στο Ε.Π. «Αρχική Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση» η συνεχιζόμενη κατάρτιση επικεντρώνεται στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών, στη προώθηση της δια βίου μάθησης, καθώς και στην αύξηση της απασχολησιμότητας των νέων που τελειώνουν την αρχική εκπαίδευση.

Στα «Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα» η κατάρτιση στοχεύει στην παροχή ποιοτικής επαγγελματικής κατάρτισης σε συγκεκριμένους τομείς προτεραιότητας και εξειδικευμένης κλίμακας παρεμβάσεις, στα πλαίσια των ολοκληρωμένων προγραμμάτων, που έχουν στόχο την αειφόρο ανάπτυξη, τη στήριξη υποβαθμισμένων αστικών περιοχών καθώς και τη στήριξη των ευρύτερων αναπτυξιακών στόχων των Προγραμμάτων.

Οι ενέργειες κατάρτισης των ανέργων, θα πρέπει να σχεδιάζονται και να υλοποιούνται αφού λαμβάνονται υπόψη οι συγκεκριμένες ανάγκες των ωφελουμένων, έτσι όπως αυτές προκύπτουν από την διάγνωση αναγκών που διενεργείται στις Δημόσιες Υπηρεσίες Απασχόλησης, καθώς και από ειδικές μελέτες έρευνας διάγνωσης των τάσεων και των αναγκών της αγοράς εργασίας, ώστε να είναι σε άμεση σχέση με την προσφορά και τη ζήτηση αυτής.

Ειδικά για τις ενέργειες επαγγελματικής κατάρτισης και προώθησης στην απασχόληση που απευθύνονται στις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες του πληθυσμού και στις περιπτώσεις όπου δεν είναι δυνατή η πρόσβαση στις Δημόσιες Υπηρεσίες Απασχόλησης, οι φορείς παροχής Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών σε συνεργασία με τους εξειδικευμένους εργασιακούς συμβούλους, θα διαδραματίζουν ενεργό ρόλο τόσο στην κινητοποίηση των ανέργων όσο και στην ανεύρεση θέσεων εργασίας και θα δρουν ως ιμάντες σύνδεσης του άνεργου με τις υπηρεσίες απασχόλησης. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στην παράλληλη κοινωνική και ψυχολογική υποστήριξη των ευπαθών κοινωνικά ομάδων, ώστε να επιτευχθεί η «ενδυνάμωση» του κάθε άνεργου, η οποία είναι σημαντικός παράγοντας τόσο για την κοινωνική ένταξη όσο και για την προώθησή του στην απασχόληση.

Οι ενέργειες επαγγελματικής κατάρτισης των εργαζομένων σε επιχειρήσεις θα πρέπει να στοχεύουν τόσο στην ανάπτυξη νέων τομέων της επιχείρησης, όσο και στην καλυτέρευση των όρων εργασίας των ωφελουμένων (επαγγελματική εξέλιξη).

Οι οργανωτικές δομές με τις οποίες επιτυγχάνεται η παρακολούθηση και η υλοποίηση των δράσεων είναι εκτός από τις υπηρεσίες των υπουργείων και των περιφερειών, τον ΟΑΕΔ, τον ΟΕ.Ε.Κ, το ΕΚΕΠΙΣ, το ΠΑΕΠ, το ΕΚΕΠ, τα ΚΠΑ τη Διαχειριστική Αρχή και τη δομή στήριξης, το Μητρώο εκπαιδευτών και αξιολογητών, την Επιτροπή Παρακολούθησης, την Επιτροπή Απασχόλησης όπου συμμετέχουν οι «κοινωνικοί εταίροι» και την Επιτροπή Κοινωνικής Προστασίας όπου επιχειρείται η συμμετοχή εκπροσώπων κοινωνικών ομάδων που διατρέχουν «αυξημένο κίνδυνο αποκλεισμού». Θα πρέπει να προσθέσουμε τον ΛΑΕΚ για την ενδοεπιχειρησιακή εκπαίδευση των εργαζομένων, λογαριασμό τον οποίο διαχειρίζεται ο ΟΑΕΔ με την εποπτεία των κοινωνικών εταίρων και ο οποίος συγκεντρώνει μέσω των εργοδοτικών εισφορών προς το ΙΚΑ ένα 0,45% του κόστους μισθοδοσίας. Επίσης τα ιδιωτικά γραφεία εύρεσης εργασίας. Σημαντικός παράγοντας στις υποδομές του συστήματος είναι τα πιστοποιημένα ΚΕΚ, τα οποία σε όλη τη χώρα αριθμούν 582 με δυναμικότητα κατάρτισης 46.500 ατόμων ή περίπου 10% του ποσοστού των ανέργων. Επίσης οι πιστοποιημένοι Φορείς ΣΥΥ, οι οποίοι ειδικεύονται σε ενέργειες συμβουλευτικής και υποστηρικτικές υπηρεσίες.

Οι δράσεις του ΚΠΣ αποτελούν σωρευτικά τη μεγαλύτερη παρέμβαση στην αγορά εργασίας στην μεταπολεμική ιστορία «μια τεράστια επένδυση στο ανθρώπινο δυναμικό και την κοινωνική ένταξη». Οι δράσεις αυτές στοχεύουν στην αναβάθμιση του ανθρώπινου κεφαλαίου, τις υποδομές στην αγορά εργασίας, την αντιμετώπιση των εξειδικευμένων προβλημάτων ειδικών ομάδων του πληθυσμού. Συνοδικά για επενδύσεις στο ανθρώπινο δυναμικό (για την απασχόληση, την κατάρτιση, την εκπαίδευση, την προώθηση ίσων ευκαιριών για τις γυναίκες) μέχρι το 2006 θα διατεθούν, στο πλαίσιο του 3ου ΚΠΣ, 5 δισεκατομμύρια ευρώ. Γενικά τα μέτρα υποτιμολογείται να ωφελήσουν 1,3 εκ. άτομα. Στην επαγγελματική κατάρτιση το 35% είναι άνεργοι, το 36% απασχολούμενοι και το 29% είναι ειδικές ομάδες του πληθυσμού, η πλειονότητα των οποίων είναι άνεργοι και χρήζουν των συνοδευτικών και υποστηρικτικών υπηρεσιών, ώστε να ενταχθούν στα προγράμματα κατάρτισης και προώθησης στην απασχόληση.

2.3. Διαχείριση ανοιχτών παρεμβάσεων με κλειστά αυτοαναφερόμενα συστήματα.

Το θεματικό πεδίο από μακροκοινωνική άποψη είναι αυτό του φαινομένου της ανεργίας, του κοινωνικού αποκλεισμού, των ανισοτήτων και των συναφών θεμάτων που εγείρουν οι πολιτικές (ενεργητικές και προηγούμενες) αντιμετώπισής του. Εκπαίδευση και επιμόρφωση κυρίως επαγγελματική, δεξιότητες, μοτίβα κινητικότητας στην αγορά εργασίας, μορφολογία και δυναμική της απασχόλησης, εργασιακών σχέσεων και συλλογικής διαπραγμάτευσης, συστήματα κοινωνικής προστασίας και διάφορες συμβουλευτικές και υποστηρικτικές ενέργειες, σε συνάρτηση με τις μορφές συλλογικής έκφρασης αυτών που βιώνουν τις συνέπειες του φαινομένου. Επίσης άπτεται του πλαισίου εντός του οποίου διαδραματίζονται, στο βαθμό που επηρεάζονται από τις βασικές θεσμικές μορφές που συναρθρώνουν το καθεστώς μακρορυθμίσεων ενός μετασχηματιζόμενου αθλήα διακριτού αναπτυξιακού προτύπου. Είναι περισσότερο η σκοπιά του παρατηρητή, αντιμετωπίζει το πεδίο σαν ανοικτό στο περιβάλλον του οργανωσιακό σύστημα και ταυτόχρονα μπορεί να διακρίνει το πλαίσιο που το «υπερκαθορίζει», την ιεραρχία που το συμπεριλαμβάνει, και να το συλλιβάει εξελικτικά.

Από μικροκοινωνική άποψη σχετίζεται με τις στοιχειώδεις κοινωνικές δομές, την επιχείρηση, το γραφείο, το εργασιακό περιβάλλον, σαν δυναμικός θεσμός κοινωνικοποίησης, την οικογένεια, δυναμικός θεσμός ανασυγκρότησης, αναπαραγωγής, κατοικείν και ανήκειν, ενός τύπου προστασίας και διασφάλισης και διαχείρισης εφεδρειών, καθώς επίσης με αυτό που μερικώς υποδηλώνει η έννοια της «εξατομίκευσης» και που θέλει μεταξύ άλλων να τονίσει το γεγονός ότι το γενικότερο φαινόμενο βιώνεται (και) μοναδικά (υποκειμενικά όχι ως μέσος όρος) από τις ανθρώπινες μονάδες. Εδώ όμως αν θελήσουμε να ξεφύγουμε από τη σκοπιά του παρατηρητή και να ενταχθούμε από τη σκοπιά του εμπλεκόμενου θα βλέπαμε ότι μας χωράει και δεν μας χωράει με την έννοια, ότι έχουμε δύο κατηγορίες εμπλεκόμενων, τα στελέχη που οργανώνουν τις δράσεις και τους ωφελιούμενους στους οποίους απευθύνονται οι δράσεις του πεδίου. Σαν στελέχη ιδιωτικά βιώνουμε εντός των στοιχειωδών αυτών δομών, σαν ωφελιούμενοι είναι το ζητούμενο, είναι παράγοντας αποκλεισμού μας, ο άνεργος αποκλεισμένος από την επιχείρηση και την εργασιακή κοινωνικοποι-

ηση, ο άστεγος αποκλεισμένος από την οικία, για να πάρουμε δύο προφανή παραδείγματα. Ο συλλογισμός μπορεί να επεκταθεί, το στέλεχος προσομοιώνει την ανάγκη του ωφελιούμενου για εργασία ή οικία και θα σχεδιάσει για παράδειγμα για τους ωφελιούμενους ένα σύστημα εκπαίδευσης όπου προσομοιώνονται εργασιακοί ρόλοι, ο ωφελιούμενος στο βαθμό που έχει συνειδητοποιήσει την έλλειψή του προσομοιώνει το εργασιακό περιβάλλον και την οικία, ενώ συμμετέχοντας σε ένα πρόγραμμα βιώνει σε κάποιο βαθμό και κάποια ποιότητα ένα εργασιακό περιβάλλον και μια οικία. Οι προσομοιώσεις είναι μεταφορές, τόσο το στέλεχος όσο και ο ωφελιούμενος συμμετέχουν από κοινού ή διαδραστικά. Γι αυτό ο χρόνος απασχόλησης των ωφελιούμενων στα προγράμματα δράσεων πρέπει να είναι χρόνος εργασίας και εκπαίδευσης. Αν δεν οργανωθεί από τον διαμεσοληβητή «τελικό δικαιούχο» με τη συνειδηση της προσομοιωτικής ικανότητας του ωφελιούμενου, η υποστήριξη θα δώσει τις αντίστοιχες μαθησιακές εμπειρίες.

Εδώ κινούμαστε σε μια διαφορετική εκτίμηση της εμπειρίας και σε μια αντίστροφη πορεία, μας ενδιαφέρει από την εξωτερικότητα να βιώσουμε το εσωτερικό. Πως θα αντιμετωπίσουμε τον κοινωνικό χώρο, το συγκεκριμένο κοινωνικό πεδίο, όπως αυτό που ορίζεται από το βασικό μας τρίγωνο; Από τη σκοπιά του παρατηρητή ή από τη βιωματική σκοπιά. Από έξω ή από μέσα και σε πιο βαθμό αυτό είναι εφικτό. Σχετικά με την οπτική του Παρατηρητή και τους κινδύνους της, έχουν ληχθεί αρκετά. Για τη βιωματική προσέγγιση τώρα ας αναρωτηθούμε, ποια πρόσωπα δραστηριοποιούνται στο χώρο; Ο πολιτικός, ο δημόσιος υπάλληλος, ο σχεδιαστής, ο διαχειριστής, το στέλεχος, ο κοινωνικός λειτουργός, ο επιμορφωτής, ο ψυχολόγος, ο εργοδότης, ο εργαζόμενος, ο άνεργος, ο ελεγκτής, ο ελεγχόμενος, ο δικαιούχος, ο ωφελιούμενος, ο μειονεκτικός, ο θυματοποιημένος, ο στιγματισμένος, κοκ. Ο καθένας όμως σε αυτό το σύστημα στο βαθμό που ενισχύεται η κλειστότητα μπορεί να μετακινηθεί σε μια αμυντική στάση, αυτή του παρατηρητή.

Ας παραδεχθούμε ότι οι μεταβιβάσεις εμπειριών, παραστάσεων και αναπαραστάσεων είναι εφικτές έστω οριακά, δηλαδή ο καθένας έχει μια βιωματική εμπειρία μοναδική σε ένα βαθμό και κοινή σε έναν άλλο βαθμό. Συνήθως οι πρωτογενείς έρευνες ανιχνεύουν τα βιώματα σε επίπεδο «ομάδας στόχο» και όταν επιμείνουν σε ενδοομαδικές διαφοροποιήσεις ανοίγουν οι ασκοί της απαραμείωτης μοναδικότητας και της περιπτωσιοιογίας. Σπάνια ανιχνεύεται η βιωματική εμπειρία των ομάδων στρατηγικού σχεδιασμού, πολιτικού σχεδιασμού, υπευθύνων οργάνωσης και υλοποίησης των δράσεων, των ενδιάμεσων δηλαδή ατομικών ή συλλογικών φορέων δράσης. Η βιωματική σκοπιά θα είναι τότε μια αφαίρεση βιωμάτων που προκύπτουν από τα συμφραζόμενα και υποθέσεις. Συνήθως όμως σ' αυτό το ενδιάμεσο επίπεδο κρίνονται πολλά. Οι δεξιότητες αυτού του ενδιάμεσου πεδίου που υλοποιεί (στελέχη, εκπαιδευτές, κοινωνικοί λειτουργοί) καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την αποτελεσματικότητα του συστήματος. Αυτό έγινε κατανοητό για παράδειγμα στις ολοκληρωμένες παρεμβάσεις ισότητας των φύλων και ιδιαίτερα στην ανάγκη ενίσχυσης επιμορφωτικά ικανών Στελεχών Ολοκληρωμένης Παρέμβασης, είναι εντυπωσιακό όμως πως ο λογικός formalισμός του σχεδιαστή αδυνατεί να συλλάβει ότι αυτό το στέλεχος με τις δεξιότητες που απαιτούνται και το πεδίο που έχει να καλύψει είναι ένας ιδεατός τύπος και είναι αδύνατον να αποκρυσταλλωθεί σε πραγματική οντότητα. Εκεί που μιλάμε για Στέλεχος Ολοκληρωμένων Παρεμβάσεων θα έπρεπε να μιλάμε για στελέχη Υπηρεσίας Ολοκληρωμένων Παρεμβάσεων.

Το συγκεκριμένο θεματικό πεδίο είναι φαντασμαγορικό και ταυτόχρονα πραγματικό. Έχει συγκεκριμένη και ανιχνεύσιμη ιστορία, έχει συγκροτημένο θεσμικό πλαίσιο οργανωμένο από τη δημόσια διοίκηση και την ευρωπαϊκή ένωση, εθνικά και περιφερειακά, έχει συγκεκριμένες οικονομικές και λογιστικές λει-

τουργίες, απασχολεί ανθρώπους, στελέχη και προσωπικό, έχει μια οργανωσιακή δομή, αρκετά εκλεπτυσμένη και πολύπλοκη, με οριζόντια και κάθετη οργάνωση, με ιεράρχηση και δικτύωση, έχει στόχους και μέσα, συστήματα ποσοτικών και ποιοτικών στοχοθετήσεων και αντίστοιχα συστήματα αξιολόγησης. Ταυτόχρονα είναι μια ιδιόρρυθμη κοινωνική κατασκευή η οποία είναι τουλάχιστον γενετικά και εξελικτικά προσπελάσιμη, αλλιώς ενώ είναι ορθολογικά προσπελάσιμη μεταορθολογικά ανοίγει τους ασκούς του Αιόλου.

Η προϊστορία του ανάγεται στην επέκταση του κοινωνικού κράτους μετά τη μεταπολίτευση και ιδιαίτερα μετά το 1982, η δυναμική του όμως ταυτίζεται με την εθνική εκδοχή των πολιτικών και των χρηματοδοτήσεων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου και τη σταδιακή συστηματοποίηση αυτής της πολιτικής. Η συγκεκριμένη πορεία διεθνοποίησης μέσω της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης του ελληνικού εθνικού κράτους, σφράγισε και εξακολούθησε να προσδιορίζει τον τρόπο που αποκωδικοποιήθηκαν, προσαρμόστηκαν και εφαρμόζονται κλασικές δραστηριότητες του σύγχρονου δυτικού υποδείγματος κράτους πρόνοιας. Γι αυτό ενώ η συγκριτική ευρωπαϊκή ανάλυση των πολιτικών καταπολέμησης της ανεργίας, του κοινωνικού αποκλεισμού και των ανισοτήτων, σε μια περίοδο διεθνοποίησης, οικονομικών αλλαγών και αναπροσαρμογών των κοινωνικών πολιτικών, δείχνει διαφοροποιήσεις από χώρα σε χώρα ή μεταξύ ομάδων χωρών, στην Ελλάδα υπάρχει μια επιπλέον ιδιομορφία η οποία πηγάζει από τη κρατική παρουσία και το συσχετισμό θεσμικών δυνάμεων που συνήθως ερμηνεύεται σαν πρόβλημα ανάπτυξης κοινωνικού ιστού ή ελληνικούς αυτενέργειες της κοινωνίας των πολιτών.

Η πρώτη αιτία ιδιορρυθμίας συνίσταται στο ότι το συγκεκριμένο πεδίο μπορεί να οριστεί ως πεδίο διαχείρισης ενός κεφαλαίου και μάλιστα διεθνοποιημένου με την έννοια διαχείρισης της πορείας σύγκλισης. Ο χαρακτήρας αυτού του κεφαλαίου ως άδηλου πόρου, που αποκόβει τη λογική του επενδυτικού κόστους δημιούργησε την ανάγκη υπενθύμισης στο ΕΣΔΕΝ της διαφοράς μεταξύ διαχείρισης και διακυβέρνησης, και την εισαγωγή της έννοιας της αυτοαναπαραγωγής. Η δεύτερη αιτία συνίσταται στο ότι αυτό είναι ταυτόχρονα οικονομικό κεφάλαιο αφιερωμένο στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής, με την άμεση χρηματική έννοια του κεφαλαίου (προυπολογισμός-δαπάνες-λογιστικό σύστημα-ελεγκτικό σύστημα), και κοινωνικό κεφάλαιο με μεταφορική και πολύσημη έννοια. Κοινωνικό καταρχήν επειδή αφορά στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής (επένδυση σε γνώση, θεσμούς και ανθρώπους), «κοινωνικό ταμείο», αλλιώς και σε μια άλλη κατεύθυνση πιο πολύπλοκη που άπτεται του συμβολικού. Ιδιωτικού δημόσιου ή θεσμικού.

Η εναρκτήρια διαδικασία του πεδίου καταγράφεται στη μελέτη η οποία έγινε πριν είκοσι χρόνια για λογαριασμό της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς και της ΓΣΕΕ, η εξέλιξη του πεδίου, μπορεί να αναγνωστεί, στα Κοινωνικά Πλαίσια στήριξης που αφορούν την Απασχόληση, την Εκπαίδευση και τους διάφορους τομείς Κοινωνικής Πολιτικής. Στο βαθμό που στους θεσμικούς σχηματισμούς το συγκεκριμένο πεδίο είναι επίσης ένα συγκριτικά υψηλό συμβολικό κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε σαν επενδυτικός χώρος (για τον προσπορισμό πολιτικού οφέλους, π.χ.), είτε σαν συμβολικό κεφάλαιο που αυτονομείται από τους καθαυτό σκοπούς του. Αυτό μπορεί να συμβεί και ενδογενώς. Ένα πεδίο τείνει να κλειστεί στον εαυτό του, να αυτονομείται κατά άλλους αυτονομηματοδοτείται, άρα να εγκλωβιστεί στο συμβολικό «παιχνίδι», και να αντιλαμβάνεται το περιβάλλον του σύμφωνα με τις δικές του ανάγκες. Αυτό το σκεπτικό σχετίζεται με μια τρίτη αιτία ιδιορρυθμίας που συνίσταται στο ότι ενώ αναδείχθηκε ως πεδίο ευέλικτης άτυπης ανάπτυξης παρεμβάσεων, συμπληρωματικό στα τυπικά συστήματα, ανάπτυξης δημιουργικότητας και συμμετοχής, επιμορφωτικού ή καινοτόμου χαρακτήρα, με την έννοια που αποδι-

δεται σήμερα αντίστοιχα στις δικτυακού τύπου ή by project οργανωμένες παρεμβάσεις ή στις just in time παρεμβάσεις, μόνο στην Ελλάδα και σε τέτοιο βαθμό, ο μεγαλύτερος όγκος των πολιτικών συγκροτήθηκε σε ολοκληρωμένο τυπικό σύστημα (οι ελάχιστες προδιαγραφές που ορίζουν έναν ελκυστή δημιουργούν ένα πλαίσιο στο οποίο μπορεί το σύστημα να αποκτήσει μια συγκεκριμένη εμπειρική μορφή), σε τέτοιο βαθμό που η συζήτηση σχετικά με το τυπικό και το άτυπο έχει μεταφερθεί στην εσωτερική παθολογία του συστήματος.

Συνήθως στην Ευρώπη αυτό το σύστημα προέκυψε από μια δυναμική κοινωνική με σημαντική αυτενέργεια ΜΚΟ, στη συνέχεια εκδηλώνονταν το κρατικό ενδιαφέρον για θεσμοθετημένη διαχείριση. Στην Ελλάδα έχουμε μια γρήγορη γενετική αντιστροφή. Ένας τύπος ΜΚΟ αναδεικνύεται από το σύστημα, ένας άλλος ελκύεται στο σύστημα.

42

Το φάσμα των φορέων των οργανώσεων και των θεσμών που εμπλέκεται ποικιλοτρόπως στο πεδίο, δείχνει μια εξαιρετική πολυμορφία: Ξεκινώντας από τις υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Κοινωνικού ταμείου, τη Διαχειριστική Αρχή, τις εθνικές κρατικές υπηρεσίες, τη τοπική αυτοδιοίκηση ανοίγει στη συνέχεια ή λίγο πιο πριν ο δρόμος για την «κοινωνία των πολιτών», ο κοινωνικός διάλογος και η κοινωνική συνοχή μέσα από τη διαδικασία σύνταξης και αποδοχής του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, (και) από τις αναπτυξιακές συμπράξεις και την εταιρικότητα.

Από τη σκοπιά της χαρτογράφησης των φορέων που εμπλέκονται εκτός δημοσίου και τοπικής αυτοδιοίκησης, εκτός των φορέων που βρίσκονται στις παρυφές τους είτε με την μορφή του ιδιωτικού δικαίου είτε με τη μορφή της κοινωνικής οικονομίας, μπορούμε να κάνουμε μια γενική κατάταξη σε δύο κατηγορίες:

Φορείς που καθοδηγούνται και νομιμοποιούνται από την έννοια του ατομικού και εμπορικού αγαθού όπως οι επιχειρήσεις και φορείς που καθοδηγούνται από την έννοια του συλλογικού αγαθού, σ' αυτές μπορούμε να κάνουμε μια ακόμα διάκριση. Αυτές που το συλλογικό αγαθό εκφράζει μια «κορπορατίστικη» σύμπτωση ατομικών συμφερόντων, όπως οι συνδικαλιστικές και επαγγελματικές ενώσεις, και αυτές που η σύμπτωση των «ατομικών» συμφερόντων αναφέρεται στη προστασία ή την ανάπτυξη ενός συλλογικού ή δημόσιου αγαθού, παράδειγμα οικολογικές οργανώσεις, οργανώσεις καταναλωτών, εθελοντικά κινήματα π.χ. οι γιατροί χωρίς σύνορα κ.λπ. Φυσικά ο διαχωρισμός είναι σχετικός εφόσον οι σκοποί δεν προσδιορίζονται συνήθως αμιγώς, αλλά πολλές φορές έχουμε συγκερασμό συμφερόντων, για λόγους γοήτρου, ενίσχυσης της διεκδικητικότητας, συμβολικούς ή συμφεροντολογικούς.

Το κριτήριο που χρησιμοποιήθηκε για τη βασική κατηγοριοποίηση των φορέων δεν ήταν τυχαίο. Τα μέτρα και οι πολιτικές καταπολέμησης της ανεργίας, του κοινωνικού αποκλεισμού και των ανισοτήτων απευθύνονται σε ομαδοποιημένες ατομικές καταστάσεις που συνδέονται με την εργασία ή την ανεργία, το εκπαιδευτικό επίπεδο και τις δεξιότητες, επαγγελματικές και κοινωνικές, τυπικές και άτυπες, φυλετικές ή εθνικές διακρίσεις, άτομα με ειδικές ανάγκες και εξαρτημένα άτομα. Παρά τις διαφοροποιήσεις, στη συντριπτική τους πλειοψηφία πρόκειται για άτομα που αδυνατούν, για αντικειμενικούς, προσωπικούς ή κοινωνικούς λόγους, ουσιαστικά όλοι αυτοί οι λόγοι που δικαιολογούν συνταγματικά μια ειδική μεταχείριση, να συγκροτήσουν μια συλλογική έκφραση, ή να συμμετέχουν ενεργά σε διαδικασίες συμμετοχής και αντιπροσώπευσης, οπότε να αναπτύξουν άμεσα κοινωνικό διάλογο. Για τα ΑΜΕΑ και τους ηλικιωμένους για

παράδειγμα οι λόγοι δείχνουν σχετικά προφανείς, αλλιώς για τους ανέργους ή για τις γυναίκες απαιτείται σαφώς ειδική ανάλυση, η οποία σχετίζεται με τις ενστάσεις που διατυπώνουμε για το αυτονόητο και την επάρκεια της έννοιας «κοινωνικός αποκλεισμός». Στο συγκεκριμένο σημείο, τονίζουμε μόνο τη διαπίστωση ότι αυτές οι κατηγορίες που συγκροτούν τη συντριπτική πλειοψηφία των ωφεληομένων, γίνονται αντικείμενο μιας διπλής διαμεσολήβησης, μια ασθενής ενδογενής αντιπροσώπηση, όταν αυτό είναι εφικτό και μια ισχυρή εξωγενής αντιπροσώπηση όπου είναι ο κανόνας. Αυτό αποτελεί σαφώς ένα αρνητικό σημείο ή ένα σημείο που ενισχύει τον κοινωνικό αποκλεισμό, διευρύνει τον κύκλο διαμεσολήβησης και την απόσταση ανάμεσα επιθυμητό και το ευκαίιο, τον σχεδιασμό και το τελικό αποτέλεσμα, συνθλίβοντας το σκοπό μέσω των μέσων.

Η πρόθεση «ανοιχτής» διαχείρισης εκδηλώνεται έντονα στη περίπτωση της αγοράς εργασίας. Η έννοια της αγοράς εργασίας όπως χρησιμοποιείται σήμερα στη προσπάθειά της να είναι ολοκληρωμένη κινδυνεύει από απροσδιοριστία, γίνεται αφηρημένη έννοια, περίπου άδηλος τόπος. Λογικά έχουμε πεδία απασχόλησης (αυτοαπασχόληση, επιχειρηματική αυτοαπασχόληση, μισθωτή απασχόληση –δημόσια/ιδιωτική, κοινωνική οικονομία και μικτά σχήματα) από όπου προκαλείται μια ζήτηση εργασίας, έχουμε ταυτόχρονα πεδία διαθεσιμότητας που είναι πάντα σχετικής διαθεσιμότητας (οικογενειακή απασχόληση με πολλαπλή έννοια, εκπαίδευση, θητεία, ανασφαλή απασχόληση) και πεδία δεδηλωμένης ή δυνητικής προσφοράς όπως είναι η ανεργία, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η ανισότητα (στη περίπτωση της ανισότητας των φύλων ένα δυνητικά αποτελεσματικό παραγωγικό δυναμικό υπολείπεται).

Η έννοια της αγοράς εργασίας δείχνει και γίνεται αφηρημένη επειδή προσπαθεί να τονίσει τη πολυμορφία της διαθεσιμότητας, της κινητικότητας και της δυνητικότητας στην επαγγελματική κοινωνικοποίηση και ενσωμάτωση. Αυτό που έχει ονομαστεί πολυσθένεια. Σχετική έννοια είναι αυτή του πολυδύναμου εργαζόμενου. Σ' αυτό το σημείο εκδηλώνονται σήμερα πια, επειδή όλες οι δράσεις εκπαιδευτικές, υποστηρικτές πρέπει να στοχεύουν στην απασχόληση, όλα τα προβλήματα μεταξύ ανοιχτών παρεμβάσεων και κλειστού συστήματος διαχείρισης. Συνέπεία της μια διαρκώς ενισχυόμενη υπολογιστική μέριμνα του συστήματος, με ταυτόχρονη ενίσχυση όλων των παραμέτρων που πολλαπλασιάζουν τα χαρακτηριστικά συστήματος.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός για παράδειγμα, αλλιώς και η ανεργία και η ανισότητα, δεν μπορεί να μετρηθεί, από ένα σημείο αφαίρεσης και κάτω, πάνω σε κάποια κλίμακα γιατί είναι μια μορφή βιωμένης εμπειρίας. Το απαραμείωτο της «υποκειμενικής ετερότητας». Από την άλλη ένα ολοκληρω υπολογιστικό σύστημα πιέζει για παραδοτέα με οικονομικό αντικείμενο, φυσικό αντικείμενο και ποσοτικοποιημένους δείκτες. Λέμε συνήθως ότι ο λογιστής παράγει πολιτισμό, αλλιώς στη συγκεκριμένη περίπτωση πρέπει να διερωτηθούμε αν ο λογιστής παράγει θρασμό.

Η διαρκώς ενισχυόμενη υπολογιστική μέριμνα του συστήματος έχει τεράστια απόσταση από τη στατιστική διαφάνεια που θα όφειλε να παράσχει στο σύστημα. Σε τέτοιο βαθμό που μπορούμε να επικαλεστούμε το ότι πολλές φορές η χρήση των στατιστικών στοιχείων έχει όχι μόνο μορφοποιητικές συνέπειες αλλιώς και πολιτικής ή πολιτιστικής σημασίας συνέπειες που φθάνουν στο σημείο να προσδίδουν στο υπολογιστικό πολίτη κοινά με τη χρήση της πρωτόγονης μαγείας, όπως την όριζε ο Μωσ, το πεδίο που ο ορθολογισμός συναντά την επιθυμία. Η λειτουργία της ποσοτικής ανάλυσης συνίσταται στην αύξηση της αξιοπιστίας της

δράσης σε καταστάσεις που θα έπρεπε, σε άλλη περίπτωση να διεκπεραιωθούν με εικασίες και προαισθήματα. Η τεχνική ανάλυση δεν χάνει το κύρος της, η επίφαση ορθολογικότητας διατηρείται. Η ορθολογικότητα ξέρουμε ότι είναι ο σύγχρονος μύθος. Οι σύγχρονες οργανώσεις συντηρούνται μέσω συστημάτων πεποιθήσεων που δίνουν έμφαση στη σπουδαιότητα της ορθολογικότητας, όλο το Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση, βρίθει από στατιστικά δεδομένα τα οποία μονομερώς συγκροτούν την επιτυχία, δεν υπάρχει ούτε ένα στοιχείο που να επιτρέπει μια επαλήθευση ή συγκριτική εκτίμηση των αποδόσεων, σε τέτοιο βαθμό που ο μελετητής κρίνει ανασφαλή τη χρήση τους.

Στη περίπτωση της κοινοτικής πρωτοβουλίας equal, καμιά απολύτως αναγκαιότητα δεν επιβάλλει την προσαρμογή και τον περιορισμό μιας αναπτυξιακής σύμπραξης σε έναν συγκεκριμένο άξονα, όταν οι πιο πολλές δράσεις στοχεύουν οριζόντια, πέραν της λογικής του διαχειριστή και του λογιστή. Πάλη από τη λογική του λογιστή, στα μέτρα ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας ερχόμαστε αντιμέτωποι με δύο διαφορετικές διαδικασίες στήριξης της επιχειρηματικότητας και της αυτοαπασχόλησης, εάν ο συμβαλλόμενος προέρχεται από τον κόσμο της δυστυχίας ή τον κόσμο της ευτυχίας. Η επιχειρηματικότητα των νέων στο πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα, φθάνει τον ορίζοντα επενδύσεων που αναφέρεται σε ποσά αδιανόητα για τα προγράμματα του ΟΑΕΔ. Ο κοινωνικός αποκλεισμός αναπαράγεται και αξίζει να προσέξουμε στη συγκεκριμένη περίπτωση τις πιθανές αιτίες.

Πρόκειται για σημαντικά πρακτικά ζητήματα και όχι λεπτομέρειες εννοιών και ορισμών, επειδή αφορούν τον σχεδιασμό των δράσεων, την προετοιμασία και τον προσανατολισμό των δράσεων. Αφορούν τον τρόπο υλοποίησης της δράσης, από στρατηγική, κανονιστική και παιδαγωγική σκοπιά. Για παράδειγμα η εξατομικευμένη στήριξη. Στη περίπτωση που ο ωφελούμενος έχει οδηγηθεί σε μια «απώλεια του εγώ» αυτό μπορεί να ερμηνευτεί σαν στήριξη επανέυρεσης του εγώ από τον ασυνείδητο κόσμο του που τελεί εν υπνώσει, λόγω μη απασχολησιμότητας, πιθανόν όμως η βλάβη την οποία έχει υποστεί το εγώ, ο εαυτός ή η προσωπικότητα να προκαλείται από αδιέξοδα μοναχικότητας που σημαίνει ότι η εξατομικευμένη στήριξη πρέπει να συνδυαστεί με συλλογικότητα. Η λογική της εξατομικεύσης είναι από μια άποψη παραδοχή του γεγονότος ότι φέρουμε μερικώς ευθύνη για την ατομική μας κατάσταση, γι' αυτό αναπτύσσουμε δράσης βοήθειας, αλληλεγγύης και επιβολής προϋποθέσεων ενίσχυσης της ισότητας. Από μια άλλη άποψη στη λογική της ενίσχυσης της προσωπικότητας και του αυτοπροσδιορισμού του Εγώ σημαίνει ατομική ευθύνη για την ατομική μας κατάσταση, σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον που θα υπερισχύσουν οι ικανότεροι, είτε με την έννοια της προσαρμογής, είτε με αυτήν της επιλογής. Επίσης στην εξατομικευμένη στήριξη είναι πρακτικά αδύνατο το δομημένο συνεχές προς την απασχόληση να αρθρωθεί γύρω από δυο περιχαρακωμένα πεδία, αυτό της ψυχολογικής υποστήριξης και αυτό της υποστήριξης για προώθηση στην απασχόληση. Τελικά σε πιο επίπεδο παίρνεται η ευθύνη της εξατομικευμένης υποστήριξης και με ποια προσόντα αναλαμβάνεται αυτή η ευθύνη;

Άλλο παράδειγμα, «από τα πάνω αυτή» τη φορά, η υπόσχεση ενός ενοποιητικού συστήματος πιστοποίησης και αναγνώρισης των εκπαιδευτικών προσόντων παράλληλα με τη σταδιακή εισαγωγή συστημάτων διαχείρισης ποιότητας στον τομέα της επαγγελματικής κατάρτισης, των δράσεων προώθησης στην απασχόληση και στις δράσεις συμβουλευτικής και υποστηρικτικών υπηρεσιών, όσο και αν υπόσχεται πολλιά για τη βελτίωση της ποιότητας και ανταποκρίνεται στις επιθυμίες για αναγνώριση των αποκτηθέντων γνώσεων, στο βαθμό που δεν προηγείται μια αξιολόγηση του συνολικού συστήματος θα εγκλιωθεί και θα

παγίωσε τις άτυπες και συμβολικές λειτουργίες, θα ενισχύσει την επίπλευση ταξινόμηση και ομοιομορφία. Θα ενισχύσει τη συστημική λειτουργία σε βάρος της ευελιξίας και της καινοτομίας.

Στην αφετηρία του Εθνικού Σχεδίου δράσης για την Ενσωμάτωση, τέθηκε η διάκριση μεταξύ διαχείρισης και διακυβέρνησης. Η πρώτη αφορά την (συχνά παθητική) αντίδραση σε εξωτερικές εξελίξεις. Η δεύτερη προσπαθεί ενεργητικά να επηρεάσει τις εξελίξεις χαράσσοντας μια διαδρομή που έχει επιλεγεί επειδή είναι επιθυμητή και όχι απλώς επειδή είναι η λιγότερο κακή από τις διαθέσιμες επιλογές. Η πρόκληση της δημιουργίας νέων μορφών οργάνωσης και διοίκησης είναι εν πολλοίς μια πρόκληση πολιτισμικής αλλαγής. Είναι μια πρόκληση μετασχηματισμού των προσανατολισμών, οραμάτων, παραδειγμάτων εικόνων, μεταφορικών περιγραφών, πεποιθήσεων και κοινώς αποδεκτών νοημάτων, τα οποία συντηρούν τις υπάρχουσες οργανωσιακές πραγματικότητες. Και δημιουργίας μιας συγκεκριμένης γλώσσας και ενός συγκεκριμένου κώδικα συμπεριφοράς, μέσω των οποίων μπορεί να βιωθεί, σε καθημερινή βάση η επιθυμητή νέα πραγματικότητα. Η κουλτούρα έχει μια ολογραφική υφή. Τα χαρακτηριστικά του όλου πρέπει να είναι καταγεγραμμένα σε όλα τα μέρη. Στην αντίθετη περίπτωση τα μέρη δεν μπορούν να εκφράσουν και να λειτουργήσουν σύμφωνα με τον χαρακτήρα του όλου. Οργανώνονται μέσω κεντρικών νοημάτων τα οποία οι άνθρωποι εγκοιπώνονται, εσωτερικεύουν και μοιράζονται.

Η επίκληση της ενεργητικής συμμετοχής της κοινωνίας των πολιτών και των ΜΚΟ σε ένα σύστημα στο οποίο κυριαρχεί η ανάγκη κατασκευής κοινωνικού πεδίου εις βάρος της ανάδυσης, έννοια σχετική με την ωρίμανση και εξέλιξη συμβατή με το θεωρητικό νόημα του κοινωνικού κεφαλαίου, που διαχειρίζεται και επιμερίζει ένα κεφάλαιο οικονομικό, όπου πολλές φορές η ικανοποίηση των ισορροπιών διαχείρισης αυτού και μόνο του κεφαλαίου εξαντλεί το σύστημα, η κυριαρχία μιας φορμαλιστικής λογικής με κωδικοποιημένη γλώσσα, η απόσταση των ωφελούμενων και η έκταση του στρώματος διαμεσολήβησης, όπου συγκρούονται οι κοινωνικοί, εκπαιδευτικοί και εργασιακοί στόχοι, επιβάλλει πραγματική επανεξέταση πριν το υπαρκτό υπόδειγμα οδηγηθεί σε ανωμαλία.

Η συμμετοχή των κοινωνικών εταίρων και της κοινωνίας των πολιτών, δεν μπορεί να υλοποιηθεί μόνο σε επίπεδο αφηρημένης διακυβέρνησης αφήνοντας απέξω τη διαχείριση και την αξιολόγηση. Στις μεσογεικές όμως ιδιομορφίες δεν εμπίπτει μόνο το σύστημα αλλά και η κοινωνία των πολιτών και οι ΜΚΟ.

2.4. Οι κοινωνικοί φορείς δράσεις και οι σχέσεις τους με το συγκεκριμένο πεδίο

Οι κοινωνικοί φορείς δράσης, εκτός από την διάκριση κυβερνητικοί – μη κυβερνητικοί, θα μπορούσαν να ταξινομηθούν επίσης σε δύο κατηγορίες, σύμφωνα με το αν ανήκουν στη παλιά «χορωδία του χρόνου» ή στη νέα χορωδία του χρόνου, μια ταξινόμηση που αφορά τόσο στη κοινωνία των πολιτών, όσο και στη «κοινωνία των κυβερνητικών». Η παλιά χορωδία χαρακτηρίζεται από τη προτίμησή της στις μεγάλες αφηγή-

σεις, η νέα χορωδία από την αποστροφή της σ' αυτές και τη προτίμησή της στη μικροαφήγηση (δεν έχει πολιτικούς και κοινωνικούς μαξιμαλιστικούς στόχους ή προγράμματα, δεν συνδέει το ιδιωτικό με το κοινωνικό, δίνει προτεραιότητα σε επί μέρους βασικά δικαιώματα και ελευθερίες, κοκ). Σε κάθε κοινωνικό φορέα δράσης μπορούμε να ακούσουμε λιγότερο ή περισσότερο έντονες παραφωνίες, όταν στη συγχωροδία παλιές και νέες χορωδίες συνυπάρχουν.

Αν όμως στη «κοινωνία των πολιτών», κοινωνία των θεσμών ή κοινωνία των κοινωνικών φορέων δράσης, αντιτάξουμε την αντίστοιχη ιδίοχειρη έννοια της «κοινωνίας των κυβερνητικών» θα δούμε ότι οι γλωσσικές αντιφάσεις, υποκρύπτουν ουσιαστικές νοηματικές διακρίσεις μέσα σε έναν ελληνοπαικτικό λόγο, ο οποίος προκύπτει σαν τέτοιος όταν διατυπωθεί η αντίφαση.

Η «κοινωνία των κυβερνητικών», θα μπορούσε να εννοεί τον ευρύτερο κόσμο της κυβέρνησης, δηλαδή και αυτούς που βρίσκονται εκτός κυβέρνησης, αλλά αναπτύσσουν έναν κυβερνητικό λόγο, έναν «λόγο εξουσίας», τους δυνητικά κυβερνητικούς. Στους φορείς της παλιάς χορωδίας, στην εποχή των κοινωνικών κινημάτων, ένα χαρακτηριστικό ήταν η προσπάθειά τους να λειτουργήσουν σαν οργανωμένοι ελικυστές, με «ιμάντες μεταβίβασης» προκειμένου να συμπαρασύρουν σε ένα κίνημα εξουσίας και αυτούς που δεν συμμερίζονταν στόχους εξουσίας, αλλά από αυτή τη σκοπιά «ιδιώτευαν» και στις διεκδικήσεις τους, πράγμα που με διαφορετικό τρόπο και λόγο συμβαίνει και σήμερα. Στο συνδικαλιστικό χώρο για παράδειγμα είναι χαρακτηριστικό διαρκές. Η έννοια «νέα κοινωνικά κινήματα» που άνηθε μια εποχή προσπαθούσε ακριβώς να σηματοδοτήσει την αποδέσμευση από τον ελικυστή.

Η θεσμική ιδιομορφία της ΓΣΕΕ, είναι φαινόμενο στενά συνδεδεμένο με το ενεργητικό υποδείγμα της μεταπολεμικής φορντιστικής τριμερούς εταιρικής σχέσης. Επίσης, των καταβολών αυτού του υποδείγματος από τη σκοπιά της δυναμικής μιας δυταξικής (οι βιομηχανικές τάξεις του Ελλάδας, κεφάλαιο και εργασία) υποκειμένης συμμετοχικής συγκρότησης της κοινωνίας των πολιτών στο δυτικό κρατικό εθνικό μόρφωμα (με αρκετές ενοχές όσον αφορά στο εργατικό στρατόπεδο, κατανοητές και στο ηγεμονικό τμήμα του αντίθετου πόλου στη μεταπολιτευτική περίοδο) και της εμπλοκής αυτού του υποδείγματος στην υπολειμματική (συναίσθηματική ή πραγματολογική) συγκρότηση του εθνικού-κράτους που αξίζει ιδιαίτερης προσοχής. Σ' αυτό το σχήμα οι συμπληρωματικές κυρίως, μεγάλες ιδέες του «εξευρωπαϊσμού» και της «ανάπτυξης» με τις εναρτισσόμενες αποχρώσεις εκβιομηχάνιση, ολοκληρωμένη ανάπτυξη (τα πενταετή πλάνα του ΚΕΠΕ), ευρωπαϊκός προσανατολισμός, ευρωπαϊκή ένταξη (τα Κοινωνικά Πλαίσια Στήριξης), ονομαστική σύγκλιση και πραγματική σύγκλιση συγκρότησαν εθνική στρατηγική. Όταν σε άλλες χώρες εντοπίζουν ένα «συναίσθημα εξουσίας» στην εργατική δύναμη μέσα από την έκθεσή της στην αγορά εργασίας σαν ελεύθερη εμπορική οντότητα (όπως και η συνταγματική κατοχύρωση του ατομικού δικαιώματος, δίνει ένα συναίσθημα εξουσίας στον πολίτη), στην Ελλάδα πρέπει να συνυπολογίσουμε όχι μόνο το συναίσθημα εξουσίας, αλλά και τη πραγματική πολιτική εξουσία της σοσιαλδημοκρατικής θεσμοθετημένης συμμετοχής ή ακόμα τη προαναφερθείσα υποκειμένη δυναμική συμμετοχής στην εθνική αυτοαναφερόμενη στρατηγική.

Υπήρξε μια περίοδος όπου ο θεσμοθετημένος συνδικαλισμός αποτελούσε από αυτή τη σκοπιά, μέρος της «κοινωνίας των κυβερνητικών» ενώ από μια άλλη άποψη, αυτή του ανάμεσα (Toqueville), στην κλασική θεσμική κοινωνιολογία είναι τμήμα της κοινωνίας των πολιτών. Το ασφές μεταξύ «κοινωνικού διαλόγου» και διεύρυνσης της διαβούλευσης ή διεύρυνσης του σχήματος των κοινωνικών εταίρων από την Ευρω-

παϊκή Ένωση, σηματοδοτεί γενικότερες αναδιατάξεις συσχετισμών εθνικού κράτους και διεθνοποίησης, όταν στο τρίγωνο της «τριμερούς συνεργασίας» στη γωνιά του κράτους μπαίνει η κοινωνία των πολιτών και το τρίγωνο γίνεται βάση μιας πυραμίδας με την Ευρωπαϊκή διακυβέρνηση στη κορυφή, ενώ το εθνικό γίνεται πολυπολιτισμικό και το κράτος πιέζεται να μετεξελιχθεί σε διακυβερνητικό νεφέλιωμα στο εσωτερικό της πυραμίδας. Γι αυτό σήμερα οι κοινωνικές διεκδικήσεις αναζητούν στήριξη σε μια κρατική συνθετική οντότητα και στην ευρωπαϊκή διακυβέρνηση παρατηρούν ότι δεν είναι κυβέρνηση, σαν να υπάρχει ένα κενό πολιτικής και δημοκρατίας.

Αντίθετα ένα οικολογικό κίνημα μπορεί πραγματικά να έχει μια μεγα-αφήγηση, πολύ πιο ριζοσπαστική κοινωνικά από ένα κίνημα εξουσίας, χωρίς να θέτει ζήτηση εξουσίας ή να τίθεται υπεράνω θεμάτων εξουσίας. Τα ζητήματα εξουσίας και ισχύος, στη νέα χορωδία του χρόνου δείχνουν ταμπού, σε τέτοιο βαθμό που συνήθως ογκώδεις αναλύσεις επ' αυτών, σου αφήνουν ένα συναίσθημα υπερβατικής, μεταφυσικής εξουσίας και ισχύος, απρόσωπης και απροσδιόριστης, ενώ είναι παντού δεν εντοπίζεται πουθενά. Φυσικά αυτό προκύπτει όχι μόνο νοηματικά, αλλά αντανακλά και μια μεταμόρφωση των δομών, των τεχνικών και των νοοτροπιών εξουσίας.

«Κοινωνία των πολιτών», «κοινωνία των ατόμων» και κοινωνία των θεσμών. Οι θεσμοί διεκδικούνται και από τις δύο κοινωνίες. Άρα είναι σημείο επαφής και των δυο, με τη λογική ότι η αντίθεση, η σύγκρουση είναι πεδίο επικοινωνίας, σημείο επαφής μέσα στη διαφορά. Ενώ αποσιωπούνται τα ζητήματα εξουσίας, το αίτημα «εκδημοκρατισμού των θεσμών», δείχνει να είναι κοινός παρανομαστής και να συγκεντρώνει τη μεγαλύτερη συναίνεση. Είναι σημείο των καιρών και η θεσμική προσέγγιση στις κοινωνικές επιστήμες βρίσκεται επίσης σε άνοδο.

Η θεσμική προσέγγιση (που δεν είναι ο νόμος, το δίκαιο και ο κανόνας, έστω κι αν τα συμπεριλαμβάνει) είναι διεπιστημονική, χειρίζεται προνομιακά το καθεστώς συνοχής των θεσμικών ρυθμίσεων και τις διαμεσοληθήσεις (ενδιάμεσες έννοιες). Μεταξύ κοινωνικών δομών και ατομικών συμπεριφορών υπάρχουν διαμεσοληθήσεις που ρυθμίζουν τη συλλογική έκφραση αυτών των συμπεριφορών, αυτές οι διαμεσοληθήσεις είναι συγκεκριμένα οι θεσμοί, οι θεσμοί σαν θεσμικοί σχηματισμοί. Δομημένη ακολουθία μιας συνεχούς μεταβολής. Η έννοια του σχηματισμού είναι προσδιοριστική του πλέγματος των αμοιβαίων δεσμεύσεων και εξαρτήσεων που είναι ο συνδυαστικός κρίκος ανάμεσα στους ανθρώπους, υπάρχουν μόνον ως πολυπλοκότητες, ως σχηματισμοί. Αλλά και οι θεσμικές διαμεσοληθήσεις υπάρχουν ως ιεραρχημένοι σχηματισμοί. Αποτελούμενοι από συμβάσεις, οργανώσεις και δομές οι θεσμοί παρόλο που είναι συλλογικές δεσμεύσεις, οι οποίες αποτυπώνουν έναν συμβιβασμό, δεν είναι άμοιροι συγκρούσεων, η δημιουργική δράση των θεσμών είναι ουσιαστικά πολιτική και η πολιτική δεν είναι ποτέ μια ατομική πρακτική. Οι θεσμοί είναι επίσης γνωστικά ή νοητικά πλαίσια και ως εκ τούτου έχουν μια ικανότητα να εμφανίζονται σαν δομές που προωθούν την αλληλαγία και ικανοί να απελευθερώνουν την ατομική δράση.

Σε όλη τη μελέτη αξιοποιήθηκε η θεσμική προσέγγιση, τόσο στο μέρος που παρουσίασε τις εξελίξεις της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης, της διαβούλευσης και της Συνθήκης, της υπόθεσης που υποστηρίξαμε για άρθρωση του διακυβερνητικού φεντεραλισμού στη κοινωνική προστασία όσο και στο μέρος της εθνικής ανάληψης του κοινωνικού πεδίου, ως κατασκευή θεσμικού σχηματισμού και ιδιαίτερα στις δράσεις που αναπτύσσονται στο τρίγωνο Ανεργία, Αποκλεισμός, Ανισότητα.

Ένα εισρεόμενο κεφάλαιο (ΕΚΤ), στηρίζει και προσανατολίζει στην κατασκευή διευρυμένου κοινωνικού πεδίου, με ολοκληρωτική σχεδόν κρατική διαχείριση, με μερική συμμετοχή των ΟΤΑ, τυπική εφαρμογή του κοινωνικού διαλόγου και ουσιαστική απουσία της όποιας ελληνικού τύπου κοινωνίας των πολιτών, οι ουσιαστικές διαβουλευσεις στρατηγικού σχεδιασμού εξαντλούνται προς τα πάνω μεταξύ ΕΚΤ – Υπουργείων, ενώ προς τα κάτω διοχετεύονται κανονιστικά πλαίσια υλοποίησης. Αυτό το οικονομικό κεφάλαιο μετατρέπεται με εξαιρετική δυσκολία σε κοινωνικό κεφάλαιο αντίστοιχο των θεσμικά προωθημένων ευρωπαϊκών χωρών. Οι μεσογειακές ιδιομορφίες κάθε τύπου ανατροφοδοτούνται και αυτοαναπαράγεται τελικά ένα σύστημα όπου κυριαρχεί ο «λογικός κονφορμισμός» με αδύναμο «ηθικό κονφορμισμό». Ένα κλειστό σύστημα που διατείνεται ότι εφαρμόζει δράσεις ανοικτού χαρακτήρα, είναι σχήμα οξύμωρο.

Προκύπτουν διάφορα ζητήματα, όπως ήδη αναφέραμε σχετικά με τον κοινωνικό διάλογο και την τριμερή συνεργασία, κράτους κοινωνικών εταίρων, ως ιστορικό σχήμα ενταγμένο σταδιακά στη συγκρότηση του κράτους-έθνους και στη μεταπολεμική του εμπέδωση ευρωπαϊκά και αενάως καθυστερημένα μεσογειακά. Προκύπτουν διάφορα ζητήματα ως εκ τούτου σχετικά με τη κοινωνία των πολιτών ως προς τις σχέσεις της με το κρατικό μόρφωμα, τις σχέσεις της με το ατομοκεντρικό μόρφωμα και την εθνοκεντρική κάλυψη της οικουμενικότητας και της ιεραρχίας και τον κάποιο βαθμό εξασθένησης αυτού του επιπέδου ιεραρχίας. Προκύπτουν διάφορα ζητήματα από αυτό που ονομάσαμε γενετική αντιστροφή στις σχέσεις κοινωνίας των πολιτών και κοινωνικού πεδίου με την έννοια των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, όπως επίσης το ότι διανοίγονται νέοι τρόποι προσέγγισης του θέματος από τη διασταύρωση των διακρίσεων «κατασκευής – ανάδυσης» και «ονομαστική – πραγματική σύγκλιση».

Το συμπέρασμα είναι ότι μια υπεύθυνη ενασχόληση με τα θεσμικά ζητήματα του κοινωνικού πεδίου και τη δυνατότητα συμμετοχής των ΜΚΟ και της κοινωνίας των πολιτών, με δεδομένο το έλλειμμα διαλογικής προσέγγισης στις κοινωνικές επιστήμες, περισσότερο ανοίγει ζητήματα προς διερεύνηση παρά κλείνει με τη μορφή επιτελεστικών συμπερασμάτων. Γι αυτό αντί επιλόγου προτείνουμε 20 σημεία προς διερεύνηση.

Αντί Επιλόγου

---

1. Προκύπτουν διάφορα ζητήματα για την κοινωνία των πολιτών και την ανάδυσση των δικτύων, όπως επίσης για την μεταστροφή από το ιεραρχικό και γραμμικό στο δικτυακό υπόδειγμα της πολυπλοκότητας όχι στη μόνο μεταστροφή της κυβέρνησης σε διακυβέρνηση αλλά σε κάθε οργανωσιακό επίπεδο. Προτείνεται η διερεύνησή του σαν ανατροφοδοτούμενου κύκλου προβλεψιμότητας-πολυπλοκότητας.
2. Προκύπτουν διάφορα ζητήματα σχετικά με τις σχέσεις εμπορικού, μη εμπορικού, οικονομίας, πολιτικής, δικαίου, κοινωνίας και χρηματικής θέσμισής της. Το ότι το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο διηλθασσε τους πόρους του ενόψει της διεύρυνσης των 12 ή 15, το ότι η διεύρυνση στόχευε στην ευρωζώνη, το ότι σήμερα μετά την ευρωζώνη έχουμε νέα διεύρυνση και το ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση σαν θεσμικό όργανο προωθεί τη διακυβέρνηση και τη κοινωνία των πολιτών μετά την ευρωζώνη και ενόψει νέας διεύρυνσης δεν είναι χωρίς μείζονα σημασία ενάντια σε μια αντίληψη που περιορίζεται στη λογική της τυχαίας καρποφορίας των τυχαίως αναδυόμενων δικτύων. Το ότι έχουμε νέους τόνους εθνικής κοινωνικής πολιτικής και Σχέδιο Κοινωνικής Ενσωμάτωσης, με σπέρματα νέας λογικής «διακυβέρνησης» μετά την ονομαστική σύγκλιση, δηλαδή την ένταξη του εθνικού νομίσματος στην ευρωζώνη, επίσης δεν είναι αμελητέα τυχαιότητα. Η νέα διεθνής νομισματική «τάξη» και αρχιτεκτονική δεν είναι ανεξάρτητη, με τη λογική του επιπέδου ιεράρχησης και δυνατοτήτων οικουμενικότητας, από την γενικότερη αναπροσαρμογή των διεθνών και κρατικών μορφωμάτων.
3. Προκύπτουν διάφορα ζητήματα σχετικά με τη παγκοσμιοποίηση και τη διαμεσολάβηση της ευρωπαϊκής διεθνοποίησης της Ελλάδας. Αυτή η διεθνοποίηση συμπεριλαμβάνει σαν διπλό σύστημα περιορισμών ή προκλήσεων, όλα τα παραπάνω, προερχόμενα τόσο από το εσωτερικό όσο και από το εξωτερικό.
4. Προκύπτουν διάφορα ζητήματα που από μια οργανωσιακή ή κρατικίστικη αντίληψη μας οδηγούν στη θεσμική προσέγγιση. Πως επιτυγχάνεται η θεσμική συνοχή, ποια η σημασία της θεσμικής εμπιστοσύνης για το θεσμοποιημένο άτομο και πως αναδύεται η συλλογική δράση σε αυτή τη προβληματική.
5. Ποια είναι η μετανεοτερική (και οργανωτικά), έκφραση της συλλογικότητας και πως γίνεται αντιληπτό στη νέα χορωδία του χρόνου, το αγαθό. Στην υλική και άυλη εκδοχή του, στην ατομική και συλλογική αναπαράστασή του, στη παραγωγή και τη κυκλοφορία των αγαθών, στην οικονομική, πολιτική, πολιτιστική έννοια του αγαθού, στη χρηματική και εμπορική εκδοχή του αγαθού ή σ' αυτήν της «δικαιοσύνης» και της ατομικής ελευθερίας.
6. Προκύπτει εκ νέου ένα τεράστιο ζήτημα ταξινόμησης και διαχείρισης της ομογενοποίησης – διαφοροποίησης. Πως αναδύονται τα διαφορετικά πεδία, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, δικαίου, πως διαπλέκονται, πως επικοινωνούν; Που πρέπει και αν πρέπει να αναζητήσουμε οικουμενικότητα, ενοποιούσα αρχή και νομιμοποίηση, σε παραγωγικές, τεχνολογικές, κοινωνικές, χρηματικές, γνωσιακές, πολιτιστικές ή συμβολικές και φαντασιακές διακρίσεις;

7. Ποιο είναι το ατομικό και συλλογικό υποκείμενο, στη λογική του μεσογειακού κοινωνικού κράτους, που βρίσκεται σ' αυτό το ανάμεσα, νεοτερικότητας και μετανεοτερικότητας. Οι οικογενειακοί δεσμοί και οι παραδοσιακές ομαδοποιήσεις, οι κοινωνικές εφεδρείες λειτουργούν δομικά σε σχέσεις αρνητικής ανάδρασης ως προς τον μαζικό χρηματικό εμπορικό και τεχνολογικό ατομικισμό. Τελικά «η πολυπλοκότητα διεισδύει στην οργάνωση του εαυτού, αυξάνοντας υπερμέτρως τη νοητική πολυπλοκότητα του ανθρώπινου υποκειμένου». Όλα τα ζητήματα εξουσίας και ισχύος εξαντλούνται στη πολιτική, την οργάνωση και την εξουσία ή μήπως η διατομική εξατομίκευση πραγματική και νοητική ενέχει αφ' εαυτής στοιχεία βίας και θεσμικής συγκρότησης.
8. Το γεγονός ότι η εθνική κοινωνική πολιτική βρίσκεται σε μια οδό, που οδηγεί κάπου και αυτό το κάπου συγκροτείται σε πρότυπο σύγκλισης, μας επιτρέπει να ρίξουμε κάποιες ματιές από το μέλιθον που οδηγούν στην αναβίωση της κλινικής κοινωνιολογίας. Κοινωνικός έλεγχος αντί ενσωμάτωση, συμμετοχή και κοινωνικές παρεμβάσεις αντί για ένταξη, κοινωνικές παρεμβάσεις για κοινωνική αυτονομία και εξατομίκευση σε μια πολιτική κοινωνικής διαχείρισης του εξωεργασιακού υποκειμένου μας βγάζει στη κλινική προσέγγιση ή την εργαστηριακή και πειραματική προσέγγιση.
9. Αναδύεται ή κατασκευάζεται; Τίθεται το ζήτημα της «διακυβερνητικής» προνοητικότητας, της άμεσης δηλαδή παρουσίας στο επικείμενο που όμως εγγράφεται στο παρόν, εάν αυτό αντικατασταθεί από μια ορθολογιστική υπολογιστική συνείδηση που θέτει τους σκοπούς της ως τέτοιους και ως πραγματικές δυνατότητες, αυτό ισοδυναμεί με το να εμπηλακούμε στη λογική του κυνισμού, που θέτει ανομολόγητους σκοπούς ως τέτοιους. Είτε οργανώνονται, είτε αποκαλύπτονται. Ταμπού ως προς τη σαφήνεια...
10. Τι σημαίνει αλήθεια, με όρους σημειωτικής ακριβολογίας, ότι το πρόγραμμα equal στοχεύει «στην ισότητα στην αγορά εργασίας». Δεν αναπαριστάται πλέον αυτός ο χώρος της αγοράς εργασίας, σαν άδηλος τόπος, στη μέση του πουθενά που οδηγεί όμως παντού, στην απασχόληση, στην εκπαίδευση, στην συμβουλευτική στήριξη, από το ένα στο άλλο, και επίκεντρο όπως προδιαγράφουν τα ολοκληρωμένα σχέδια, η διαμεσολήβηση, η εξατομικευμένη στήριξη, με μια κακότεχνη τεχνική των συνεδριών.
11. Έχει προσδιοριστεί το κράτος πρόνοιας ως συνοδοιπόρος του ατομικισμού Dumont, όταν η διασφάλιση της ζωής δεν εξαρτάται αποκλειστικά από την ιδιοκτησία Castel. Έχουμε εντυφώσει καθόλου στην ιδέα της ιδιοκτησίας και της ιδιοποίησης, υλικής και συμβολικής; Έχουμε εντυφώσει καθόλου στην ιδέα της ατομικιστικής κοινωνίας των πολιτών;
12. Έχουμε αντιμετώπισει το ζήτημα της κοινωνικής ασφάλισης από τη σκοπιά των διαγενεακών υποχρεώσεων κυκλοφορίας των χρεών από τη στιγμή που ο εργασιακός χρόνος ολοκληρωτικά αυτονομήθηκε από τον βιολογικό χρόνο και η εμπορευματοποίηση κατέκλυσε τις σχέσεις ανταλλαγής; που χάθηκαν τα χρέη που κυκλοφορούσαν στις προηγούμενες κοινωνίες με την ανταποδοτικότητα; Οι προηγούμενες κοινωνίες είναι εδώ στον ιδίομορφο Μεσογειακό κοινωνικό αποκλεισμό. Ένας παράλληλος τρόπος κυκλοφορίας του χρέους. Η παραμένουμε ανυποψίαστοι στην ανυπόχρεη ατομικότητα; Έχουμε εντυφώσει καθόλου στην ιδέα της διασφάλισης της ζωής, του χρέους και του κοινωνικού χρέους;

13. Έχουμε διερωτηθεί κατά πόσο σε διάφορα συνθήματα που αναμασάμε, όπως «διαχείριση της αλληλεγγύης», «κοινωνία της γνώσης», «κοινωνική οικονομία», το ζήτημα του αγαθού και του ορισμού του, ατομικό, δημόσιο, συλλογικό, υλικό ή άυλο, είναι καθοριστικό;
14. Έχει προσδιοριστεί ο εκκρηματισμός συνοδοιπόρος της εξατομίκευσης και ο νομισματικός θεσμός ως υποβόσκουσα ενοποιούσα αρχή του οικονομικού και κοινωνικού χρέους, ως συνθήκη επιτρέπουσα τη διαφοροποίηση σε επί μέρους κοινωνικά πεδία, τι σημαίνει από αυτή την άποψη η συγκρότηση ενός ειδικού πεδίου κοινωνικής πολιτικής, κοινωνικού κράτους ή κοινωνικού κεφαλαίου και πως προσδιορίζεται;
15. Η Ελλάδα μεταπολεμικά απέδειξε μια δομική εξάρτηση στο ισοζύγιο της από τους Άδηλους πόρους (ναυτιλιακά και τουριστικά και μεταναστευτικά εμβάσματα, δηλαδή συνάλλαγμα). Αυτοί οι άδηλοι πόροι έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη μορφολογία της ανάπτυξης και συνδέονται με τις διακυμάνσεις της και τους επαναπροσανατολισμούς της. (Η μόνη φάση εσωστρεφούς ανάπτυξης ήταν της χούντας με φοβερή απόκλιση μισθών και παραγωγικότητας, η δεύτερη φάση ήταν η στασιμοπληθωριστική δεκαπενταετία της μεταπολίτευσης με σύγκλιση μισθών και παραγωγικότητας, διόγκωση του δημόσιου χώρου και πληθωριστική κάλυψη των ζημιών και των ελλειμμάτων). Η απουσία των άδηλων πόρων χαρακτηρίζει περιόδους υπερχρέωσης και οικονομικής επιβράδυνσης. Οι κοινοτικοί πόροι αντικατέστησαν από μια άποψη αυτό το έλλειμμα άδηλων πόρων και συνετέλεσαν με αντιστροφή της ηλογικής κρατικής διαχείρισης του συνήθως εσωτερικού «πληεονάματος» ή «στερήματος» προνοιακής και κάθε είδους κοινωνικής πολιτικής που περιλαμβάνουν ή ασκείται με τις δημόσιες δαπάνες. Αυτό το σχήμα στη περίπτωση των πόρων του κοινωνικού ταμείου πως μεταφράζεται σε κατασκευή κοινωνικού πεδίου, με φιλοδοξίες κοινωνικής ενσωμάτωσης;
16. Η πιο πρόσφατη κοινωνιολογική ανάλυση της «κοινωνίας των πολιτών», νεοκορπορατίστικη ή νεοθεσμική, αφού διαπιστώνει υποχώρηση λόγω παγκοσμιοποίησης του εθνικού κράτους, ανάδυση κοινωνικού ενδιαφέροντος και προσανατολισμός της συλλογικής δράσης στα οριζόντια ή εστιακά κοινά, μέσα από διαφοροποίηση των νοητικών παραστάσεων του αγαθού, αλληλεγγύη στις οργανωσιακές δομές με μετάβαση από τη κρατικά ελεγχόμενη θεσμοθέτηση στη δικτυακή θεσμοθέτηση, και αναβάθμιση της σημασίας του κοινωνικού κεφαλαίου, επιθυμεί να αναγάγει την κοινωνία των πολιτών και να την προβάλλει σε ρυθμιστικό παράγοντα σταδιακά κεντρικό, μέσα από αναδυόμενες ή διαχειριζόμενες, νόρμες ανταποδοτικότητας και δίκτυα αυτοδέσμευσης των πολιτών.
17. Περιγράφει μια διαδικασία μέσω της οποίας το κοινωνικό κεφάλαιο, ενώ αποτελεί αρχικά παραπροϊόν της διαδικασίας ανταλληλαγής μεταξύ ατομικών φορέων δράσης, μετατρέπεται σε δημόσιο αγαθό, με την έννοια του κοινωνικού πόρου που είναι διαθέσιμος σε οποιονδήποτε ατομικό φορέα και διευκολύνει τη συλλογική δράση. Κατανοεί το κοινωνικό κεφάλαιο ως κανονιστικό απόθεμα ή για άλλους νοηματικό απόθεμα ή συμβολικό κεφάλαιο, με μια υπεραναφορά στις κοινωνικές νόρμες. Στην ουσία είναι μια μεταφορά στο χώρο της κοινωνιολογίας και πολιτικής εννοιών της κοινωνικής ψυχολογίας, που εμπειρεύουν τις συνέπειες μιας γενικότερης στροφής από την κλινική ψυχολογία στον συμπεριφορισμό και από εκεί στην πειραματική εργαστηριακή κοινωνιογνωστική ψυχολογία, με τελευταίο σταθμό τη γνωστική αντίληψη της διαχείρισης ροής πληροφορίας. Από τη θεσμική διαχείριση του κοι-

ωνικού κανονιστικού κεφαλαίου θα αναδυθούν και θα επικρατήσουν, «οι εγγενείς σε κάθε κοινωνική οργάνωση κοινωνικές αρετές που συνιστούν συσσωρευμένο κεφάλαιο για το άτομο» Coleman.

18. Διαπιστώνεται όμως ότι οι παραδοσιακά κορπορατίστικες χώρες διαθέτουν συγκριτικά μεγαλύτερο συσσωρευμένο κοινωνικό κεφάλαιο. Είδαμε για το μεσογειακό κράτος Πρόνοιας, την ανάδυση του κορπορατισμού μέσα σε συνθήκες χαμηλής συγκρότησης κοινωνικού κεφαλαίου, με τη μορφή της «κοινωνίας των πολιτών», αλλά ταυτόχρονα ειδικά μέσω της ανάληψης των ελληνικών ιδιομορφιών του κοινωνικού αποκλεισμού διαπιστώνεται ότι η Ελλάδα και αυτό που ονομάζεται Μεσογειακός κοινωνικός αποκλεισμός, με τις οικογενειακές δομές, λίγο πολύ παραδοσιακές εφεδρείες, και ο συγγενικός ή ο τοπικός κοινωνικός δεσμός (θα μπορούσαμε να θυμηθούμε το πατερναλιστικό και το πελατειακό), η μικροδιοκτησία και η εισοδηματική πολυσθενεια, λειτουργούν αφενός σαν ένα πεδίο κοινωνίας των πολιτών με τη λογική της αλληλοβοήθειας και της μικροένταξης που κληρονομήσαμε από παλιά, μια πολιτισμική κληρονομιά και το οποίο φθίνει βεμπεριανά, με τον εκκρηματισμό, τον ατομικισμό, την αστικοποίηση, την τηλεομανία, την κρίση του οικογενειακού θεσμού, κοκ. Κατά συνέπεια η νέου τύπου κοινωνία των πολιτών αναφέρεται σε κάποιο πεδίο τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του οποίου πρέπει να αναζητηθούν σε πολιτειακές δομές, διαστρωματώσεις, κρατικής συγκρότησης, ατομικότητες και νοηματικά σχήματα δυτικά, αλλά μη μεσογειακά με σημαντικά στοιχεία δηλαδή πολιτισμικής διαφοράς. Πρόκειται για ένα κεφάλαιο δουλεμένο με κάποιο τρόπο στην ελληνική κοινωνιολογία και γενικότερα μέσα από τη δομική προσέγγιση της αναπαραγωγής αλλά και της εξάρτησης.
19. Επαναλαμβάνεται και στο πρότυπο της «κοινωνίας των πολιτών» το ίδιο σχήμα με αυτό του προτύπου κράτους πρόνοιας: η μετάβαση προς κοινωνίες με ανεπτυγμένο κανονιστικό ιστό και θεσμισμένη ατομικότητα, που σήμερα πια με την υποχώρηση της κρατικής προνοιακής παρέμβασης, αναπτύσσει εξαστομικευμένα δίκτυα αλληλεγγύης νέου τύπου, δείχνει να κυνηγά ένα πρότυπο, που αρθρώνεται γύρω από ένα ατομικό ή συλλογικό υποκείμενο με ασαφή ορίζοντα που όσο το πλησιάζουμε απομακρύνεται και σε αρκετά σημεία του δείχνει να βρίσκεται πίσω μας, μας θυμίζει το παρελθόν μας, μας αναγκάζει να ρίχνουμε ματιές στο παρελθόν που είναι ακόμη εδώ, όπως ο μεσογειακός αποκλεισμός, που δεν είναι αποκλεισμός αλλά εγκλεισμός σε παλιά τύπου κοινωνία των πολιτών, που δεν είναι μια νέου τύπου κοινωνία των πολιτών, αλλά ο εναλλάξιμος πολίτης και η ισονομική σχέση του με τους θεσμούς (κοινωνία ατόμων και κοινωνία θεσμισμένων ατόμων) που αναγκάζει οι σχετικές δράσεις στήριξης να έχουν συνταγματική κατοχύρωση...αλλά και σε άλλους τομείς.... (στη ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων είναι χαρακτηριστικό σημείο επαναφοράς εικόνων του παρελθόντος) όπως η πολυσθενεια, η ευελιξία ή οι άτυπες μορφές απασχόλησης, ακόμα και αυτή η εργασιακή διαθεσιμότητα.
20. Σύμπασα η κοινωνική επιστήμη, μαζί με την πολιτική και την οικονομία έχει βαλθεί να απαντήσει στο ερώτημα που έθεσε ο Πλάτωνας στη Πολιτεία, «γιατί είναι προς το συμφέρον ενός ανθρώπου να είναι δίκαιος;», πιθανόν γιατί περιορίζεται η ισχύς του κράτους δικαίου. Στο ερώτημα του Πλάτωνα αναπτύχθηκε μια θεωρία της μίμησης, μια θεωρία της επιθυμίας και μια θεωρία του αγαθού. Η ψυχαναλυτική θεωρία μετά τον Κοπέρνικο, τον Νίτσε, αμφισβητεί ριζικά ακόμα ένα κέντρο του κόσμου, τον ορθολογισμό, με τη θεωρία του ασυνείδητου. Οι περισσότερες των απαντήσεων προσπαθούν να συντηρήσουν την ορθολογική οπτική άλλες την σχετικοποιούν. Από τη νορμική και κανονιστική όμως αντίληψη έχει διαγραφεί η επιθυμία. Στις κοινωνικές επιστήμες, το δεύτερο θέμα ταμπού μετά την εξουσία είναι

σήμερα η επιθυμία. Επιδίωξη του ανθρώπου «είναι οι πληροφορίες και όχι η ευχαρίστηση», αυτό είναι το σύνθημα της γνωστικής ψυχολογίας της προσωπικότητας. Επιστροφή της Πλατωνικής αρετής; Ναι μας θέει το Σχέδιο Κοινωνικής Ενσωμάτωσης αθλά με τη λογική της Πολιτείας. «Αν λειτουργεί η κοινωνική προστασία με σαφή, διαφανή και δίκαια κριτήρια, τότε ανάγει την αλληλεγγύη από προσωπική αρετή σε κοινωνικό αγαθό. Το σχέδιο μιλά εξάλλου για την «οικοδόμηση μιας συνεκτικής κοινωνίας ενεργών πολιτών», μέσα από την επιλογή ενεργούς διακυβέρνησης και αξιοποίησης των αξιών της κοινωνικής πολιτικής.

Ξένη Βιβλιογραφία

- AGLIETTA Michel, DE BOISSIEU Christian (1998), *La responsabilité de la future Banque centrale européenne in Coordination européenne des politiques économiques*, Conseil d'Analyse Économique, La Documentation Française.
- AKERLOF George (1984), *Economic Theorist's Book of Tales*, Cambridge University Press, Cambridge Mass.
- ANDRÉ Christine (2002), *Les évolutions contemporaines des Etats-providence en Europe*, Mimeograph CEPREMAP, May 17.
- ARTHUR Brian (1994), *Increasing returns and path dependence in the economy*, The University of Michigan press, Ann Arbor.
- ARTUS Patrick (2002), *La Banque centrale européenne à l'épreuve des faits*, Rapport du Conseil d'analyse économique, la Documentation française, Paris.
- ATKINSON Tony (2002), *Reassessing the Fundamentals: Social Inclusion and the European Union*, Mimeograph Nuffield College, Oxford, prepared for the JCMS conference, March.
- BOYER R. (1999), *Le gouvernement économique de la zone euro*, rapport du Commissariat général du Plan, Paris, La Documentation Française.
- BOYER R., DEHOVE M. (2001), *Du «gouvernement économique» au gouvernement tout court. Vers un fédéralisme à l'européenne*, Critique Internationale, n° 11, Avril, p. 179-195.
- DEHOVE M., THERET B. (2000), *L'Union européenne comme innovation institutionnelle, Innovations Institutionnelles et territoires, sous la direction de Michèle Tallard, Bruno Théret et Didier Uri*, Paris, L'Harmattan, p. 403-440.
- EU: *The sectoral social dialogue in Europe*.
- EU: *Promoting a European framework for corporate social responsibility – Green Paper*.
- EU: *Mapping Instruments for Corporate Social Responsibility*.
- EU: *EU Multi-Stakeholder Forum on Corporate Social Responsibility*.
- EUROPEAN WOMEN'S LOBBY, *The Platform of European Social NGOs*.
- JACHTENFUCHS M. (2001), *The governance approach to european integration*, Journal of Common Market Studies, Juin.
- KOHLER-KOCH B. (1996), *Catching up with change: the transformation of governance in the European union*, Journal of european public policy, Septembre.
- MAJONE G. (1996), *La Communauté européenne: un État régulateur*, Paris, LGDJ, Montchrestien, 160 p.
- MAURICE J. (1999), *Emploi, négociations collectives, protection sociale: vers quelle Europe sociale?*, rapport du Commissariat général du Plan, Paris, La Documentation française.
- MORAVCSIK A. (1993), *Preferences and Power in the European Community: a Liberal Intergovernmental Approach*, Journal of Common Market Studies, 31 Décembre.
- MORAVCSIK A. (1997), *Taking Preferences Seriously: a Liberal Theory of International Politics*, International Organization, 51, p. 513-553.
- BARBIER Jean-Claude, THÉRET Bruno (2000), *Welfare-to-work or Work-to-welfare? The French Case*, dans NEIL Gilbert (ed.), *Welfare-to Work Policies in Social Assistance: A Comparative Study*, New York: Transaction Books.
- BONOLI Giulano, PALIER Bruno (1999), *Phénomènes de path dependence et réformes des systèmes de protection sociale*, Revue française de science politique, Vol. 49, n° 3, pp. 399- 419.

- BOYER Robert, DEHOVE Mario (2001b), *Théories de l'intégration européenne: entre gouvernance et gouvernement* La Lettre de la Régulation, n° 38, Paris, Septembre, p. 1-4. économique, n° 16, La Documentation française, Paris.
- CROUCH Colin, FARRELL Henry (2002), *Breaking the Path of Institutional Development? Alternatives to the New Determinism*, Cologne, MPIfG Discussion Paper 02/5.
- DANIEL Christine, PALIER Bruno (eds) (2001), *Comparer les systèmes de protection sociale en Europe*, Paris, La Documentation française.
- DRACHE Daniel (eds) (2001), *The Market or the Public Domain*, Routledge, Londres.
- DRAZEN Allan (2000), *Political Economy in Macroeconomics*, Princeton University Press, Princeton.
- ESPING ANDERSEN (2002), *A New European Social Model for the 21st Century?*, in RODRIGUES Maria Joao (ed.) *The new Knowledge Economy in Europe. A strategy for international competitiveness with social cohesion*, Edward Elgar, Adelshot.
- FEINSTEIN J. (1992), *Public Good Provision and Political Stability in Europe*, American Economic Review, May, 82(2), p. 323-329.
- FLIGSTEIN Neil, MERAND Frédéric (2002), *Globalization or Europeanization? Evidence on the European Economy Since 1980*, Acta Sociologica, 45, p. 7-22.
- FLIGSTEIN Neil, SWEET Alec, Stone (2002), *Constructing Politics and Markets: An Institutionalist Account of European Integration*, American Journal of Sociology, 107 (5), Mars.
- GÉRARD-VARET Louis-André, MOUGEOT Michel (2001), *L'État et l'aménagement du territoire*, Rapport du Conseil d'analyse économique, 31, Aménagement du territoire, p. 45-110.
- HAGEN J. von, PISANI-FERRY J. (2001), *The delimitation of powers in the EU: rationale and pitfalls*, ronéotypé, Université de Bonn, Octobre.
- HAGEN J. VON, HARDEN I. (1994), *National budget process and fiscal performance*, European Economic Reports and Studies, n° 3.
- HEISBOURG F. (2000), *Défense européenne: la mise en œuvre*, Cahiers de Chaillot, n° 42, Septembre.
- HIX S. (1998), *The study of the european union II: the "new governance" agenda and its rival*, Journal of european public policy, 1350-1763, Mars.
- JACHTENFUCHS M. (2001), *The governance approach to european integration*, Journal of Common Market Studies, Juin.
- JACQUET Pierre (1998), *L'Union monétaire et la coordination des politiques macroéconomiques*, Conseil d'Analyse Économique, n° 5, La Documentation Française, p. 35-46.
- JAILLET Pierre (1998), *Stratégies de politique monétaire: quelques enseignements du passé récent et pistes pour l'avenir*, Revue Économique, vol. 49, n° 3, Mai.
- JOBERT B. (2000), *La régulation politique: le point de vue d'un politiste*, dans Jobert B. (ed.) *Les métamorphoses de la régulation politique*, Grenoble, PUG.
- KAUL Inge, GRUNBERG Isabelle, STERN Marc-A. (eds) (1999), *Global public goods: International cooperation in the twenty-first century*, New York and Oxford: Oxford University Press for the United Nations Development Programme.
- KOHLER-KOCH B. (1996), *Catching up with change: the transformation of governance in the european union*, Journal of european public policy, Septembre.
- KRUGMAN Paul (1992), *Economic Geography*, MIT Press, Boston.
- LAFFONT Jean-Jacques, TIROLE Jean (1993), *A Theory of Incentive in Procurement and regulation*, Cambridge (Mass.), The MIT Press.
- LAFONTAINE Oskar, STRAUSS-KAHN Dominique (1999), *Tirer le meilleur parti de l'Euro*, Le Monde, 15 Janvier, p. 1 et 13.
- LANNOO Karel (1998), *Financial Supervision in EMU*, Mimeograph Centre for European Policy Studies (CEPS), Brussels, 29 Décembre.
- LE CACHEUX Jacques (2000), *Les dangers de la concurrence fiscale et sociale en Europe*, dans Conseil D'analyse Économique, n° 27, Questions européennes, La documentation française, Paris, p. 41-56.

- LUCAS Robert E. (1983), *Studies in Business Cycle Theory*, The MIT Press, Cambridge MA, USA.
- MARSDEN David (1997), *Regulation vs Deregulation: which Route for Europe's Labour Market*, dans PHILPOTT John (ed.), *Working for Full-employment*, Londres, routledge, p. 177-189.
- MCKAY David (2001), *Designing Europe: Comparative Lessons from the Federal Experience*, Oxford, Oxford University Press.
- JENSEN Michael, MECKLING William H. (1976), *Managerial Behavior Agency costs and Ownership*, Journal of Financial Economics, 3(4), Octobre, p. 305-306.
- MÉLITZ Jacques, ZUMER Frédéric (1998), *Redistribution régionale et stabilisation par le gouvernement central*, Économie internationale, La revue du CEPII, 3ème trimestre, n° 75, p. 3-31.
- MILTON Brian (1991), *The McGuire Model and the Economics of the NATO Alliance*, Defence Economics, 2(2), April, p. 105-121.
- Monnet Jean (1976), Mémoires, Paris, Fayard.
- MUELLER Dennis C. (1995), *Fédéralisme et union européenne: une perspective constitutionnelle*, Revue d'économie politique, 105(5), Sept-Oct., p. 779-805.
- MUET Pierre-Alain (1998), *Déficit de croissance et défaut de coordination: une analyse rétrospective*, in Coopération européenne des politiques économiques, rapport au Conseil d'Analyse Économique, La Documentation Française.
- MUET Pierre-Alain, PISANI-FERRY Jean (1995), *Macroeconomic Policy Co-ordination in EMU*, papier préparé pour le Séminaire franco-britannique sur l'Euro, Paris, 15 Février.
- MUSGRAVE R. (1959), *The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy*, New York, Mc Graw Hill.
- NICOLAIDIS Kalypso, HOWSE Robert (eds) (2001), *The Federal Vision: Legitimacy and Levels of Governance in the United States and the European Union*, Oxford, Oxford University Press.
- NOZICK Robert (1988), *Anarchie, État et utopie*, Paris, PUF.
- NOZICK Robert (1997), *Socratic puzzles*, Cambridge (Mass.), Harvard University Press.
- OCDE (1998), *Enjeux de politique monétaire et budgétaire dans la zone Euro*, Perspectives Économiques de l'OCDE, n° 64, Décembre.
- PARLEMENT EUROPÉEN (1984), *Projet de traité instituant l'Union Européenne*, Direction générale de l'Information et des Relations Publiques, Février.
- QUERMONE Jean-Louis (sous la présidence de) (1999) *L'Union européenne en quête d'institutions légitimes et efficaces*, Rapport Commissariat Général du Plan, La Documentation Française, Paris.
- RAWLS J. (1971), *Théorie de la justice*, Paris, Seuil (1987).
- RODRIGUES Maria Joao (ed.) (2002) *The new Knowledge Economy in Europe. A strategy for international competitiveness with social cohesion*, Edward Elgar, Adelshot.
- ROLLAND-PI GUE Étienne (1998), *La politique de change de l'Euro*, Ronéotypé préparé pour le groupe «Coordination des politiques macroéconomiques», Commissariat général du Plan.
- SAINT-PAUL Gilles (1997), *Business Cycles and Long-Run Growth*, Oxford Review of Economic Policy, 13 (3), Autone, p. 145-153.
- SCHARPF Fritz W., SCHMIDT Vivien (2000), *Welfare and Work in the Open Economy, vol.1: From Vulnerability to Competitiveness; Vol. 2: Divers Responses to Common Challenges*, Oxford University Press, Oxford.
- SHAW, J. (edit.), (2000), *Social law and Policy in an evolving European Union*, Oxford / Portland: Hart Publishing.
- SCHILD Joachim (2001) *Répartition des tâches et des compétences au sein de l'Union européenne*, Ronéotypé, traduction du compte rendu des travaux d'une conférence du groupe de réflexion franco-allemand de la Stiftung Wissenschaft 1 Politik organisée à Berlin, 15-16 février.
- SCHUMPETER Joseph (1919), *Zur Soziologie der Imperialismen*, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 46, p. 1-39.
- SCHUMPETER Joseph (1911) *Théorie de l'Évolution Économique. Recherche sur le profit, le crédit, l'intérêt et le cycle de la conjoncture*, traduction française (1983), Dalloz, Paris. 64

SEN Armitya. (2000), *Development as Freedom*, New York, Anchor Books.

SIMON D. (1998), *Le système juridique communautaire*, Droit international et communautaire, Presses Universitaires de France.

SOETE Luc (2002), *The Challenges and the Potential of the Knowledge-Based Economy in a Globalized World*, in RODRIGUES Maria Joao (ed.) *The new Knowledge Economy in Europe. A strategy for international competitiveness with social cohesion*, Edward Elgar, Adelshot.

SOCIAL PLATFORM, *Democracy, Governance and European NGOs*

SOCIAL PLATFORM, *European Civil Society coming of age*

SOCIAL PLATFORM, *DEVELOPING civil Dialogue in Europe to Strengthen Social Cohesion*

SOCIAL PLATFORM, *Response to the White Paper on the Reform of European Governance*

SOCIAL PLATFORM, *The Commission and Non-Governmental Organisations: Building a Stronger Partnership*

SOCIAL PLATFORM, Annual Report 2002

SPENCE M. (1973), *Job Market Signaling*, The Quarterly Journal of Economics, August, p. 353-74.

STÉCLEBOUT Eloïse (2000), *Une analyse du lobbying informationnel: une application à la construction européenne*, Mémoire de DEA «Analyse et politique économique», EHESS, Paris.

STIGLITZ Joseph E. (1987) *The Causes and Consequences of the Dependence of Quality on Price*, Journal of Economic Literature, vol. XXV, Mars, 1-48.

STREECK Wolfgang, SCHMITTER Philippe C. (1996), *Organized Interests in the European Union*, dans KOURVETARIS Georges, MOSCHOMAS Andreas (eds), *The impact of European integration: Political, sociological, and economic changes*, Westport (Conn.) et Londres, Greenwood, Praeger, p. 169-199.

THYGESEN Niels (1992), *Coordination of national policies*, in Peter Newman, Murray Milgate, John Eatwell (Eds), *The New Palgrave Dictionary of Money and Finance*, vol. I, Mac Millan Press, Londres, p. 458-461.

TIOLE Jean (2002), *La gouvernance des institutions internationales*, Rapport du Conseil d'Analyse économique «Gouvernance Mondiale», n° 37, p. 291-300.

TONDL Gabriele (2000), *Fiscal Federalism and the Reality of the European Union Budget*, dans Crouch Colin (ed.), *After the Euro*, Oxford University Press, Oxford, p. 227-256.

WALZER Michael (1997), *Sphères de justice. Une défense du pluralisme et de l'égalité*, Trad. Française, Paris, Seuil. 1e édition New York 1983.

WAYSAND Claire (1998), *Comment les marchés financiers évalueront-ils la conduite des politiques budgétaires nationales en UEM?*, Ronéotypé préparé pour le groupe «Coordination des politiques macroéconomiques», Commissariat général du Plan, Septembre.

WOLF Charles Jr. (1990), *Markets or Governments: Choosing Between Imperfect Alternatives*, Cambridge MA and London UK: The MIT Press.

WYLOSZ Charles (1994), *Le principe de subsidiarité*, Économie internationale, 54, 2e trimestre, p.131-148.

WYLOSZ Charles (1999), *Economic Policy Coordination in EMU: Strategies and Institutions*, Mimeograph of Graduate Institute of International Studies, Geneva, presented at the German-French Economic Forum in Bonn, 12 janvier.

Willis HARMAN and Tom HURLEY: *Getting from "Here" to "There" Smoothly, A plausible scenario emerging from the project "Pathfinding": An Inquiry Into Peace-Building In the 21st Century*, Tentative draft July 1 1996. Sausalito CA.

Ελληνική Βιβλιογραφία

ΑΝΑΛΥΤΗ Ν., *ΟΚΕ: Συνεργασία για κοινωνική συνοχή και ανάπτυξη*

ΑΡΑΠΟΓΛΟΥ Β., – ΑΡΣΙΣ: *Η διαχείριση της φτώχειας και η ρητορική αντιμετώπιση της έλλειψης στέγης στο Εθνικό Σχέδιο Κοινωνικής Ενσωμάτωσης*

ΓΑΒΡΟΓΛΟΥ Στ., Κικίθλιας Ηθ. (επιμ.): *Οργάνωση της εργασίας και νέες μορφές απασχόλησης στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Σάκκουλας, 2001.

ΓΑΒΡΟΓΛΟΥ Σ. (2001), *Μείωση του χρόνου εργασίας και απασχόληση: Προσεγγίσεις, εφαρμογές και διαπιστώσεις*, στο (Συλλογικό) *Οργάνωση της Εργασίας και Νέες μορφές απασχόλησης στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Γαβρόγλου Σ. και Κικίθλιας Η. (επιμ.), Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.

ΓΑΒΡΟΓΛΟΥ Σ. και Κικίθλιας Η. (2001), *Ρύθμιση της αγοράς εργασίας, ανεργία και οργάνωση της εργασίας*, στο (Συλλογικό) *Οργάνωση της Εργασίας και Νέες μορφές απασχόλησης στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Γαβρόγλου Σ. και Κικίθλιας Η. (επιμ.), Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.

ΓΑΒΡΟΓΛΟΥ Σ., Gazon E και Μουρίκη Α, (2001), *Κοινωνικός διάλογος και Παραγωγικότητα*, στο (Συλλογικό) *Οργάνωση της Εργασίας και Νέες μορφές απασχόλησης στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Γαβρόγλου Σ. και Κικίθλιας Η. (επιμ.), Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.

ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ Γ. Δ., *Ανθρώπινες σχέσεις στην εργασία – εργασιακές σχέσεις*. Σμπίλιας, 1989.

ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Β. Ν. και Γ. ΚΟΥΖΗΣ (1993), *Σύνδεση αμοιβής παραγωγικότητας. Προβλήματα και προϋποθέσεις εφαρμογής. Ο ρόλος της συλλογικής διαπραγμάτευσης*. ΙΝ.Ε/ΓΣΕΕ, Αθήνα.

ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Β. (1995), *Αγορά εργασίας και Σύγχρονες Εργασιακές Σχέσεις*, ΙΝ.Ε/ΟΤΟΕ, Αθήνα.

ΓΡΩΛΙΟΥ Γ.: *Κοινωνία των πολιτών, εκπαίδευση και παιδαγωγική στην πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης*.

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, *Εργατικό Κίνημα και Κοινωνικό Κράτος: Από τη Βιομηχανική Επανάσταση στη Μεταβιομηχανική Εποχή*, υπό δημοσίευση σε συλλογικό τιμητικό τόμο, έκδοση Πανεπιστημίου Πειραιώς.

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ Αθ., *Κοινωνία ποιών πολιτών; Όταν οι ΜΚΟ χρησιμοποιούνται ως επίφαση συμμετοχικής δημοκρατίας*.

ΔΟΥΚΑΚΗΣ Λάζαρος Ντάντης, *Εργασιακές Σχέσεις, Οικονομία, Θεσμοί*, Οδυσσεάς, Αθήνα, 1986.

ΔΗΜΟΥΛΗ Δ.: «Κοινωνία των πολιτών» και κοινωνικός μετασχηματισμός: από τη φιλανθρωπία στον αντικαπιταλισμό.

ΈΝΩΣΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ: Συμπόσιο με θέμα «Οι γυναικείες οργανώσεις στο διάλογο με την κοινωνία των πολιτών: εμπόδια και προοπτικές».

Ε.Ε.: *Αναγνωρίζονται οι ΜΚΟ στην Ε.Ε.;*

Ε.Ε.: *Τα Δικαιώματα των Πολιτών της Ε.Ε. και η Κοινωνία των Πολιτών.*

Ε.Ε.: *Το μέλλον της Ε.Ε. και της κοινωνίας των πολιτών.*

Ε.Ε.: *Κοινωνία των πολιτών: συγχρηματοδότηση από κοινού με τους αναπτυξιακούς Μη Κυβερνητικούς Οργανισμούς.*

Ε.Ε.: *Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, Ο ρόλος και η συμβολή της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών στην ευρωπαϊκή οικοδόμηση.*

Ε.Ε.: *Συζήτηση για το Μέλλον της Ε.Ε.*

Ε.Ε.: *Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση – ΛΕΥΚΗ ΒΙΒΛΟΣ.*

Ε.Ε.: *Έγγραφο Διαβούλευσης: Προς ενίσχυση της διαβούλευσης και του διαλόγου – Πρόταση σχετικά με τις γενικές αρχές και τις ελάχιστες προδιαγραφές για τη διαβούλευση των ενδιαφερόμενων μερών από την Επιτροπή.*

Ε.Ε.: *Προς ενίσχυση της διαβούλευσης και του διαλόγου – Γενικές αρχές και ελάχιστες προδιαγραφές για τη διαβούλευση των ενδιαφερόμενων μερών από την Επιτροπή.*

Ε.Ε.: *Η Επιτροπή και οι ΜΚΟ: Οικοδόμηση Ισχυρότερης Εταιρικής Σχέσης*, Έγγραφο εργασίας της Ευρωπαϊκής επιτροπής.

Ελληνική Προεδρία Ε.Ε.: Prodi Romano, *Ευρωπαϊκή Συνέλευση: φέρνοντας την Ε.Ε. πιο κοντά στους πολίτες της*

- Ελληνική Προεδρία Ε.Ε.: Meny Yves, *Μορφές συμμετοχής των πολιτών στο Ευρωπαϊκό σύστημα διακυβέρνησης: Παρόν και μέλλον*.
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΟΕΔΡΙΑ Ε.Ε.: Schmitter Philippe, *Η ανάπτυξη μιας Ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών με δημοκρατικά μέσα*.
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΟΕΔΡΙΑ Ε.Ε.: Παπαδημητρίου Γ., *Δημοκρατία, Τεχνολογία και συμμετοχή των πολιτών*.
- ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ, Λ. (2002), *Ο νέος ρόλος του κοινωνικού κράτους*, στο: Ι. Τσίγκανου (επιμ.), *Τετράδια Εγκληματολογίας: Οι εγκληματολογικές όψεις του κοινωνικού αποκλεισμού*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- ΕΘΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: *Οργάνωση της εργασίας και νέες μορφές απασχόλησης στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, εκδόσεις Σάκκουλα, 2001.
- ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ Α., *Η Κοινωνία των Πολιτών, νέα συνισταμένη του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου*.
- ΘΕΟΔΩΡΑΤΟΥ Εύα, Φ., *Εργασιακές σχέσεις*. Σταμούλης, 1999.
- ΙΝ.Ε/ΟΤΟΕ (1995), *Κοινωνικός διάλογος και νέες τεχνολογίες*, ΙΝ.Ε/ΟΤΟΕ, Αθήνα.
- ΙΝ.Ε-ΓΣΕΕ (2000), *Απασχόληση και εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα: Πραγματικότητα, Τάσεις, Προοπτικές*, Τετράδια του ΙΝΕ, Ειδικό Τεύχος, Οκτ. 2002.
- ΪΔΡΥΜΑ ΣΑΚΗ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ, (1998), *Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα.
- ΡΟΜΠΟΛΗΣ Σ., (Επιμ) *Η δια βίου Επαγγελματική Κατάρτιση στην Ελλάδα*, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Μελέτες.
- ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ ANNA, *Γνωμοδότηση της Επιτροπής Δικαιωμάτων των Γυναικών του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου σχετικά με την εταιρική κοινωνική ευθύνη*.
- ΚΑΘΟΥΝΙΔΗ, ΤΖ. (1999), *Κοινωνικός αποκλεισμός: Έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής*, στο: *Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΚΚΕ, 48-79.
- ΚΑΛΤΣΟΓΙΑ – ΤΟΥΡΝΑΒΙΤΗ, Ν. (2001), *Οι προοπτικές της κοινωνίας των 2/3 στις μεταγραφειοκρατικές κοινωνίες*, στο: Θ. Πάκος (επιμ.), *Διεθνές Συνέδριο: Κοινωνία Παγκοσμιοποίηση και κοινωνικός αποκλεισμός των 2/3 – διαστάσεις του σύγχρονου κοινωνικού προβλήματος*, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών.
- ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ Μ., (1999), *Ατυχή απασχόληση κι ο ρόλος του κράτους*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Νο 100, 1999.
- ΚΑΤΣΑΝΕΒΑΣ Θ. Κ., *Εργασιακές Σχέσεις: η πολιτική οικονομία των εργασιακών σχέσεων*. ΚΕΠΕ, 1983.
- ΚΑΤΣΑΝΕΒΑΣ, Θ., *Επαγγέλματα του Μέλλοντος*, Πανεπιστήμιο Πειραιά-ΟΑΕ., 1998.
- ΚΑΤΣΕΛΗ Α. – Θ. Πελαγίδης (επιμ.), *Για μια Ευρώπη των κοινωνικών δικαιωμάτων*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- ΚΑΤΣΟΡΙΑΔΑΣ: *Κοινωνικές επιπτώσεις από την εφαρμογή των νέων τεχνολογιών*. Ενημέρωση, τεύχος 30.
- ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg, 39-65.
- ΚΟΚΚΑ Α., *Ο θεσμικός ρόλος των ΜΚΟ σε Ελλάδα και Ευρώπη*.
- ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ Σ., (1997), *Όψεις αναδιάρθρωσης του Κράτους Πρόνοιας στην Ευρώπη. Σύγχρονες Τάσεις και η Προσαρμογή της Ελληνικής διοίκησης*, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- ΚΟΥΚΙΑΔΗΣ, Ι. (2000), *Η Κοινωνική Ευρώπη: Αναζητώντας το νέο κοινωνικό κεκτημένο*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- ΚΟΝΙΟΡΔΟΣ Μιχάλης: *Οι σύγχρονες ανάγκες των εργαζομένων στην εποχή της τρίτης βιομηχανικής επανάστασης*. Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, τεύχος 20.
- ΚΟΥΖΗΣ Γιάννης: *Απασχόληση και εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα: Πραγματικότητα – Τάσεις – Προοπτικές*, ΤΕΤΡΑΔΙΑ του ΙΝΕ, ειδικό τεύχος Οκτωβρίου 2002.
- ΚΟΥΖΗΣ Γ., (2001) *Εργασιακές Σχέσεις και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση. Ευελιξία και Απορύθμιση. Η Αναβάθμιση της Εργασίας*, ΙΝΕ-ΓΣΕΕ- Μελέτες, Αθήνα.
- ΛΑΣΚΑΡΗ Τ., *Το θεσμικό πλαίσιο και η λειτουργία της ευέλικτης σχέσης μισθωτής εργασίας στην Ελλάδα*, Τελική Εργασία ΕΣ., 2001.

- ΛΙΝΑΡΔΟΣ – ΡΥΛΜΟΝ Πέτρος, (Επιμ) *Νέες τεχνολογίες, οργάνωση της εργασίας και σχηματισμός των ειδικοτήτων*. ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Μελέτες.
- ΛΙΝΑΡΔΟΣ – ΡΥΛΜΟΝ Πέτρος, *Εργασία και νέες τεχνολογίες στη βιομηχανία: συμπεράσματα κλαδικών ερευνών*. Ενημέρωση, τεύχος 42.
- ΛΙΟΝΑΡΑΚΗ Νικήτα – 2η Πανελλήνια Συνδιάσκεψη ΠΑΣΟΚ, *Σύγχρονο Κοινωνικό Κράτος Αναμόρφωση του ΕΣΥ – Σύγχρονες πολιτικές πρόνοιες*.
- ΛΥΜΠΕΡΑΚΗ, Α. & Τσακαλιώτος, Ε. (2001), *Ο ορίζοντας πέρα από την κοινωνία των 2/3*. Ανισότητα, αβεβαιότητα και η τριχοτόμηση της κοινωνίας, στο: Θ. Πάκος (επιμ.), *Διεθνές Συνέδριο: Κοινωνία των 2/3 – διαστάσεις του σύγχρονου κοινωνικού προβλήματος*, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών.
- ΛΥΤΡΑΣ, Ανδρ., Παντελόγλου, Π. (1999), *Φορείς και δίκτυα καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού*, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- ΛΥΤΡΑΣ Π. Ν., *Εργασιακές Σχέσεις*, Interbooks, 1992.
- ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ Κ., *Η εργασία απ' τον αυταρχισμό στη συμμετοχή*, Παπαζήσης, 1990.
- ΜΑΡΑΤΟΥ- ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ Α. (επιμ), Ε.Κ.Κ.Ε, Αθήνα.
- ΜΠΑΛΩΤΗ, Ξ., *Αρχική και συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση στην Ελλάδα*, Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, 11, Ιούλιος 1998.
- ΝΑΞΑΚΗΣ, Χ., *Οι παραγωγικές γνώσεις και η στρατηγική της δια βίου εκπαίδευσης*, Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, 11, Ιούλιος 1998.
- ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Τ., *Εναλλακτικές μορφές κοινωνικής οργάνωσης. Η «περιεκτική δημοκρατία» και οι πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και οικολογικές πλευρές της*.
- OFFE Cl., *Κοινωνία της εργασίας*, Νήσος, 1993.
- ΌΜΙΛΟΣ ΕΝΕΡΓΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ, *Μεταρρύθμιση και κοινωνία των πολιτών*.
- ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ Σπ. Προέδρου της ΑΔΕΔΥ, *Παρέμβαση στο πλαίσιο του διαλόγου για το μέλλον της Ευρώπης*.
- ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ Κ., *Ελληνικές ΜΚΟ: τοπίο στην ομίχλη*;
- ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΙΔΗ Α., *Είναι ουσία ή πρόσχημα η κοινωνία των πολιτών*;
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Κ., *Επαγγελματική επιμόρφωση και εργασιακή σχέση*, Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών, 2/1997 (Έτος 3).
- ΠΕΤΜΕΖΙΔΟΥ Μ., (2002), *Στρατηγικές κοινωνικο-οικονομικής ρύθμισης και κοινωνικής αλληλεγγύης στην Ευρώπη*, στο (Συλλογικό) *Οικογένειες και Κράτος Πρόνοιας στην Ευρώπη. Τάσεις και προκλήσεις στον 21ο αιώνα*.
- ΠΕΛΑΓΙΔΗΣ, Θ. (1998), *Η κοινωνική συνοχή ως ανταγωνιστικό πλεονέκτημα*.
- ΠΕΤΡΙΝΙΩΤΗ – Κώνστα Ξ., *Κράτος και εργασιακές σχέσεις: η πολιτική οικονομία των εργασιακών σχέσεων*. Παπαζήσης, 1985.
- ΠΕΤΡΙΝΙΩΤΗ – Κώνστα Ξ. – Κουκουλιές Γ. Φ., *Επετηρίδα Εργασίας*. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- ΡΟΜΠΟΛΗΣ, Σ. & Χητέτος, Μ. (1995), *Η Κοινωνική πολιτική μετά την κρίση του κράτους πρόνοιας*, Θεσ/νίκη: Παρατηρητής.
- RIFKIN, J. (1996), *Το τέλος της εργασίας και το μέλλον της. Το τέλος του παγκοσμιοποιημένου εργατικού δυναμικού και το χάραμα της μετα-την-αγορά εποχής*, (Εθ. μτφρ.), Νέα Σύνορα, Αθήνα
- ΣΑΚΕΛΜΑΡΟΠΟΥΛΟΣ Θ. (2001), *Υπερεθνικές Κοινωνικές Πολιτικές την εποχή της παγκοσμιοποίησης. Η κοινωνική πολιτική διεθνών οργανισμών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Κριτική, Αθήνα.
- ΣΑΚΕΛΜΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Θ. (1999), *Η μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους*, Τόμος Α', Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- ΣΑΚΕΛΜΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Θ. (2001), *Υπερεθνικές κοινωνικές πολιτικές στην εποχή της παγκοσμιοποίησης – Η κοινωνική πολιτική διεθνών οργανισμών και της Ε.Ε.*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- ΣΚΥΛΑΚΑΚΗ Θ. – Συνέδριο του Hellenic Observatory του European Institute του Πανεπιστημίου London School of Economics:

«Πως η “κοινωνία των πολιτών” μπορεί να διευκολύνει τη διαδικασία του εκσυγχρονισμού»

ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ Γ. Π., *Εργασιακές σχέσεις: εξελίξεις στην Ελλάδα, την Ευρώπη και τον διεθνή χώρο*. Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1998.

ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Κ. (1999), *Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση – Τόμος Γ΄: Πολιτικές και δυναμική της Ολοκλήρωσης*, Αθήνα, εκδόσεις Α. Ν. Σάκκουλα.

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, (12/2001), Κοινή έκθεση για την κοινωνική ενσωμάτωση προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο – Μέρος Ι: Η Ευρωπαϊκή Ένωση.

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ. (2000), Καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού – καθορισμός των κατάλληλων στόχων, Βρυξέλλες.

[http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/soc-incl/jointmprep.htm]

ΤΟΜΣΟΝ Ε. Π. (1994), *Χρόνος, Εργασιακή Πειθαρχία και Βιομηχανικός Καπιταλισμός*, (Ελ.μτφρ), Νησίδες, Θεσσαλονίκη.

ΤΟΥΤΣΙΑΡΑΚΗΣ Γ. (1991), *Ελαστικοποίηση του χρόνου εργασίας. Κοινωνική καινοτομία χωρίς κοινωνική οπισθοδρόμηση*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών, 1991, Νο82.

ΤΡΙΑΡΙΔΗ Θ., *Άτακτες σκέψεις για το ρόλο των ΜΚΟ*

ΤΣΙΑΚΑΛΟΣ, Γ. (2001), *Κοινωνικός αποκλεισμός ορισμοί, πλαίσιο και σημασία στο:*

ΤΣΟΜΠΑΝΟΓΛΟΥ, Γ., *Όψεις κοινωνικής πολιτικής: Εκπαίδευση, δια βίου κατάρτιση και ανταγωνιστικότητα της εργασίας*, Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, 28, Οκτώβριος 2002

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ, *Ο ρόλος της Υπηρεσίας Διεθνούς Αναπτυξιακής Συνεργασίας (ΥΔΑΣ)*

ΥΔΑΣ, *Πλαίσιο- κριτήρια, Τομείς, Χώρες Προτεραιότητας και διαδικασίες υποβολής προγραμμάτων ΜΚΟ*

ΧΑΛΑΣ, Γ., *Κατάρτιση Ολικής Ποιότητας: Ένας Οδηγός Ποιοτικής Προσέγγισης στην Ενδοεπιχειρησιακή Κατάρτιση*, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Αθήνα, 2002

ΧΑΛΕΤΣΟΣ Μ. (επιμ.): *Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική-Πληροφορική ΑΕ, Επετηρίδα Αγοράς Εργασίας 2002.*

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	3
I. Η Νέα Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση, οι διαδικασίες Διαβούλευσης και η Συνταγματική Συνθήκη	5
1.1. Η Λευκή Βίβλος για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση και Διαβούλευση	5
1.2. Αιτιολόγηση των διαδικασιών Διαβούλευσης της Επιτροπής	8
1.2.1. Διεύρυνση του θεσμοθετημένου διαλόγου	8
1.2.2. Ο ειδικός ρόλος της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών	9
1.3. Βελτίωση των διαδικασιών διαβούλευσης της Επιτροπής: «μια συνεχής πορεία»	10
1.3.1. Ένας πιο ενεργός ρόλος για τα θεσμοθετημένα συμβουλευτικά όργανα	10
1.3.2. Ανοικτές διαδικασίες διαβούλευσης	11
1.3.3. Πρωτοβουλία για τη διαλογική χάραξη πολιτικών	11
1.3.4. Εστιασμένες διαδικασίες διαβούλευσης	12
1.3.5. Η ενίσχυση της πληροφόρησης και της επικοινωνίας, ιδιαίτερα στο Διαδίκτυο	12
1.4. Γενικές αρχές και ελάχιστες προδιαγραφές για διαβουλεύσεις από την Επιτροπή	14
1.4.1. Προσανατολισμοί	14
1.4.2. Γενικές αρχές	15
1.5. Ολοκλήρωση της Διακυβερνητικής Διάσκεψης και υιοθέτηση της Συνταγματικής Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης	18
1.6. Διαβούλευση με έλλειμμα κοινωνικής διεργασίας και εντατικοποίηση των δράσεων πληροφόρησης	20
1.6.1. Συμπεράσματα από την ανάλυση της γενικής υποδοχής της Λευκής Βίβλου	20
1.6.2. Η υποδοχή εκ μέρους των θεσμοθετημένων οργάνων διαβούλευσης	21
1.6.3. Διοργανικός διάλογος, κοινωνικός διάλογος και διαβούλευση μη θεσμοθετημένων μερών	22

1.7.	Ευρωπαϊκή διακυβέρνηση, ΜΚΟ και Κοινωνία των Πολιτών: Ανακεφαλαίωση των «επίμαχων» σημείων	24
1.7.1	Αναπαραστάσεις της κοινωνίας των πολιτών	24
1.7.2	Η προσπάθεια γεφύρωσης των αντιθέσεων	26
1.7.3.	Η διαδικασία προσδιορισμού της έννοιας ΜΚΟ	27
1.7.4.	Η οριακή συνταγματική ενίσχυση	28
1.8.	Πρακτική Αξιολόγηση της θεσμοθετημένης και μη άμεσης συμμετοχής στις αποφάσεις	29
II.	Θεσμικοί σχηματισμοί και κοινωνικό πεδίο στην εθνική εμπειρία: η κατασκευή ενός συστήματος και η διακυβέρνησή του	30
2.1.	Το τρίγωνο της δυστυχίας, οι μεσογειακές του ιδιομορφίες και η κοινωνική μεθοδολογία.	30
2.2.	Περιγραφικός προσδιορισμός του θεσμικού πεδίου	35
2.3.	Διαχείριση ανοικτών παρεμβάσεων με κλειστά αυτοαναφερόμενα συστήματα	39
2.4.	Οι κοινωνικοί φορείς δράσεις και οι σχέσεις τους με το συγκεκριμένο πεδίο	45
	Αντί Επιλόγου	49

Χαρακτικό εξωφύλλου: Δήμητρα Σιατερλή – Παντοφίφι

Σελιδοποίηση, παραγωγή εντύπου: Γραφικές Τέχνες *Μυρική*, τηλ.: 210 38 12 373

A.S. EQUALITY

Εμ. Μπενάκη 71Α, 106 81 Αθήνα, τηλ.: 210-3327719, fax: 210-3304452,
www.equality.gr

Κ.Ε.Κ. ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΗΣ Γ.Σ.Ε.Ε. (ΚΕΚ ΙΝΕ/ΓΣΕΕ)

Συντονιστής Φορέας

Εμ. Μπενάκη 71Α, 106 81 Αθήνα, τηλ.: 210-3327719, fax: 210-3304452, www.inegsee.gr

ΚΕΝΤΡΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΩΝ

Νίκης 24, 105 57 Αθήνα, τηλ.: 210 3244380, fax: 210 3227706

E-mail: diotima@otenet.gr, www.genderissues.org.gr

ΚΕΚ ΓΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ ΒΙΟΤΕΧΝΩΝ ΕΜΠΟΡΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ

Αγίου Μεθετίου 166, Αθήνα, τηλ.: 210-8544666, fax: 210-8323444

e-mail: info@kekgsevee.gr, www.kekgsevee.gr

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Μυλλήρου 73-77, 104 36 Αθήνα, τηλ.: 210 521600, fax: 210 521666

e-mail: SocialPolicy_Dept@eetaa.gr, www.eetaa.gr

ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΒΟΛΟΥ – ΔΕΟΒ

Μικρασιατών 81, Βόλος, τηλ.: 24210-28517, fax: 24210-28519

e-mail: deov@deov.gr, www.deov.gr

ΔΗΜΟΣ ΣΥΚΕΩΝ

Δημαρχείο Συκεών, Στρ. Σαράφη 1, Συκεές, τηλ. & fax: 2310-679114

e-mail: symbuleutikos@sykies.gr, www.sykies.gr

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΠΑΤΡΑΣ – ΑΔΕΠ

Κεντρο Υποστήριξης Απασχόλησης

Ελ. Βενιζέλου 38 & Σολωμού, 26 333 Πάτρα τηλ.: 2610-361786-9, fax: 2610-361754

e-mail: adep@patras.gr, www.adep.gr

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

Χαριλάου Τρικούπη 51, Αθήνα, τηλ.: 210-3898000, fax: 210-3898079,

www.kethi.gr

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Σολωμού 25, Αθήνα, τηλ.: 210-3320041, fax: 210-3803774,

www.gcr.gr

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗΣ (ΕΚΕΠΙΣ)

Π. Ράλλη 83-85, 182 33 Ρέντη, τηλ.: 210-3464554, fax: 210-3428138,

www.ekepis.gr

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ (ΟΑΕΔ)

Εθνικής Αντιστάσεως 8, 166 10 Τράχωνες, τηλ.: 210-9989078-9, fax: 210-9989187,

www.oaed.gr

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ (ΟΑΕΕΚ)

Λ. Εθνικής Αντιστάσεως 41, 142 34 Ν. Ιωνία, τηλ.: 210-2709003-4, fax: 210-2719776

e-mail: tm.spoudon@oEEK.gr, www.oEEK.gr

ΔΙΚΤΥΟ ROM - ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ Ο.Τ.Α. ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ

Θηβών 499, 122 43 Αιγάλεω, τηλ.: 210-5900986, fax: 210-5913460,

e-mail: romnet@otenet.gr

ΣΥΝΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ - ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ (75%)
& ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ